

**ANTAKYA KENTİ TARİHİ DOKU İÇİNDE
TİPOLOJİK ANALİZ ÇALIŞMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimar Başak ARI MAN

Anabilim Dalı: Mimarlık

Program: Bina Bilgisi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. S. M. ÜNÜGÜR

MAYIS 2002

ÖNSÖZ

1996 yılında mîmarlık fakültesine girdiğim zaman, ailemin Antakyalı olmasından dolayı daha önce pek çok kez ziyaret ettiğim kenti incelemek arzusundaydım Kentin kendine has öyle güzel bir dokusu vardı ki benimiçin incelemeye değerdi. Sonradan öğrendiğimde bu kentin gerçekten incelenecek pek çok yönü olduğunu fark ettimzira kent, asırlarca başka devletlerin egemenliği altında kalmış ve bunların sonuçlarında bir mîmari karaktere ulaşmıştı. Antakya benimiçin melekettenden öte, artık keşfedilecek bir çok noktası olan bir kent haline dönüşmüştü.

Eylül 2001’de daha önceki ziyaretlerinden farklı bir şekilde Antakya’yı ziyaret ettim Eski dokuyu gezerek, konutları inceledim Bu sokaklarda gezerken hayretler içerisinde kalıyor ve beklemediklerimin fazlasını görüyordum Grebildiğim evler içinde karşılaştığım mekanlar anlatılmaya değerdi. Ne yazık ki bu güzel doku, ihmal edilmiş, pek çok ev yıkılmış, var olanlar ise yıkılmak üzereydi. Yerli halk, ben gezerken bir umutla “Neden buradasınız?” sorusunu sorarken, şüphesiz bir iyileştirme çabası sezmiş olacak, daha önceleri de kenti incelemeye gelenlerden bir şeyler beklemişler, ancak beklentileri sonuçsuz kalmıştı. Bu manzarayı görmekten fevkalade üzgündüm ve bir şeyler yapılmasını ben de en az onlar kadar arzu ediyordum Butez, benimiçin manevi bir anlamtaşımaktadır.

Çocuklukları Antakya’da geçmiş ve anlattıklarıyla bana son derece yardımcı olan ve benim bu noktaya gelmemde büyük emekleri olan sevgili annem Necla Arıman ve babam Abdurrahman Arıman’a, kardeşim Ozan Arıman’a, halen Antakya’da bulunan ve orada bulduğum zamanlarda çalışmalarımı sırasında yardımlarını esirgemeyen amcam Adil Arıman’a ve teyzeleri me, elindeki tüm imkanları bana sunan ve çalışmalarımı kolaylaştıran kuzenleri me, tez çalışmamı başladığımsüre boyunca bana her türlü konuda yardımcı olan ve manevi desteğini daima hissettiğimnişanlım Birkan Bozkurt’a, Antakya’da kaldığımsüre içinde bana yardımcı olan Yüksel Arıman, Osman Emir’e, çalışmalarımı yön vermemi sağlayan Mehmet Tekin’e, kendisi de Antakyalı olan ve çalışmalarımı boyunca doküman bulmamda ve tezi mi yönlendirmemde bana yardımcı olan Şen Yüksel’e, fotoğrafların taranmasında büyük emeği geçen Mehmet Velipaşaoğlu’na ve son olarak bana her konuda yardımcı olan ve tezi mi destekleyen saygıdeğer hocamProf. Dr. S. Mete Üügür’e teşekkürlerimi bir borç bilirim

Mayıs 2002

Başak Arıman

İÇİNDEKİLER

RESİM LİSTESİ	VI
ŞEKİL LİSTESİ	VII
ÖZET	X
SUMMARY	XI
1. GİRİŞ	1
2. BÖLÜM ANTAKYA'NIN FİZİKİ TANIMI	3
2.1. Coğrafi Konum ve Sınırları	3
2.2. Topoğrafya	4
2.3. İklim	6
2.4. Ulaşım	7
2.5. Sokak ve Mahalleleri	8
2.6. Bölüm Sonucu	17
3. BÖLÜM TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ANTAKYA KENT MERKEZİ'NİN OLUŞUMU VE MİMARİ BİÇİMLENİŞİ	18
3.1. Antakya'nın Kuruluşu	18
3.2. Tarihsel Süreç İçerisinde Antakya Kent Merkezi'nin Oluşumu ve Mimarî Biçimi	20
3.2.1. Seleukoslar Döneminde Antakya Kent Merkezi	20
3.2.2. Eski ve Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Antakya Kent Merkezi	23
3.2.3. Depremler	25
3.2.4. İslam Dünyasında ve Türkiye Cumhuriyeti Oluşum Sürecinde Antakya Kent Merkezi	25
3.3. Bölüm Sonuçları	30
4. BÖLÜM BÖLGENİN MİMARİ BİÇİMLENİŞİ	31
4.1. Doğal Verilerin Bina Biçimine Etkisi	31
4.1.1. Topoğrafya	31
4.1.1.1. Günümüzde Topoğrafyanın Bina Biçimi'ne Etkileri ...	32
4.1.1.2. Yeni Kent Merkezi'nin Mimarî Biçimi	33
4.1.2. Sokak, Parsel ve Yapı İlişkisi	34
4.2. Sosyal Verilerin Bina Biçimi'ne Etkileri	39

4.3. Antakya’da Mimarî	41
4.4. Antakya Evleri ve Han Tipolojisi	45
4.4.1. Kapılar	49
4.4.2. Pencereleer	54
4.4.3. Avlular	57
4.4.4. Cumbalar	59
4.4.5. Çatılar	60
4.5. Bölüm Sonuçları	61
5. BÖLÜM ANTAKYA EVLERİ’NDE TİPOLOJİK ANALİZ	63
5.1. Konut Dışı Mimarî Öğeler	63
5.1.1. Seki	65
5.1.2. Soku	66
5.1.3. Bellaa	66
5.1.4. Hâzin	66
5.1.5. Li van	66
5.1.6. Kuş Takal arı	66
5.1.7. Sebil(Fanus) Takal arı	69
5.1.8. Havuz	72
5.1.9. Kuyu	72
5.2. Konut İçi Mimarî Öğeler	73
5.2.1. Mîmah	73
5.2.2. Eşiklik	74
5.2.3. Kıtabe	74
5.2.4. Mihmel	75
5.2.5. Kerevit	75
5.2.6. Mibeyn	76
5.3. Bölüm Sonucu	77
6. BÖLÜM ANTAKYA EVLERİ’NDE GÖRÜLEN SÜSLEMELER...	78
6.1. Taş İşçiliği	78
6.2. Ahşap İşçiliği	80
6.2.1. Kesme Oy ma	80
6.2.2. Aplike Oy ma	80
6.2.3. Röl yef(Kabartma)	82
6.2.4. Ahşap Doğrama	82
6.3. Baskı, Kalemîşi ve Vitray Süslemeler	82
6.3.1. Kalıpla Baskı	82
6.3.2. Kalemîşi	82
6.3.3. Vitray	85
6.3.4. Demir İşçiliği	85
6.4. Bölüm Sonucu	86
7. BÖLÜM SONUÇLAR VE ÖNERİLER	87

KAYNAKLAR	91
EKLER	93
ÖZGEÇMİŞ	115

RESİ MÜSTESİ

	SAYFA
Resi m2 1 Antakya'nın 1969 Tarihli Hava Fotoğrafı.....	3
Resi m2 2 Eski Köprü.....	5
Resi m2 3 Yeni Köprü.....	5
Resi m2 4 Antakya Köprü Başı.....	6
Resi m2 5 Antakya Sokaklarından Görünüş.....	9
Resi m2 6 Tabii Taşlarla Döşeli Antakya Sokaklarından Bir Ayrıntı.....	9
Resi m2 7 Özdemir Sokak, Oğuzlar Caddesi, Kastal Sokak Kesitleri.....	10
Resi m2 8 Doğal Taş Yolların Asfaltla Kaplanması'nın Ardından Cazi paşa Caddesinden Bir Görünüş.....	10
Resi m3 1 Tabii Taşlarla Döşeli Antakya Sokaklarından Bir Ayrıntı.....	29
Resi m3 2 Eski Köprü ve Meydan.....	29
Resi m3 3 Asi'den Taş Köprüye Bakış.....	29
Resi m3 4 Köprüden Gündüz Sine ması'nın Görünüşü.....	29
Resi m4 1 Meydanın Eski Görünüşü.....	34
Resi m4 2 Gündüz Sine ması.....	34
Resi m4 3 Sağır Avlu Duvarı'nın Sokaktan Görünüşü.....	44
Resi m4 4 Göbekli Tavan Örnekleri.....	45
Resi m4 5 Ahşap Kepenk ve Panjurlar.....	48
Resi m4 6 Panjur Görünüşleri.....	48
Resi m4 7 Ahşap Kafes Görünüşü.....	49
Resi m4 8 40 Asırlık Türk Yurdu Caddesinden Zokmak Görünüşleri.....	50
Resi m4 9 Zokmak Görünüşü.....	51
Resi m4 10 Giriş Kapısı.....	51
Resi m4 11 Antakya Evleri Kapılarından Örnekler.....	53
Resi m4 12 Düz Pencereler.....	54
Resi m4 13 Kemerli Pencereler.....	54
Resi m4 14 Zenginler Mahallesi'ndeki Bir Evden Havalandırma Pencereleri.....	57
Resi m4 15 Zenginler Mahallesi'ndeki bir Evin Avlusundan Görünüşler.....	58
Resi m4 16 Avludan Konsol Merdiven Görünüşleri.....	59
Resi m4 17 Avludan Mitfak ve Tuvalaet Bölümlerine Bakış.....	59
Resi m4 18 Çeşitli Cumba Görünüşleri.....	60
Resi m4 19 Zıgzıglı Bir Cumba Görünüşü.....	60
Resi m4 20 Habib Neccar Dağı'ndan Antakya'ya Bakış.....	61
Resi m5 1 Fevzi paşa Mahallesi'ndeki Bir Evin Avlusundan Görünüş.....	63
Resi m5 2 Kabaltı Sokak'taki Bir Evden Seki'nin Görünüşü.....	65
Resi m5 3 Katolik Kilisesi'nden Li van Görünüşü.....	66
Resi m5 4 Kuş Takalarından Örnekler.....	67
Resi m5 5 Zenginler Mahallesi'ndeki Bir Evin Avlusundan Görünen Kuş Takaları.....	67
Resi m5 6 Fanus Takası.....	69

Resi m5.7.	Fanus Takaları.....	69
Resi m5.8	Çeşitli Fanus Takaları.....	71
Resi m5.9	Gazi paşa Mahallesi'ndeki Evlerden Fıskıyeli Havuz Görünüşleri.....	72
Resi m5.10.	Katolik Kilisesi'nden Kuyu Görünüşü.....	72
Resi m5.11.	Gazi paşa Mahallesi'ndeki Bir Mutfaktan Görünüş.....	73
Resi m5.12	Eşiklik.....	74
Resi m5.13.	Eşiklik.....	74
Resi m5.14	Eşiklikteki Kıtabe Görünüşü.....	74
Resi m5.15.	Mahmeller.....	75
Resi m5.16.	Kerevit Görünüşleri.....	76
Resi m5.17.	Kuseyr Alesi Evi'ndeki Mahbeyn Kapağı Görünüşü.....	76
Resi m6.1	Kapı Üstleri Taş İşçiliklerinden Bazı Örnekler.....	79
Resi m6.2	Kuş ve Fanus Takası İşçiliği.....	79
Resi m6.3	Yer Karosu.....	79
Resi m6.4	Tavandan Kesme Oyma Tekniğine Bir Örnek.....	81
Resi m6.5	Tavanlarda İnce Çtalarla Yaratılan Aplike Uygulama Örnekleri.....	81
Resi m6.6	Tavan Köşe Detayından Aplike Oyma Örneği.....	81
Resi m6.7.	Kabaltı Sokak'tan Kalemİşinin Uygulandığı Bir Tavan Örneği	83
Resi m6.8	Kurtuluş Caddesi'ndeki Bir Evden Kalemİşinin ve Aplik Çta Tekniğinin Uygulandığı Bir Tavan Örneği.....	83
Resi m6.9	Kuseyr Alesi Evi'nden Kalemİşine Örnek Tavan ve Dolap Kapağı Örneği.....	84
Resi m6.10.	Kuseyr Alesi Evi'nden Tüm Süsleme Tekniklerinin Uygulandığı Bir Tavan Örneği.....	84
Resi m6.11.	Zenginler Mahallesi'ndeki Bir Evin Avluya Bakan Cephesindeki Vitray.....	85
Resi m6.12	Avluda Bulunan Korkuluklardan Örnekler.....	85
Resi m6.13.	Balkon Demiri Örneği.....	86
Resi m6.14	Avlu Merdiveni Korkuluk Örneği.....	86
Resi m D 1.	Zenginler Mahallesi No:46.....	100
Resi m D 2.	Zenginler Mahallesi No:6.....	102
Resi m D 3.	Zenginler Mahallesi No:2.....	104
Resi m D 4.	Zenginler Mahallesi No:13.....	106
Resi m D 5.	Gazi paşa Mahallesi No:2.....	108
Resi m D 6.	Zenginler Mahallesi No:1.....	110
Resi m D 7.	Gazi paşa Mahallesi No:19.....	112

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>SAYFA</u>
Şekil 2.1. Kolonadlı Antik Caddenin Zaman İçinde Değişerek Çarşı Haline Dönüşmesini Gösteren Şema.....	11
Şekil 2.2. Orhanlı ve Meydan Mahallelerinde Birbirini Dik Kesen Sokakların Oluşturduğu Yapı Adaları	12
Şekil 2.3. 1934 Yılında Antakya'nın Mahalleleri	15
Şekil 2.4. Fransızlar Döneminde Yapılmış Olan Antakya Kadastro Haritasından Köprü ve Gıvarı	15
Şekil 2.5. 1957 Tarihli İmar Planından Ayrıntılar	16
Şekil 2.6. 1987 Tarihli Antakya Koruma İmar Planı'ndan Ayrıntılar	17
Şekil 3.1. Antakya'nın Antik Çağ'daki Planı	19
Şekil 3.2. Müller'in Antakya Planı.....	20
Şekil 3.3. Kentin Kuruluşunda Uygulanan Şehircilik Nizamı	21
Şekil 3.4. 1906 Yılında Yayımlanmış Bir Seyahat Rehberinde Antakya ve Yakın Çevresi	27
Şekil 3.5. Antakya'nın Antik Çağ'daki Yayılma Alanı	27
Şekil 3.6. Kentin Çarşılar Bölümünde Esnafın Dağılımını Gösteren 1936 Tarihli Plan	28
Şekil 3.7. Antakya'daki Belli Başlı Yapıları Gösteren 1931 Tarihli Plan.	28
Şekil 4.1. Antakya Eski Konut Dokusunu Gösteren Harita	37
Şekil 4.2. Antakya Eski Konut Dokusundaki Çalışma Bölgesini Gösteren Harita.....	38
Şekil 4.3. Yeni Antakya'da Yaşamaya Devam Eden Antik Yollar	43
Şekil 4.4. Antik Çağ Avlulu Ev Plan Şeması	44
Şekil 4.5. Avlulu Ev	46
Şekil 4.6. Antakya Evi Plan Tipolojisi	46
Şekil 4.7. Avlu Kapıları	52
Şekil 4.8. Avlu Pencereleri	55
Şekil 4.9. Cephe Pencereleri	56
Şekil 5.1. Antakya Türk Katolik Kilisesi, Avlu Katı Planı	64
Şekil 5.2. Güngör Sokak'taki Bir Evin Avlu Katı Planı	64
Şekil 5.3. Kuş Takaları Çizimleri	68
Şekil 5.4. Fanus Takaları Çizimleri.....	70
Şekil 5.5. Kuyu Planı ve Görünüşü.....	72
Şekil D.1. Zenginler Mahallesi Kahraman Sokak No: 39-41.....	93
Şekil D.2. Şehitler Mahallesi Ayyıldız Caddesi No: 31	93
Şekil D.3. Uca mi Mahallesi Yıldız Sokak No: 41	94
Şekil D.4. Kantara Mahallesi Kuseyirilerin Evi	94
Şekil D.5. Zenginler Mahallesi Gazipaşa Caddesi No: 29	95
Şekil D.6. Zenginler Mahallesi Kastal Sokak No: 8	95
Şekil D.7. Biniciler Mahallesi Tan Sokak No: 4	96
Şekil D.8. Biniciler Mahallesi Tan Sokak No: 4.....	96

Şekil D9.	Zengi nler Mahallesi Kahraman Sokak No: 45	97
Şekil D10.	Antakya Türk Katolik Kilisesi	97
Şekil D11.	Kurtuluş Caddesi Ayyıldız Sokak No: 11	98
Şekil D12.	Şeyh Ali Mahallesi Güngör Sokak No: 26	98
Şekil D13.	Gazi paşa ve Zengi nler Mahallesi ndeki Avlu Cephe leri	99
Şekil D14.	Gazi paşa ve Zengi nler Mahallesi ndeki Sokak Cephe leri	100
Şekil D15.	Zengi nler Mahallesi No: 46 (Resi m D 1' deki Kapı nı n Çi zi ni)...	101
Şekil D16.	Zengi nler Mahallesi No: 6 (Resi m D 2' deki Kapı nı n Çi zi ni).. ...	103
Şekil D17.	Zengi nler Mahallesi No: 6 (Resi m D 2' deki Kapı nı n Çi zi ni)	105
Şekil D18.	Zengi nler Mahallesi No: 13 (Resi m D 4'teki Kapı nı n Çi zi ni)...	107
Şekil D19.	Zengi nler Mahallesi No: 2 (Resi m D 5'teki Kapı nı n Çi zi ni) ...	109
Şekil D20.	Zengi nler Mahallesi No: 2 (Resi m D 5'teki Kapı nı n Çi zi ni). ...	111
Şekil D21.	Zengi nler Mahallesi No: 2 (Resi m D 5'teki Kapı nı n Çi zi ni) ...	113

Üniversitesi	: İstanbul Teknik Üniversitesi
Enstitüsü	: Fen Bilimleri
Anabilim Dalı	: Mimarlık
Program	: Bilgi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. S. Mete ÜNÜGÜR
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Mayıs 2002

ÖZET

ANTAKYA KENTİ ESKİ DOKU İÇİNDE TIPOLOJİK ANALİZ

Başak ARİMAN

Bu çalışmada; tarihi boyunca birçok uygarlığın yaşamış olması nedeni ile, bu uygarlıkların dil, din, ırk, kültür, sosyal yaşam ve mimari özelliklerini alarak zengin bir tarihi geçmişe sahip olan ve bunların paralelinde biçimlenen Antakya Kenti, tipolojik analiz bağlamında incelenmiştir. Antakya'nın mimari yapısı sokak ve konut bağlamında incelenmiş, Antakya Evleri'nin tipolojik analizi yapılmıştır. Yöreye has olan birtakım öğeler konut içi ve konut dışı öğeler olmak üzere incelenmiştir. Daha önce de pek çok kez araştırılmış olan Antakya Kenti, tipolojik olarak incelenmediğinden, bu çalışmada kentte tipolojik analiz bağlamında bir çalışma yapılması uygun görülmüş, çalışma fotoğraflar ve çizimlerle desteklenmiştir. Çalışma yapılırken sit alanı içinde bulunan Gazi paşa ve Zenginler Mahalleleri örnek olarak seçilmiş ve analizler de bu alanlarda yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tipolojik analiz, Antakya, öğe.

Bilim Dalı Sayısal Kodu: 601.01.00.

University : İstanbul Technical University
Institute : Institute of Science and Technology
Science Programme : Architecture
Programme : Architectural Design
Supervisor : Prof. Dr. S Mte ÜNÜGÜR
Degree Awarded and Date : MSc – May 2002

ABSTRACT

TYPOLOGICAL ANALYSIS IN THE ANCIENT TEXTURE OF THE CITY OF ANTAKYA

Başak Arıman

In this dissertation, the City of Antakya has been studied in relation with a typological analysis because it has a splendid historical past since many civilizations have settled here during the past and the city has been formed parallel to the languages, religions, races, cultures, social lives and architectural characteristics of these civilizations. The architectural structure of Antakya has been studied in relation with streets and houses; the Antakya Houses have been analyzed. In the houses, all of which have a plan scheme with yard, the location of the yard in the plan, street and yard facades, doors, windows, balconies and roofs have been examined. The facade, door and window analysis are supported with drawings. The City of Antakya, that has been subject to many studies previously, was not studied typologically; therefore it was deemed more appropriate that the study in the dissertation is made typologically and the dissertation is supported with drawings and photographs. Gazipaşa and Zengirler Quarters that are in the natural reservation area have been taken as examples during the study and the analysis were made in these areas.

Keywords: Typological Analysis, Antakya, architectural.

Science Code: 601.01.00.

1. BÖLÜM GİRİŞ

Türkiye'nin en Güneyinde yer alan Antakya Kenti, Hatay ilinin merkez ilçesidir. İlin diğer ilçeleri, nüfusu Antakya'dan daha fazla olan ve İskenderun Körfezinde yer alan İskenderun ile ilin güney ucunda bulunan ve "Domuz Burnu" ile Akdeniz'e açılan Samandağ ilçeleridir. Kent karadan ve denizden Batıda bulunan Suriye ile, Kuzeyde Adana ve Osmaniye, Kuzeydoğuda ise Gaziantep illeri ile komşudur.

Helenistik Çağ'dan başlayan, çok zengin ve uzun bir geçmişi olan Antakya Kenti; buraya ege men olan çeşitli uygarlıkların hakimiyetleri sonucu kozmopolit bir yapı bütününe sahip olması ve günümüze kalan kültür miraslarını bir ölçüde de olsa koruyabilmiş yerleşmelerden biri olması sebebi ile çalışmaya örnek olarak seçilmiştir.

Roma'dan genç, İstanbul'dan yaşlı bir başkent olan Antakya, Antik Çağ'da *Doğunun Kraliçesi* olarak anılmış ve Doğulu karakterini her zaman muhafaza etmiştir.

Geleceğin temelini geçmişin oluşturduğu düşünülecek olursa, değişen toplumsal yapının irdelenmesi için tarihinin incelenmesi gerekli olan Antakya Kentinde; Batılı araştırmacıların Antik kente ait araştırmalarından faydalınılmıştır.

Yapı m asırlar öncesine dayanan Antik Çağ Evleri incelendiğinde; evlerin o zaman da avlulu oldukları ve avlu içerisinde birtakım bahçe düzenlemelerinin oluşturulduğu anlaşılmakta, bahçe biçimlenişlerinde iklim faktörü, sosyal gelenekler, Roma ve Arap Medeniyetlerinin etkileri göze çarpmaktadır. Akdeniz ikliminin etkili olduğu kentte, yazların sıcak ve kurak geçiyor olması, mimariye; açık, gölge ve serin mekanların girmesini sağlamış, oluşturulan avlularda aynı zamanda korunma ve mahremiyetin göz ardı edilmesi ile avlular içeriye çekilmiş ve dış duvarları yüksek tutulmuştur.

Bu araştırmanın amacı; Hatay ilinin Merkez İlçesi olan Antakya'nın tarihsel gelişim süreci içinde şekillenmiş mimari yapısını, kültürel ve sosyo-ekonomik açılardan irdelleyerek tipolojik analiz yapmaktır. Tezin kapsamında, Antakya'nın fiziki tanımlama, tarihsel süreç içindeki mimari biçimleniş, bölgenin günümüzdeki mimari biçimleniş, doğal ve sosyal verilerin buna biçimlenişine etkileri, kendine has bir mimari karaktere sahip olan geleneksel konutların plan tipleri, cephe mimarileri, pencere ve kapı biçimlenişleri, konut içi ve konut dışı mimari öğeler ve süslemeler bulunmaktadır. Tipolojik analiz bağlamında plan tipolojileri, pencere ve kapı tipolojileri, cephe tipolojileri, konut dışı mimari öğelerden kuş ve fanus takaları tipolojileri yapılmıştır. Fotoğraflardan yararlanılarak çizimler yapılmış ve analiz, çizim boyutunda da süreklilik kazanmıştır. İçlerine girilemeyen evlerin analizinde, bu evlere daha önce girme imkanı bulmuş kişilerce yapılan araştırmalardan ve fotoğraflardan yararlanılmıştır.

Antakya Kenti daha önce pek çok çalışmaya konu olarak seçilmişse de, tipolojik olarak incelenmemiş, bu nedenle kentin tipolojik analiz çalışması yapılması uygun görülmüştür.

2. BÖLÜM ANTAKYA'NIN FİZİKİ TANIMI

Antakya'nın fiziki tanımını coğrafi konumu, sınırları, topoğrafyası, iklimi ve ulaşımı açısından inceleyebiliriz.

2.1. Coğrafi Konum ve Sınırları

Hatay ili Türkiye'nin güneyinde, İskenderun Körfezi'nin Doğu kıyılarında, 35° 52'-37° 4' Kuzey enlemleri ve 35° 40'-36° 35' boylamları arasında yer alır. Doğu ve Güneyden Suriye, Batıdan İskenderun Körfezi, Kuzeybatıdan Osmaniye ve Kuzeydoğudan Gaziantep ile çevrili olan ilin yüzölçümü 5403 km², nüfusu 1 192 393'tür (1997). İl topraklarının %46.1'ini dağlar, %3.5'ini ovalar ve %20.4'ünü platolar oluşturur. İlin Batı sınırını oluşturan Akdeniz'de 152 km kıyısı vardır (Anon, 1998).

Resim 2.1. Antakya'nın 1969 Tarihli Hava Fotoğrafı, MİB Harita Komutanlığı İzni İle (Demir, 1996).

2.2. Topoğrafya

Akdeniz iklim bölgesinin Doğu ucunda, kıyıdan 22 km kadar içerde olan kentin denizden yüksekliği yaklaşık 80 m'dir. Kuzeyde Amanos Dağları (Nur Dağları) ile Güneyde Kel Dağ (Cebel-I Akra) arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcında, Kel Dağı'nın Kuzeydoğusunda, 440 m rakımlı Habib-i Neccar Dağı'nın eteklerindedir. Kentin Kuzeydoğusuna doğru gelişen ve Hatay çöküntü alanının ortasında yer alan Amik Ovası, zirai potansiyeli çok yüksek kalın bir alüvyon toprak tabakası ile kaplı olup, aynı zamanda ilinen büyük toprak düzlüğünü oluşturur.

Kentin merkez kısmında yer alan Amik Ovası, deniz yüzeyinden ortalama 82 m kadar yüksekte bulunur. Ova, batı yönünden kendisini denizden ayıran, zirveleri 2500 m'ye kadar yükselen Amanos Silsilesi, Kuzey yönünden düz bir şekilde Karasu Vadisi ve Mırac Ovası, Doğu yönünde Kürt Dağı'nın silsileleri, tepeleri ve Afşin Çayı Vadisi, Güneyden Asi Vadisi ve Kel masifin çıkıntıları ile çevrilidir. Kentin yüzölçümü 689 km² dir (Anon, 1974).

Asi Nehri başta olmak üzere, Karasu ve Afrin Çayı ile beslenen Amik Ovası'nda, yakın zamanlara kadar Amik Gölü adı ile bilinen bir göl olmasına rağmen uzunluğu 16 km, genişliği 10 km olan gölün ve göl çevresindeki bataklıklarla beraber 310 km²'yi bulan arazinin bir bölümünün kurutulması ile göl kaybolmuş, DSİ tarafından yürütülen ve 1955 yılında başlayıp 1980 yılında tamamlanmış olan kurutma işlemi sonucunda elde edilen zirai verimi yüksek topraklar çiftçilere dağıtılarak tarıma açılmıştır.

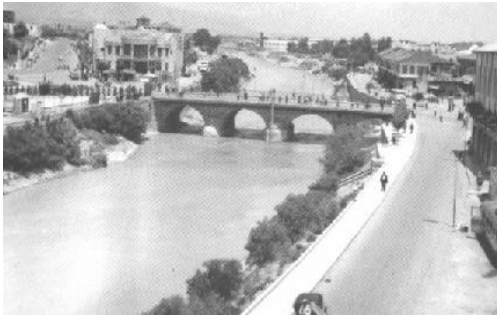
Kaynağı Lübnan Dağları olan Antik Çağ'ın Orontes'i, ya da bugünkü ismiyle günümüzün Asi Nehri; Antakya'nın ortasından geçen ve ovanın kurutulması çalışmaları sırasında nehir yatağı'nın kentinin içinden geçen kısmının ıslah edilmesiyle düzgün bir kanal haline getirilmiştir. Büyük bir bölümü Suriye topraklarında yer alan Asi Nehri, 380 km uzunluğa sahip olup, Amanoslar ile Kel dağ arasında bir yatak oluşturmaktadır.

Asi nehri, Kuzey yönünde yaklaşık 30 km boyunca Türkiye-Suriye sınırını oluşturacak şekilde akarak, topraklarınıza girdikten sonra Batıya dönerek bugün henüz henüz tümü kurutulmuş olan Amik Gölü'nün ayağı Küçük Asi ile birleştikten sonra Güneydoğu doğrultusuna yönelerek yaklaşık 40 km sonra Samandağ'ın Güneyinde bir delta oluşturarak Akdeniz'e kavuşur. Antakya'yı asırlar boyunca

Akdeniz'e su yoluyla başlamış olan Asi Nehri, Antik Çağ'da küçük tonajlı nehir gemilerinin seyrüseferine imkan verirdi. Nehrin bugün aktığı ortalama su miktarı, kentin içinde 5.04 m³/sn'dir. Nehrin Antakya içinden geçen ve bir kanal haline getirilmiş olan yatağı, yaklaşık 2 km uzunluğunda ve 30-35 m genişliğindedir.

Habib Neccar Dağı'ndan Asi'ye doğru akan iki önemli su kaynakları; kentin Kuzeydoğusunda, üzerinde Demir Kapı'nın yer aldığı, St. Piyer Kilisesi yakınından geçen ve bir sel yatağı niteliğinde olan Hacı Kürüş Deresi ile Güneybatıdaki Haşşen Deresi'dir.

Habib Neccar Dağı arasında kalan Eski Antakya'yı, XIX yüzyıldan beri nehrin karşı tarafında, Kuzeybatıdaki düzlüklerde kurulan yeni mahallelerle büyüterek kendi mimari karakteri içinde gelişen Yeni Antakya'ya bağlayan dört köprü bulunmaktadır. Bunlardan üçü bulundukları yer ve malzeme itibarı ile tamamen yeni köprülerken; asırlarca yaya ve araç trafiğine hizmet etmiş olan bu dördüncü köprü, içlerinde en eskisi olmasına rağmen, yerine modern malzeme kullanılarak yeni bir köprü inşa edilmiştir. Doletian zamanında yapıldığı tahmin edilen, Amik Gölü'nün Asi Nehri aracılığı ile kurutulması projesi çerçevesinde, Asi'nin genişletilmesi ve yatağının taranması çalışmaları sırasında kentin Roma Çağı'ndan beri ayakta duran bu ünlü taş köprüsü (Resim 2.2), 1972 yılında acımasızca yıkılarak yerine bugünkü betonarme köprü inşa edilmiştir (Resim 2.3).

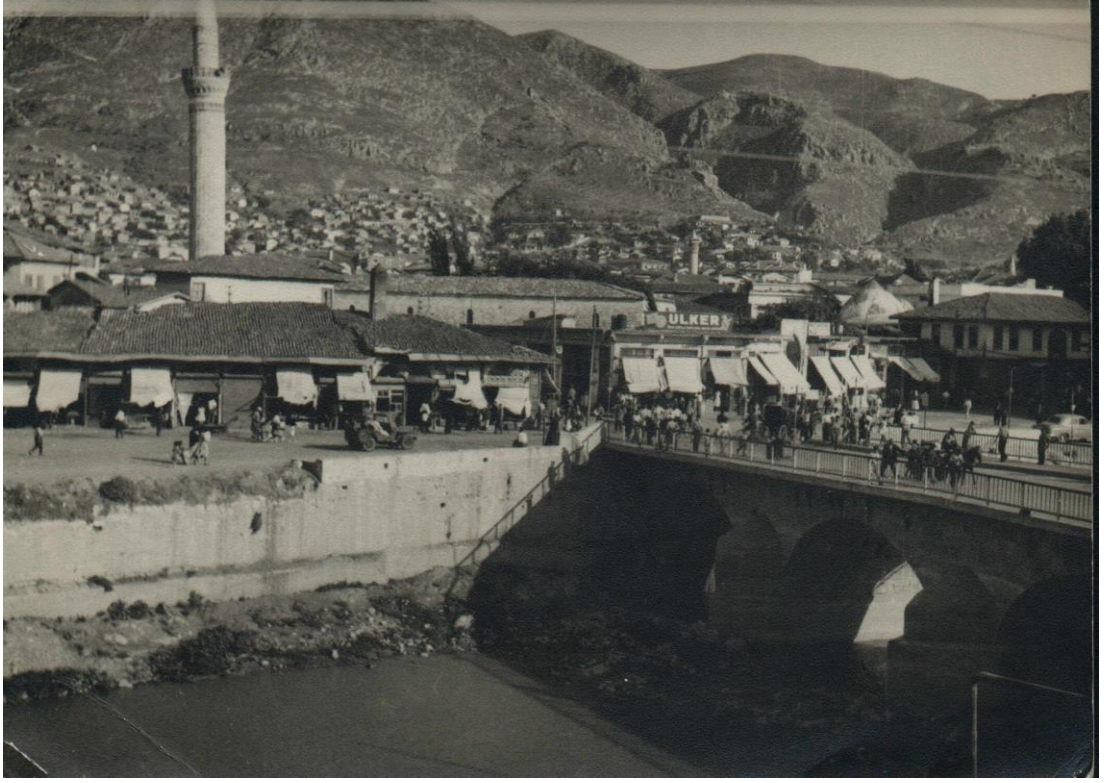
Resim 2.2 Eski Köprü

Resim 2.3 Yeni Köprü

Etelerinde Antakya'nın kurulu olduğu ve tepesinde kenti çepeçevre saran sur kalıntıları taşıyan Habib Neccar Dağı, kenti Güneybatı-Kuzeydoğu istikametine sınırlayan bir dizi tepelerin oluşturduğu doğal bir engeldir.

Antik Çağdaki ismi Silpius olan Habib Neccar Dağı'nı da içine alan Keldağ sırası, altyapı serpantin ve gabro gibi yeşil renkli kütlelerin oluşturduğu, üst kısımlarda ise bazalt ve kalkerin hakim olduğu jeolojik bir yapıya sahiptir. Habib Neccar'ın Kuzeybatı yamaçları, genç fayların dik basamaklar oluşturduğu parçalanmış, arızalı yüzeyler halindedir ([http:// www.hatayrehberi.com](http://www.hatayrehberi.com)).

Resim 2.4 Antakya Köprü Başı, 1957.

2.3 İklim

Akdeniz ikliminin engeçen olduğu kentte, yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Antakya'daki iklim koşulları, kıyı şeridine kıyasla biraz farklılık göstermektedir. Bunun sebebi de, kıyı şeridi ile dağların arka kısımları ve yükseltisi fazla olan yerler arasında iklim koşullarında bölgesel farklar bulunmasıdır. Bundan dolayı sıcaklık, kıyılarda yüksek değerlerde kalır. En sıcak ortalamaların kaydedildiği yaz ayları, rüzgarın en hızlı estiği ve en çok esme sayısına ulaştığı dönem olunca; kentte yaz, kıyı şeridine kıyasla daha serin geçmektedir.

Meteorolojik kayıtlardan ortaya çıkan sonuçlara göre, Antakya'da rüzgarlar genel olarak hafif esinti şeklindedir. Ancak, Mayıs ayında başlayan ve Ağustos sonuna kadar devam eden rüzgar, esme sayısı ve hız itibarı ile şiddetli rüzgar niteliğinde olup hakim rüzgar olarak güneybatıdan esmektedir (Demir, 1996).

Antakya'da yıllık sıcaklık ortalaması 18.2 °C'dir. En yüksek sıcaklık 26 Ağustos 1962'de 43.9 °C, en düşük sıcaklık ise 15 Ocak 1950'de -14.6 °C olarak kaydedilmiştir. Yılın 148.2 günü açık, 156.2 günü bulutlu, 60.5 günü kapalı geçmektedir. Antakya'da yaz günleri ortalaması yılda 172 gündür. Kış günü genellikle görülmez. Donlu günler yıllık ortalaması 7 gün, karlı günler yıllık ortalaması ise 0.9 gündür. Antakya'da yıllık ortalama bağıl nem oranı %69'dur (<http://www.hatayrehberi.com>).

Kış aylarında en yüksek değerlere ulaşan yağışlar, sonbahar ve ilkbaharda azalmakta; Temmuz ve Ağustos aylarında hiç yağış olmamaktadır. Antakya'da yıllık yağış ortalaması 1173.4 mm'dir. Kısa bir süre içinde kentin sokaklarını dereler haline getiren bahar yağmurları meşhurdur.

2.4 Ulaşım

Antakya çağlardan bu yana coğrafi konumu itibarı ile çok önemli bir konuma sahip olmuş, Ortadoğu ülkelerine köprü görevi yapmıştır.

MÖ 3000'de Anadolu'dan Anıtk Ovası kanalıyla Filistin'e doğru bazı kavimlerin hareket ederek, Mısır'a kadar uzanan Güney- Kuzey doğrultusunda ticaret ağını meydana getirmiştir. Filistin ve Suriye sahillerini takiben Güney Anadolu'ya gelen yollar ile bu yöne dik olan ve Mezopotamya'dan gelerek Akdeniz'e ulaşan yollar, bu bölgeden geçmek zorunda idi (Sahillioglu, 1999).

Grekler, Makedonlar'ın bölgeyi istilasına kadar aynı ticaret yollarını kullanmışlardır. Ticari trafiğin zaman içinde gelişmesi bu bölgenin askeri yönden kontrol altında bulunması zorunluluğunu getirmiştir (Demir, 1996).

Sezar döneminde yapılan yollar ve özellikle Kolonadlı Caddenin uzunluğunun 4 km olduğu bilinmektedir. Kent planlanırken kentin her noktasına ulaşabilecek nitelikte yollar, köprüler yapılmıştır. Bugün de kentte var olan köprülerden 3'ünün konumu ve malzemesi yeni'dir. 1972'ye dek yaya ve araç

trafiğine açık olan M.SIII.yy.da Roma İmparatoru I. Diocletianus tarafından yaptırılan ve üç ayağından birinde Roma Kartalı kabartması bulunan antik köprünün yıkılmasından sonra yerine yapılan köprünün malzemeleri yeni dir (Anon, 1976).

Antik Çağdaki Kolonadlı Cadde, yerini 1936 yılında Hatay ili Fransız mandası altındayken inşa edilen, şehri Kuzeydoğu- Güneybatı yönünde ikiye ayıran Kurtuluş Caddesi'ne bırakmıştır. Ulaşım Kolonadlı Cadde dışında şehir içinde patika yollarla, konut alanlarında ise dar sokaklarla gerçekleştirilmiştir. Asi Nehrinde kayıkla şehir içi ulaşım yapılmıştır. Deniz yolu ise kente bir günlük yürüyüş mesafesindeki Seleucia Pierra (Çevlik) kasabası limanı ile olmuştur.

19.yy.da şose yollarla sağlanan kent ulaşımı, 1935 yılında kent çevresinde 464 km taş şose ve 130 km asfalt yol ile sağlanmaya başlamıştır. İlk modern asfalt yol Fransızlar tarafından Antakya-İskenderun arasında yapılmıştır. Ayrıca eski dönemde yapılmış toplam 45 km uzunlukta dağ şoseleri vardır.

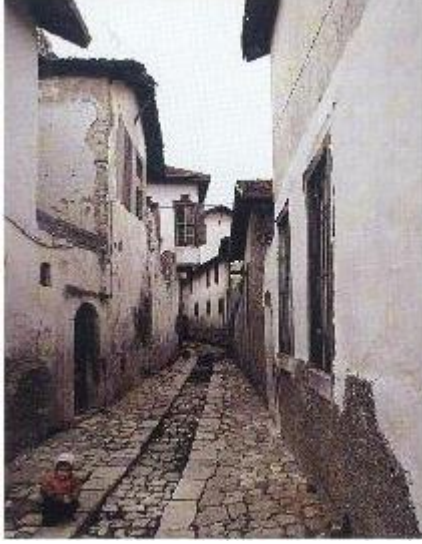
Antakya kent dışı ana ulaşım bağlantısı, karayolu ile sağlanmaktadır. Kentin bölgesel bağlantısı Kuzey- Güney yönünden geçen 825 ve Samandağ iskelesinden başlayan ve Cilvegözü sınır kapısında sonlanan 420 numaralı Devlet Karayolları olmaktadır. Ana caddesi dünyanın en önemli yollarından biri olan E-5 karayoludur. Ülkenin her tarafı ile ulaşım ilişkisi çeşitli güzergahlar etrafında kurulmuştur. Suudi Arabistan ve Suriye'ye karayolu ile bağlantısı vardır. Şehir içi ve kırsal yerleşim alanlarına ulaşım karayoluyla mini bus, dolmuş veya otobüsle sağlanmaktadır (Mersinligil, 1977).

Kente demiryolu, denizyolu ya da havayolu ile ulaşım yoktur. Motorlu taşıtlar, şehir merkezinden uzaklaştırılıp yaya ulaşımına teşvik ediliyor olsa da, tüm toplu taşıma araçları ve özel araçlar trafik yoğunluğunu gereksiz biçimde arttırmaktadır.

2.5 Sokak ve Mahalleler

Demir'in yorumuna göre; Antakya Kenti'nde topografik koşullar nedeniyle sokaklar, Doğu- Batı, Kuzey- Güney kuralına uymadığı için şehir planı bu sebepten düzgün olmayan bir dikdörtgen içinde gelişmiştir. Sokaklar, yaz aylarında Asi Nehri'nden eserek kenti biraz olsun serinleten rüzgarı, kış aylarında ise güneşi alacak şekilde oluşturulmuştur.

Antakya sokakları, yapıldığı dönemler düşünülecek olursa dönemin taşıtlarına göre düşünülmüş dar sokaklardır. Dar olmalarının bir diğer amacı ise gölge alanlar oluşturmak, yazın sıcak ve bunaltıcı etkisinden korunmaktır.

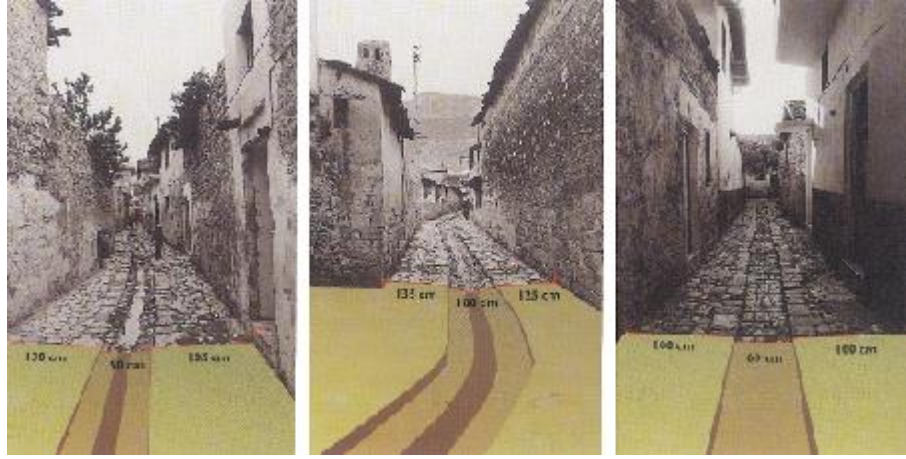

Resi m2.5 Antakya Sokaklarından Görünüş, 1972 (Demir, 1996).

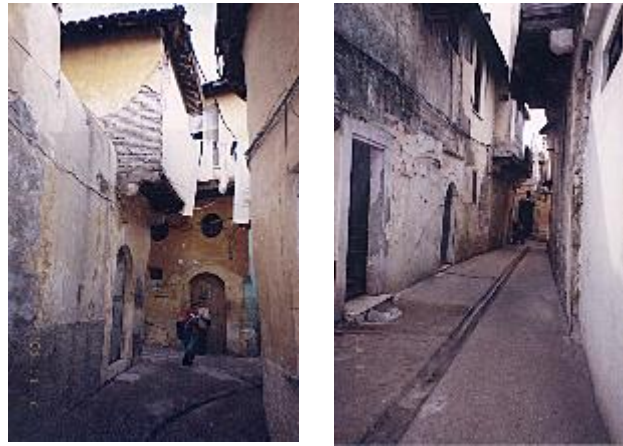

Resi m2.6 Tabii Taşlarla Döşeli Antakya Sokaklarından Bir Ayrıntı, 1973 (Demir, 1996).

Sokakların kesitlerine baktığımızda (Resi m2.7), sokakların ortasında bulunan oluklar, yahut halk diliyle arıklar, hemen göze çarpar (Resi m2.5). Bu oluklar, şehirdeki ve Habib Neccar Dağı'nın eteklerinden süzülerek şehre inen yoğun yağmur sularını kontrol altına alarak, şehri sel felaketine maruz bırakmadan akıp gitmesine imkân tanır. Sokakların kesişme noktalarında birleşerek Asi'ye akarlardı. Sokaklar sahip oldukları bu altyapı donanımı sayesinde, yağmur suyu drenajını başarıyla sağlamış olurdu. Derinliği 6-10 cm arasında değişen bu su kanallarının genişliği ise 60-90 cm idi. Olukun her iki yanında yayaların yürümesi için bırakılan boşluk, sokak kesitlerine göre 1 m'den 1.35 m'ye kadar gidebilirdi. Çapları ortalama 10-50 cm arasında değişen tabii blok taş kaplı bu sokaklar (Resi m2.6), üzerlerine asfalt dökülmesiyle özgünlüğünü tamamen yitirmiştir. Her ne kadar oluklara bu yeni teknikte de yer verildiyse de, oluklar amacına o zamanlardaki kadar ulaşamamakta ve yeterli olmamakta, yağmur suları oluklardan taşarak sokaklardan akmaktadır.

Resim 2.7. Özdemir Sokak, Oğuzlar Caddesi, Kastal Sokak Kesitleri, 1973.
(Demir, 1996).

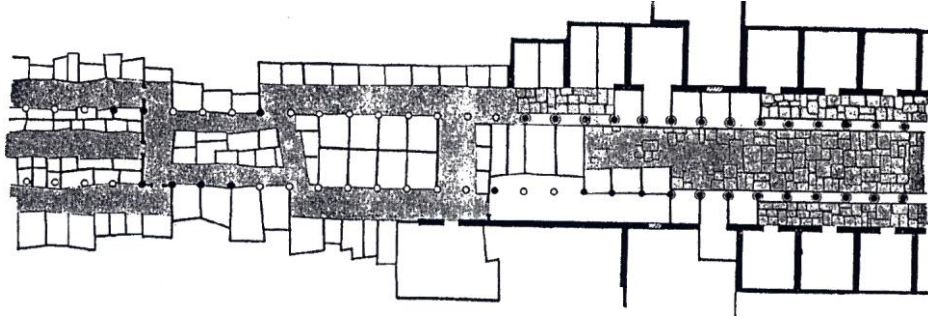
Resim 2.8 Doğal Taş Yolların Asfaltla Kaplanması'nın Ardından
Cazipaşa Caddesi'nden Görünüş, 2001.

Evlerin dış kapılarının açıldığı sokakların genel yönü, Antakya'da hakim rüzgar yönü olan Güneybatı-Kuzeydoğu yönündedir. Rüzgarın şiddetli estiği yaz ayları düşünülürse; yayaaların yazın bunaldıktan kullanabilecekleri doğal hava kanalları oluşturulmuştur (Sahilliği, 1999).

Antakya'nın kendine has döşenmiş olan bu sokakları, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun, 12.7.1975 gün ve 8521 sayılı kararının 5. maddesi ile koruma altına alınmıştı. Bu maddenin ifadesi olan 'kentsel sit alanında kalan bu bölgenin yol dokusu, profili ve taş kaplamasının eski şekli ile korunmasına

ve onarılmasına, asfalt ve beton kaplanması' hükümünü ve Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Yüksek Kurulu'na 22-23. 1. 1987 tarih ve 2962 sayılı karar ile onaylanan hususları o tarihten bu yana özünde hiçbir değişiklik yapılmadan korunmuş olan ve Adana Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 18. 7. 1990 gün ve 638 sayılı kararı ile son şeklini almış olan Antakya Tarihi Sit Alanı İmar Planı eki "Uygulama Yönetmeliği"nin 3. 1. 2 maddesindeki "Tarihi Sit Alanı-Tarihi Kentsel Sit Alanı içinde toplayıcı ve dağıtıcı yollar dışında kalan ara yol ve sokaklar zorunlu bir durum olmadıkça kadastral yönleri, eğimleri ve kaplama biçimi ve malzemeleri ile birlikte korunacaktır." hükmüne rağmen, 1987 yılında yapılan bir uygulama ile bu kültür zenginliği yok edilmiş ve Antakya'da eski konut dokusu içinde kalan tümeski sokaklar betonla kaplanmıştır (Demir, 1996).

Böylelikle Antakya sokakları bütün özgünlüğünü yitirmiş ve kişisiz sokaklar haline gelmiştir.

Şekil 2.1. Kolonadlı Antik Caddenin Zaman İçinde Değişerek Çarşı Haline Dönüşmesini Gösteren Şema (Demir, 1996)

Antakya'nın eski mahallelerinde bulunan ve asırlar boyu geçirdiği değişimlerle yoğrularak belirli bir nitelikli karaktere ulaşmış olan sokaklar, gerek ev-sokak ilişkisi, gerek sokak boyunca devam eden daralma ve genişlemelerle, gerekse birbirleriyle kesiştiği noktalarda oluşturduğu değişik perspektiflerle kendine özgü bir kent dokusu oluşturmuştur (Sahillioglu, 1999). Eski çağları taşıt araçları için yeterli genişlikte olan bu sokaklar, birbirine yakın genişlikte devam etmektedir. Bugün de yayalar ve aynı özellikteki taşıt araçlarına hizmet eden ve yapı saçaklarının taşıdığı bu sokaklar, sadece konutları birbirine bağlayan gölgeli geçitler olarak görev yapmaktadır (Kılıçoğlu, 1998).

Sokaklar kanalizasyon şebekesiyle beraber yapılmış olup çok önemli bir alt yapı sorunu en baştan çözümlenmiştir. Bazı yerlerde tek kişinin geçebileceği

sokaklar, bazı yerlerde de bir evle sonlanan ve yörede ‘‘Zokmak’’ denen çıkmaz sokaklar vardır (Sahillioğlu 1999).

Antakya kentinin kuruluşunda uygulanmış olan plan, şehircilik ilkeleri bakımından, Helenistik Çağ kentlerinin tipik bir örneği olan ve Hippodamos adlı Giritli mimar tarafından ilk kez uygulanan ‘‘ızgara planı’’ şeklindedir (Şekil 2.2). Planda kenti ortadan kesen ana aks ve bu aksı dikeye kesen yollar arasında oluşan doğal adalarla yapılar konumlandırılmıştır (Sahillioğlu 1999). Ancak, asırlar boyu oluşa gelen değişimler sonucu, bu disiplinin bir neticesi olan monoton ve katı düzen bozularak, yerini sokakların birbiri içinde gelişmesiyle girift ve organik bir ağ oluşturdukları, İslam kentlerine has kent dokusuna terk etmiş ve kuruluş çağındaki si metrik düzen zaman içinde kaybolmuştur. Bugün, sadece kentin Kuzeydoğusunda Orhanlı ve Meydan Mahallerinde, Kurtuluş Caddesi’nin iki tarafında bulunan ve gerek birbirlerini ve gerekse Kurtuluş Caddesi’ni dik olarak kesen birkaç sokak ile bu sokakların sınırladığı birkaç yapı adası, Antakya’nın kuruluş çağındaki şehircilik ni zamanla ait izleri küçük farklarla hala muhafaza etmektedir (Demir, 1996).

Şekil 2.2 Orhanlı ve Meydan Mahallelerinde Birbirini Dik Kesen Sokakların Oluşturduğu Yapı Adaları (Demir, 1996).

Antik Çağ’da gerçekleştirilen en önemli mimar faaliyeti şüphesiz ‘‘Kolonatlı Caddesi’nin inşasıdır. Kenti Kuzeydoğu-Güneybatı doğrultusunda boydan boya kesmekte ve 2 Roma Mili (1 Roma Mili 1478 m uzunluğundadır) uzunluğunda olan bu caddenin yol kısmının genişliği 9.60 m iken her iki yanında bulunan kolonatların

genişliği ise 10'ar m'dir. Caddenin zeminini mermerle kaplanmış, bronz heykeller ve kolonatlar da mozaiikle süslenmiştir. Bu cadde, Antik Antakya'nın omurgasını oluşturmaktadır ve 1936 yılında kazılarda ortaya çıkarılan kalıntıları, Antik Çağ yazarlarının caddeyle ilgili vermiş oldukları bilgileri doğrulamaktadır.

J. Wülersse'in Antakya kent dokusu ve halkın sosyal yapısı hakkında yapmış olduğu 1935 tarihli incelemelere göre Antakya'da Türkler'in oturdukları mahalleler için İslam Rumlarının oturdukları mahalleler için Hristiyan ve Alevilerin oturdukları mahalleler için de (Arapça konuşmaları nedeniyle) Arap mahallesi tabiri kullanılmaktaydı.

Kentte Sunni ve Alevi evleri arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır. Sunni evleri diğerlerinden farklı olduğu halde Alevi evleri birbirine daha girift bir şekildedir. Ortada hayat (avlusu), içeri tarafa çekilmiştir. Evler, dışarıya karşı daha ihtiyatlı ve müdafaakar şekildedir. Kent içinde ayrı bir köy manzarası arz eder. Dar ve kapısı kapanabilen çıkmazlardan evlerin üç cephesi mahallenin dahili kısmına bakar, pencereler her tarafa kapalı ve bahçeye açılır. Griş kapıları çok küçüktür. Mahalle dıştan küçük bir istihkam andırır. Okaniye mahallesi butür dört mahalleden birine örnektir. Korunma nedeniyle şekillenen bu düzenleme biçimi kentte asayişin düzelmesi sonucu konut sahiplerinin caddeye açılan kapılar açılmasını sağlamış fakat karakterde fazla bir değişiklik olmamıştır. Ancak Alevi Türklerinin yoğun olarak bulunduğu Affan (Affan Mahallesi) evlerinde bu karakter görülmemektedir (Asarcıklı, 1989). J. Wülersse'nin tespitlerine göre, Aleviler'in yaşadığı Orhaniye mahallesinde olan evlerin ne kapıları; ne de pencereleri doğrudan doğruya sokağa açılmaz, etrafı sağır bir duvarla çevrili olan bir yapı adasını içinde yer almaktadır.

Kentte Sunni Türklerle Alevi Türk ve Hristiyan zenginlerin evlerinin içi birbirinden farklılık göstermemektedir. Fakir ailelerin evlerinde de aynı özellik görülmesine karşın konut alanı daha küçük iç mekân daha sade ve basit döşenmiştir (Türkmen, 1937).

Kentin merkezinde yer alan Türk mahalleleri, sayıca çoğunluğu oluşturmaktaydı.

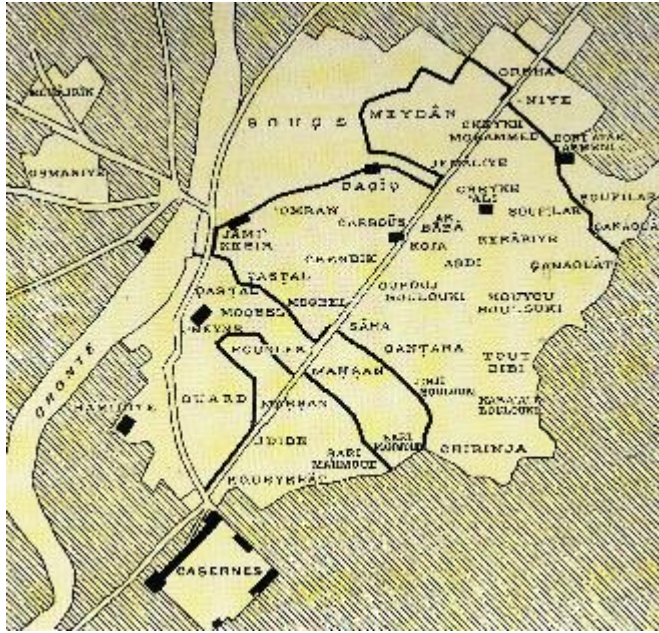
Dar sokaklardan ulaşılan ve altı adet kapıdan geçilerek girilen bu yapı adasında, kapılar kapalı iken kentin diğer kısımları ile ilişkinin kesildiği bir düzen hâkimdi. Bu yapı adasını sakinleri, ne kadar küçük ve fakir olurlarsa olsunlar,

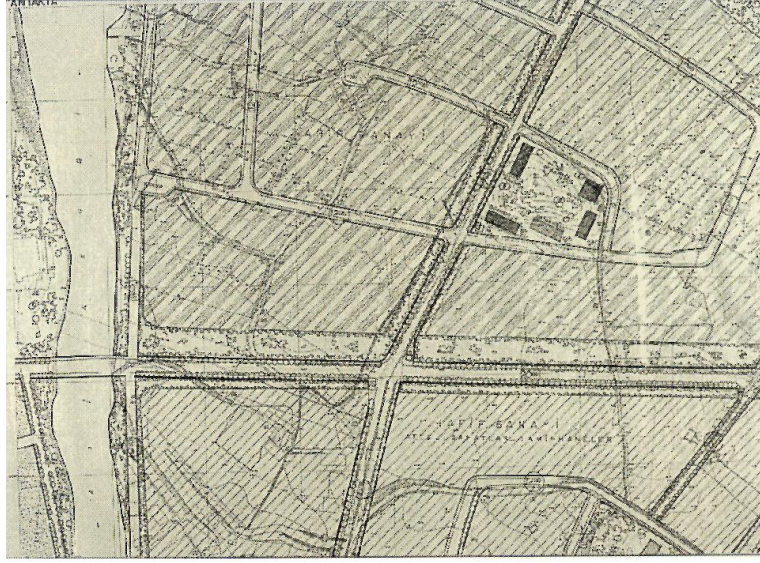
muhakkak birkaç ağaç ile gölge altına alınmış, duvarlarla çevrili bir bahçesi olan ve birinden diğerine kolaylıkla geçilebilen evlerde, güçlü topluluk bağları ile birbirine bağlı, erkekler dışında kimsenin buradan dışarı çıkmadığı, içe dönük, kent dokusunun diğer kısımlarından adeta izole olmuş, küçük bir köy gibi yaşardı (Demir, 1996).

Antakya'nın onaylı Belediye ve Micavir Alan sınırları içinde kalan alanların toplam yaklaşık 1625 hektara ulaşmaktadır. Bunun 575 ha kadarı Asi Nehri'nin doğu yakasında, 1025 ha kadarı ise batı yakasındadır. Asi Nehri yaklaşık 25 ha yüzölçümü bir sahayı kaplamaktadır.

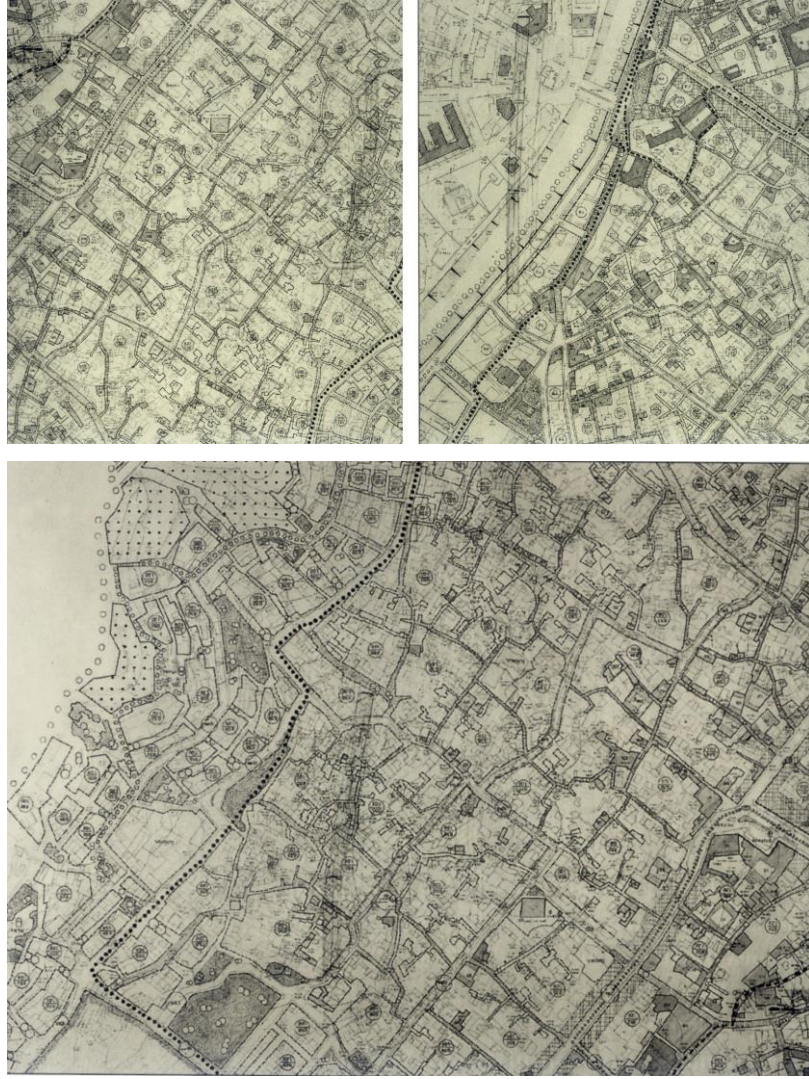
Günümüzde Antakya'da 35 mahalle bulunmaktadır. Asi Nehri'nin karşı tarafında hala oluşumunu sürdüren yeni kentteki bu yerleşimler; Kanatlı Mahallesi, Cebail Mahallesi, Akevler Mahallesi, Emek Mahallesi, Cumhuriyet Mahallesi, Elektrik Mahallesi ve Armutlu Mahallesi'dir.

Eski kent denilen ve Habib Neccar Dağı ile Asi Nehri arasında kalan ve bir çoğu eski olan mahalleler ise; Kışla-Saray Mahallesi, Kantara Mahallesi, Güllübahçe Mahallesi, Dıdıbi Mahallesi, Zenginler Mahallesi, Biniciler Mahallesi, Uucani Mahallesi, Kocaabdi Mahallesi, Akbaba Mahallesi, Şeyhali Mahallesi, Yenicanı Mahallesi, İplikpazarı Mahallesi, Meydan Mahallesi, Barbaros Mahallesi, Haraparası Mahallesi, Oğhanlı Mahallesi, Bağrıyanık Mahallesi, Sofular Mahallesi, Fevzi paşa Mahallesi, Aydınlıkevler Mahallesi, Gazi paşa Mahallesi, Kardeşler Mahallesi, Kuyulu Mahallesi, Karaali Bölüğü Mahallesi, Havuzlar Mahallesi, Şirince Mahallesi, Şehitler Mahallesi, Bedevi-Sümerler Mahallesi olarak söylenebilir.

Şekil 2.5 1957 Tarihli İmar Planından Ayrıntılar (Demir, 1996).

Şekil 2.6 1987 Tarihli Antakya Koruma İmar Planı'ndan Ayrıntılar (Demir, 1996).

2.6 Bölüm Sonucu

Bölümde Antakya Kenti'nin fiziki tanımlanmış, ulaşım, sokak ve mahalleleri incelenmiş ve şehirden elde edilmiş olan imar planlarından bahsedilmiştir. İklim ve sosyal yaşantı bağlamında mimari biçimleniş irdelenmiştir. Kentin mimari yapısını incelemekten önce, tarihi boyunca biçimlenen yapı bütününün oluşum sürecini ve kimliğini belirlemek açısından, kentin tarihsel gelişim sürecini incelemek yerinde olacaktır.

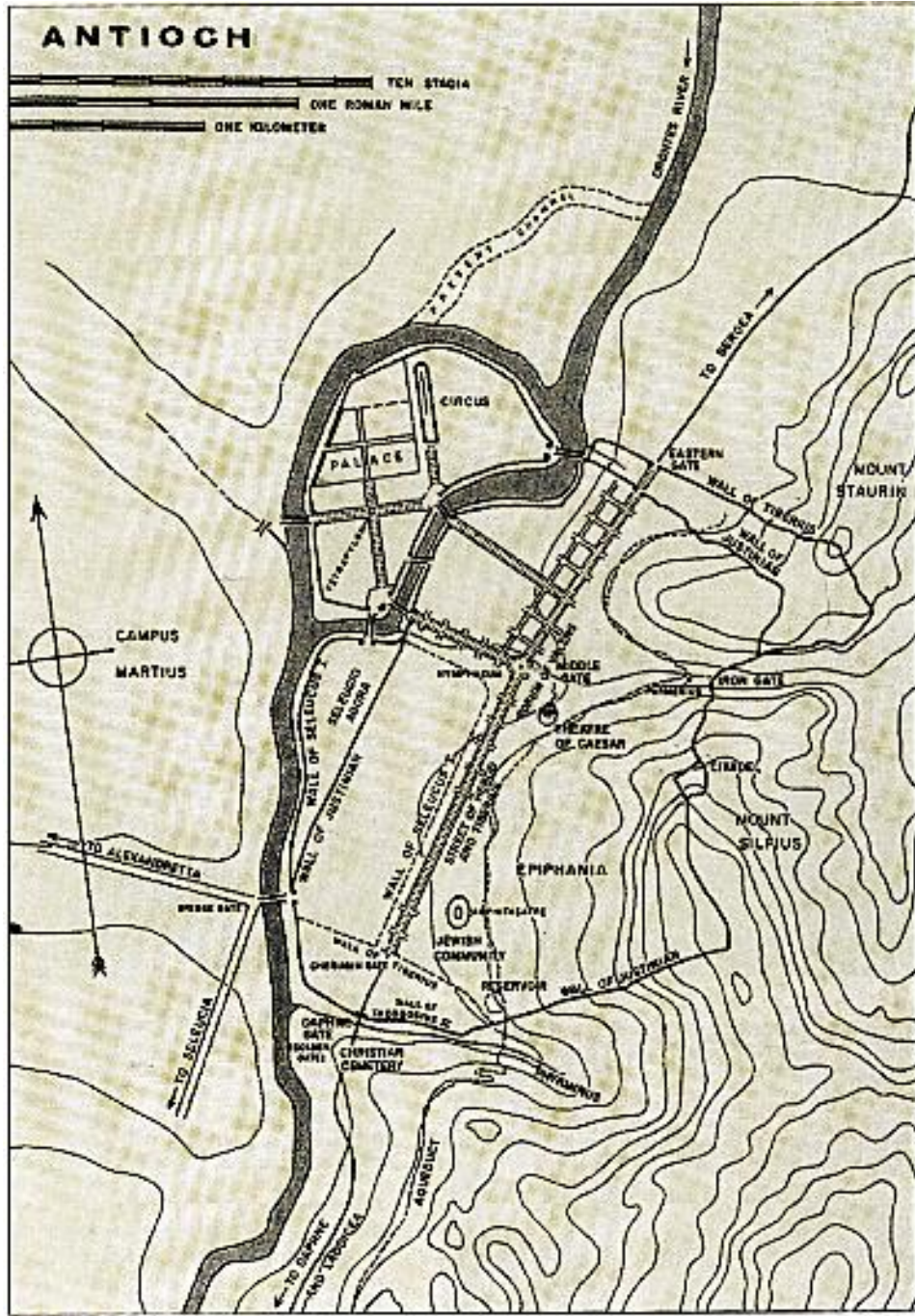
3. BÖLÜM TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ANTAKYA KENT MERKEZİ'NİN OLUŞUMU VE MİMARİ BİÇİMLENİŞİ

Antakya kenti tarihi boyunca birçok devlete ev sahipliği yapmış, böylelikle kentin oluşumu ve mimari biçimlenişi de bunlara göre oluşmuştur. Bu devletlere genel olarak bakacak olursak; Seleukoslar, Roma ve İslam Dünyası, son olarak da Türkiye Cumhuriyeti olarak özetlenebilir.

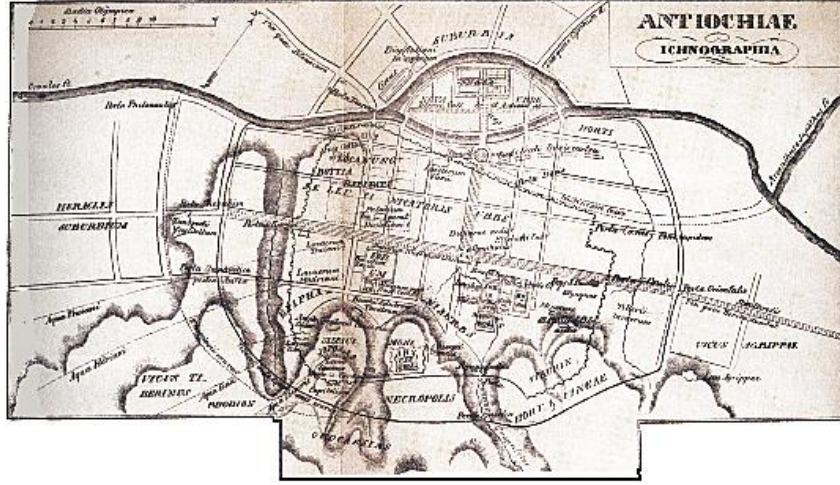
3.1. Antakya'nın Kuruluşu

Bazı kaynaklara göre Antakya'nın yeri bizzat İskender tarafından seçilmiştir.

Antakya M.Ö. 2000'li yıllarda kurulmuş olan Alalakh, Al Mina ve Sabuni'dan doğuya, içerilere giden yol üzerinde Asi nehri kenarında kurulmuştur. Eski den beri Asi nehri üzerindeki trafiğin başı olan bu şehrin bulunduğu bölge çok eski bir yerleşim yeri idi. Şehrin olduğu bölgede M.Ö. 4.yy'da Antigonia adlı bir şehir vardı. Seleukos kralı I. Seleucus Antigonia'yı tamamen yıktırdı ve aynı yerde tahta geçişinin 12 yılında, M.Ö. 22 Mayıs 300 tarihinde törenle yeni bir şehrin temelini attı. Bu şehrin inşasında Antigonia'nın atık malzemesi kullanıldı, Antigonia halkı yeni şehre aktarıldı ve burası Seleukos Devleti'nin merkezi oldu. Seleukos'un, babasının adına izafeten "Antiokeia" adını verdiği bu yeni şehir Seleucus tarafından aynı adla kurulan 16 şehirden biridir. Antakya diğerlerinden "Asi kenarındaki Antakya" veya "Defne yakınındaki Antakya" adlarıyla ayrılır (Tekin, 1993). Anadolu'daki diğer ünlü Antakya'lar: Isparta'nın kazası Yalvaç'ta bulunan ve Hristiyanlığın yayılma döneminde havarilerin faaliyet gösterdiği bir diğer önemli merkez olan "Pisidia'daki Antakya" ile, Denizli-Nazilli arasında Menderes Nehri kenarında bulunan "Caria'daki Antakya"dır (Antioch-ad-Meandrum) (Demir, 1996). Eski metinler ve kazı sonuçlarına göre, DN Wilber tarafından hazırlanan kentin Antik Çağ'daki Planı Şekil 3.1'de, yine Antik Çağ'a ait ve aynı zamanda Haçlılar dönemi hakkında da fikir veren plan da Şekil 3.2'de verilmiştir.

Şekil 3.1. Antakya'nın Antik Çağ'daki Planı.
(Demir, 1996)

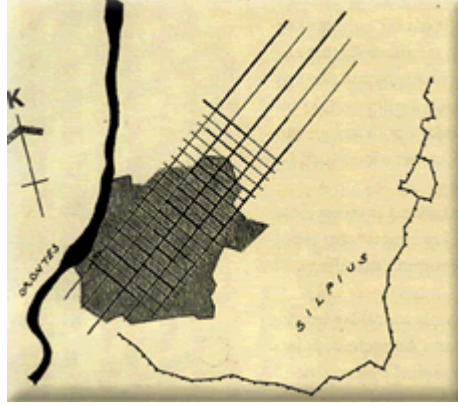
Şekil 3.2 Miller'in Antakya Planı (Demir, 1996)

3.2 Tarihsel Süreç İçerisinde Antakya Kent Merkezi'nin Oluşumu ve Mimari Bilişimi

3.2.1. Seleukoslar Döneminde Antakya Kent Merkezi

Seleucus Krallığı'nın, Antakya'nın kuruluş yıllarındaki yönetim merkezi Seleucus Pieria iken, Seleucus I. Nikator'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu Antiochus I. Soter (İ. Ö 281/0-26) döneminde, yönetim merkezi Antakya'ya taşınmış ve böylelikle kent, Seleucus İmparatorluğu'nun yeni ve son başkenti olmuştur.

Helenistik Çağ kentlerinin tipik bir örneği olan, sokak ve caddelerin birbirine paralel ve dik kestiği "ızgara plan" şeması, Antakya Kenti'nde de uygulanmıştır (Şekil 3.3). Aynı zamanda "Hippodamos tarzı plan" olarak da adlandırılan bu plan, Miletos'da doğmuş mimar ve şehirci olan Hippodamos bulduğu için, onun ismi verilmiştir.

Şekil 3.3. Kentin Kuruluşunda Uygulanan Şehircilik Nizamı (Demir, 1996)

Izgara planlı kentlerde, genel bir kural olmasa da sokaklar Kuzey- Güney ve Doğu- Batı doğrultusunda gelişmekte olup; bu tamamen topoğrafyanın bir getirisi olmuştur. Çok eğimli olan arazilerde ise sokaklar eğimini mümkün kıldığı ölçüde başka yönlerle de açılabilirdi. Sonuç olarak “ızgara plan” her türlü araziye uygulanmış, düz arazilerde çok şematik ve sade bir yapı sergilerken, eğim fazla olan arazilerde daha hareketli bir görünüme kavuşmuştur.

Hippokrates, kentlerin sıhhi olabilmesi için Doğuya; Aristoteles ise, Doğuya, eğer buna imkan yoksa Güneye dönük olmaları gerektiğini söyler. Bunun yanında ilk çağ yazarlarının bazılarına göre, rüzgarların sabit bir yönden estiğine ve rüzgar ilahlarını nişlerini kolaylaştırmak amacıyla sokakların rüzgar yönlerine uygun şekilde düzenlenmesi gerektiğine inanılırdı (Uşman, 1958).

Antakya'nın Antik Çağ'daki plan şekli incelendiğinde, Güneybatı- Kuzeydoğu doğrultusunun, sokakların hakim rüzgarı alması yönünden en elverişli istikamet olduğu anlaşılmaktadır. Bu husus, kentin kuruluşunda uygulanmış olan şehircilik nizamından günümüze izleri kalmış olan bazı sokak istikametlerinin ortaya koyduğu bir gerçektir. Aralarında 112 m mesafe bulunan sokaklara dik olmak üzere 56 m aralıkla gelişen diğer yollar arasında kalan yapı adaları, kent planının (daha doğrusu ızgaranın) ana şeklini oluşturmakta idi. Suriye ve Mezopotamya'da kurulan Seleucus kentleri için tipik bir nizam olan yapı adaları (Insulae) boyutları arasındaki 2:1 oranı, Seleucus I Nicator tarafından Antakya'dan sonra kurulmuş olan Laodicea ad-Mare (Lazkiye)'de de kullanılmıştır (Demir, 1996).

Seleukoslar Döneminde (MÖ 300-64) başkent olarak kurulan Antakya, “Kral Yolu” ve Akdeniz-Sevrenkart uzun mesafeli ticaret yollarını kontrol eden konumda idi. Bu nedenle kentte ticaret hızla gelişti ve kaliteli malların üretimi kente zenginlik kazandırdı. Kısa zamanda Antakya, geniş bir alana hizmet veren idari ve ticari kent haline geldi (Turgut, 1986).

Kentin merkezinde konumlandırılmış Agora-ticaret mekanı, günümüz Ulu Cami çevresinde bulunmaktaydı. “Merkezi oluşturacak biçimde kurulan Agora, yaklaşık 160x147m ebatlarında idi. Belli başlı sivil yapılar agora etrafında toplanmıştı. Bu dönemde kralın oturduğu yerin (saray), kendine özgü bir planı yoktu. Konak denebilecek büyük bir ev, bu görevi yapardı. O nedenle kuruluş çağında Antakya’da bir saraydan bahsetmek gerekir” (Downey, 1961).

Seleucos Devletinin başkenti olmanın ayrıcalığını taşıyan şehir görkemli yapılarla donatılmıştı. Antiokhos Epifanes şehirde su kemeri, Şehir Kurulu binası, Jupiter Kapitdinus tapınağı ve daha önceki devlet agorasından başka bir de ticaret agorası yaptırdı. O dönemde sadece Miletos ve Pergamon gibi büyük kentlerde iki agora bulunurdu. Meyve bahçeleri, muhteşem yapıları ve anıtları ile herkesi cezbeden şehirde sık sık şöenler ve olimpiyatlar düzenleniyordu. Başkentin yakınındaki Defne (Daphneia) villalarıyla, caddeleriyle çok güzel bir yazlık şehirdi. Şehir sirk, tiyatro, han, halk hamamları, mermer caddeler, tapınaklar, çeşitli heykellerle süslenmişti. Buraya çoğunlukla hanedan mensupları ve yüksek sosyete gelirdi. MÖ 67 yılında Kilikya Valisi Markus Reks şehirde bir sirk yaptırdı (Tekin, 1993).

Agoranın çevresinde, dini mekanlar, hamamlar ve jimnazyum gibi mekanlar inşa edilmişti. Merkezi bir anlamda fiziki olarak sınırlandırılan Silpius Dağı (Habibneccar) eteklerinde ise villalar vardı. Kentteki tüm yapıların yer seçimi, sosyo-ekonomik kesimlerin günlük yaşama göre olduğu gibi; mimari özelliklerine de bu kesimlerin gereksinimleri ve estetik anlayışlarını yansıtan, Helenizm dönemi mimari tutumu ve anlayışı da ngasını vurmuştu. Taş yapılar, kemerli girişler ve çoğunluğu iki katlı olan bahçeli evler, Seleukoslar Dönemini yansıtan mimari özelliklerdir (Kılıçoğlu, 1998).

3.2.2. Eski ve Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Antakya Kent Merkezi

Antakya Kenti, İ.Ö 64 yılında Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmesiyle, altın çağına başlamış oldu. Roma medeniyetinin Antakya'da daha önce rastlanılan izleri, Asi nehri üzerinde bulunan adadaki saray ve circus yapılarıdır.

İmparator Augustus döneminde bahsedilmesi gereken en önemli olay, 4 yılda bir tekrarlanacak olan olimpiyat oyunlarına başlanmasıdır. Oonom bir bölge haline gelen kent, Roma İmparatorluğu Döneminde ulaşma açısından çok önemli bir yere sahip olmuş; Doğu ile kurduğu güçlü ticari, ekonomik ve siyasi ilişkiler sonucu kazandığı yapı ile ticari ekonomik yaşam, daha da canlanmış ve nüfusun artmasına neden olmuştur. Bu dönemde nüfusun 300 000 - 600 000 civarında olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.

M.S. 1. yy. da Antakya, yüzölçümü ve nüfus bakımından Roma İmparatorluğunun üçüncü; Roma, İskenderiye ve Ktesiphon'dan sonra dünyanın 4. büyük şehriydi.

Roma Çağı'nda, nüfusu yüz binleri bulan bir kent olarak imparatorların gözdesi haline gelmiş ve I.V. yy. da yaşamış olan ünlü tarihçi Ammianus Marcellinus'un “...dünyada hiç bir kent, ne topraklarının bereketi ne de ticaretteki zenginliği bakımından bu kenti geçemezdi” dediği Antakya, Antik Çağ'da *Doğu'nun Krallığı* (*Orientis Apicem Pulcrum*) lakabıyla anılmıştır (Downey, 1961).

Hristiyanlığın Kudüs dışında ilk defa Antakya'da yayılmış olduğu, MS 34-36 yıllarında St. Paul, St. Barnabas ve St. Pierre'in Antakya sokaklarında vaazlar verdiği kaynaklarda belirtilmiştir. Hz.İsa'ya inananlara “Hristiyan” ismi ilk kez burada verilmiştir.

Seleukoslar Döneminde ticari merkez haline dönüşen kent, bu dönemde de bu özelliğini sürdürmekle beraber, ticari alanda bir yoğunlaşma göstermedi.

Manavlar, balıkçılar, kunduracılar, odun satıcıları gibi küçük esnaf; dönemin etkin sosyal gruplarını oluşturan tüccar ve zanaatkarlardı. Zira dönemin yöneticisi olan ve sadece Roma İmparatoruna karşı sorumlu olan Precuratör'e yakın olan birtakım tüccarlar, esnaf ve zanaatkarlardan vergi topluyordu. Askeri araç-gereç üretmek üzere imalat haneler kuran esnaf, ürünlerini doğrudan halka satmaktaydı.

İmalathane olmayıp evlerde üretilen ürünler de, evlerin önlerine kurulan tezgahlar ile satılıyordu.

Bu dönemin en önemli imar faaliyeti kenti boydan boya geçen ve 2 Roma Mli (1 Roma Mli=1478 m) uzunluğunda olduğu Malalas'tan öğrenilen, ünlü “Kolonalı Cadde”nin inşasıdır (Downey, 1961). Helenistik Çağ kentlerinde bir yenilik olarak ortaya çıkan, ancak Doğu orijinli bir fikir gibi görünen kolonalı caddeler, Yunan ve Roma dünyasında pek rağbet görmüştür. Döşemesi mermer kaplı olan bu caddenin kolonadları Tiberius Claudius zamanında (İ. S. 12-37) tamamlanmıştır. Birbirini dik olarak kesen iki ana aksın kesişme noktasına, üzerinde imparator Tiberius’un heykeli bulunan *Tetrupyla* dikildi. Cadde bronz heykellerle, kolonadlar da mozaiiklerle süslendi. Caddenin yol kısmının genişliği 9.60 m, iki tarafında yer alan kolonadlar ise 10’ar m genişliğinde idi. Bu caddenin inşasından sonra, caddenin iki tarafında gelişen mahalleler sayesinde kent büyüdü ve nüfusu arttı (Demir, 1996). Kaynaklara göre dünyada sokak aydınlatması ilk kez bu cadde üzerinde uygulanmıştır.

Ticari yapıların, zaman içinde kentin tümüne yayılmasıyla beraber, merkez alanı genişlemiştir. Kolonalı Cadde üzerinde yer alan Valens Forumu’nun güneyinde bulunan Büyük Altın Kilise, merkezdeki en önemli dini yapı idi. Yapı, sekizgen plan üzerine iki katlı olarak inşa edilmiştir.

Kolonalı Caddenin, adadan gelen yolla kesiştiği alanda yer alan Valens Forumunun mimarisi de aynı özellikleri gösterir. Bir kısmı örtülü olan meydanın, üstü açık bölümünü çevreleyen portiklerin sütunları mermerle, döşemesi mozaiikle kaplandı. Yerleşim alanı büyürken ada ve merkez arasındaki bağlantıyı sağlayan köprü, strüktür olarak güçlendirildi, genişletildi ve üstü kapandı (Kılıçoğlu, 1998).

Roma İmparatorluğu döneminde İmp. Trajanus, Daphne (Harbiye)’den kente su getirnek için Trajan su kenarını yaptırmıştır. Trajan su kenarının 9 mlık bir bölümü eski kentte gecekondurumundaki Bağrıyank mahallesinde ayakta durmaktadır (Asarcıklı, 1989). Kentte ilk drenaj sistemi de yine bu dönemde; Silpius, bugünkü adı ile Habib Neccar Dağı’ndan kente kadar, İmp. Tiberius tarafından yaptırılmıştır.

Roma ve Bizans İmparatorluklarının Antakya’ya, doğunun bu ünlü ve önemli kentine göstermiş oldukları ilgi, kentin çok sayıda yeni yapılarla donatılmasına ve bu sayede ihtişasının bir kat daha artmasına neden olmuştur (Downey, 1961).

3.2.3 Depremler

Tarihi boyunca birçok depreme maruz kalmış Antakya Kenti'nde özellikle Seleucos ve Roma Dönemlerini çok huzursuz geçtiği söylenmektedir. Depremlerin yanı sıra salgın hastalıklar, ayaklanmalar, kıtlık şehrin dönüm noktalarını meydana getiren birtakım olaylardır. Tekin'in "Hatay Tarihi" adlı kitabında belirtilene göre; özellikle beş büyük depremin Antakya'yı, Defne ya da bugünkü adı ile Harbiye'yi ve Seleukeia Pieria'yı yerle bir ettiği söylenmektedir. Bunlardan en büyüğü 29 Mayıs 526 akşam meydana gelmiş, şehirde festival olduğu için şehrin nüfusu ziyaretçilerle artmış ve deprem akşam yemeği esnasında meydana geldiği için 250.000 kişi can vermiş, Defne ve Seleukeia Pieria da yerle bir olmuştur. Henüz iki sene geçmiştken 528 yılında meydana gelen bir depremle, kısmen toparlanan kent yeniden yerle bir olmuş ve 500 kişi can vermiştir.

3.2.4 İslam Dünyasında ve Türkiye Cumhuriyeti Oluşum Sürecinde Antakya Kent Merkezi

Hiz. Muhammed'in ölümünden sonra başlayan Arap istilası, on yıl içinde İran'ın yanı sıra Bizans'ın doğu eyaletlerini de Arap hakimiyetine alırken, 634 yılında Arapların Bizans topraklarına girmesiyle, hicretin 17. yılında Antakya da Araplara tesli oldu.

Bu olay ile, dokuz asırdan bu yana devam eden ve Roma İmparatorluğu döneminde *Doğunun Krallığı* olarak anılan, imparatorluğun Doğu sınırında önemli bir askeri üs, bir kültür ve ticaret merkezi olan Antakya'nın tarihinde bir dönem kapanmış, asırlar boyu Roma ve Bizans kültürü yanında, Hristiyanlık ile yoğurulmuş olan mahalli özelliklerin, İslam medeniyeti ile karışmasından meydana gelen bugünkü İslam kenti karakterlerinin oluşmasına neden olacak yeni ve uzun bir dönem açılmıştır (Demir, 1996).

Hristiyan cemaatı için cazi besni daima koruyan şehrin tekrar ele geçirilmesi vazgeçilmez bir rüya olmuş ve bu rüya; kentin bir asır Bizans ve iki asıra yakın bir süre Haçlı Prensliği hakimiyetine girmesiyle bir anlamda gerçekleşmiştir.

Haçlılar dönemiyle kesintiye uğramakla birlikte Selçuklular (1085-1097) ve Memlüklerin (1268-1517) idaresi altında, kent hızlı bir Türkleşme süreci içerisine girmesine rağmen, sürekli savaşlar merkezin eski canlılığını kazanmasını engelledi.

Haçlılar döneminde Venedik ve Cenevizlilere tanınan ayrıcalıklar kent merkezine ticari bir aktivite kazandırmışsa da, bu uzun süreli olmadı. İslamlaştırma ve Türkleştirme çabaları durgun bir yapıya sahip olan kent merkezinde, bir kilisenin Habi bneccar Camii'ne dönüştürülmesi hariç, ticari ürünler de somutlaşmadı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde (1517-1918), kentin İstanbul'a uzak olması ve Mısır fetihinden sonra askeri öneminde kaybedilmesi, ayrıca kentin Ortadoğu'da bulunan büyük geçiş yollarının dışında kalması gibi faktörler sonucu Antakya kenti; kendi halinde, küçük ve önemsiz bir kasaba olarak yaşamıştır.

Tarihlerde, Osmanlı Antakya'sı hakkında geniş ve detaylı bilgilere rastlanmayışının nedeni, Seleucus'lar döneminde başkent, Roma döneminde imparatorluğun doğu sınırlarını koruyan bir serhad kenti, Roma ve İskenderiye'den sonra imparatorluğun üçüncü büyük metropolü olan "Doğunun Kraliçesi"nin, çağlar içinde değişen koşullar nedeniyle, Osmanlılar döneminde, askeri ve ekonomik açıdan eski önemini kaybetmiş, nüfusu azalmış, netice olarak eski dönemlerdeki ihtişamını yitiren görmüş geçirmiş büyük bir kentten küçük bir kasaba haline gelmiş olmasındandır (Demir, 1996). Fransız mandası altında iken İskenderun Sancağı ve Havalisi adı ile bilinen kent, Atatürk tarafından Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmasıyla birlikte, Atatürk'ün, tarihte üzerinde kurulan Hattena Krallığından esinlenmesiyle "Hatay" ismini almıştır. Cumhuriyet döneminde yaklaşık 27.000 olan kent nüfusu, günümüzde 200.000 civarında olup kültürel, sosyal ve ticari yöndeki gelişmeleri hızla takip etmektedir.

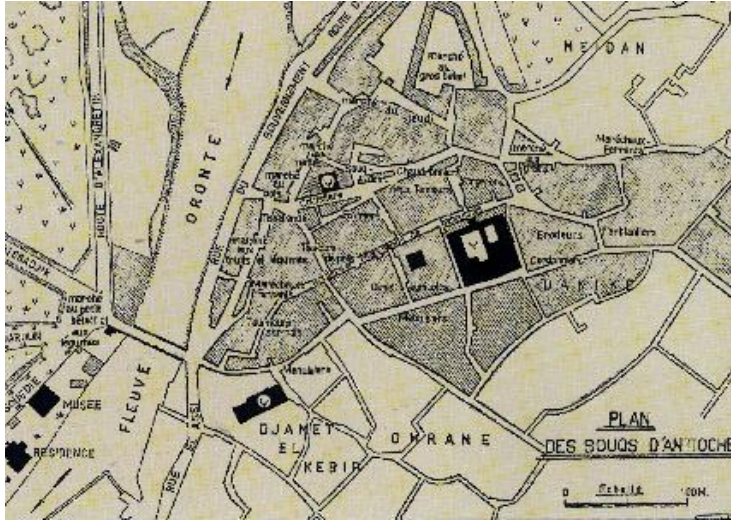

Şekil 3.4 1906 Yılında Yayınlanmış Bir Seyahat Rehberinde Antakya ve Yakın Çevresi (Demir, 1996)

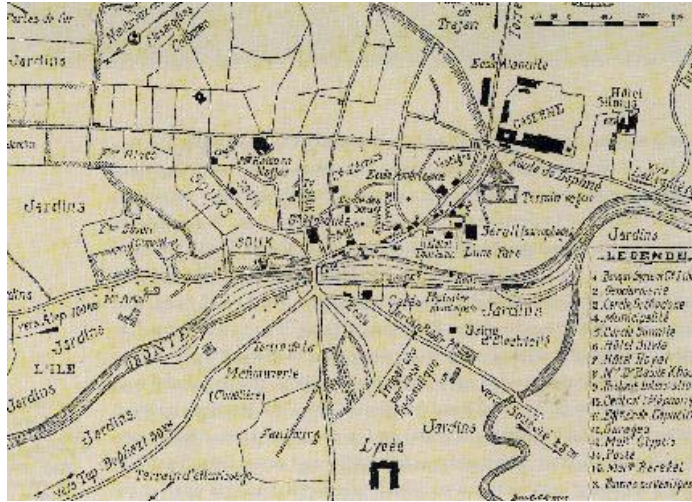
Kentte bulunan Çerkez göçmenlerinin, Asi Nehri'nin Batı yakasına yerleştirilme kararı ile kent, nehrin karşı yakasında gelişmeye başladı. Kent Türkiye Cumhuriyeti'ne geçmeden önce Fransızlar'ın elindeyken, merkezde yani caddeler açılmış böylelikle kente ekonomik bir canlılık kazandırılmaya çalışılmıştır. Ticari yapıların üst katları konut işlevine açılmış böylelikle yeni bir sosyal yapılanma öngörülmüştür. Gelişmekte olan yeni kentte (Asi Nehri'nin batı yakasında), idari ve kamusal işlevleri getirmek üzere P.T.T., Belediye, müze ve Meclis (Gündüz Sineması) binaları inşa edilmiştir.

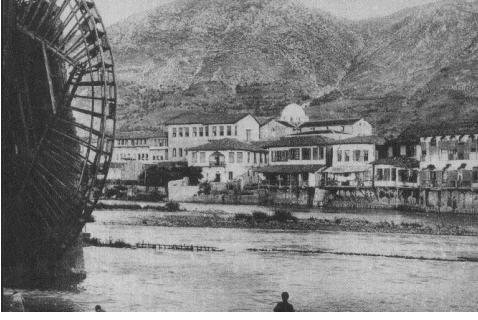
Şekil 3.5 Antakya'nın Antik Çağ'daki Yayılma Alanı (Demir, 1996)

Şekil 3.6 Kentin Çarşılar Bölümünde Esnafın Dağılımını Gösteren 1936 Tarihli Plan
Kentin Ana Eksenini Olan Kurtuluş Caddesi'nin Henüz Açılmamış Olduğu Görülmekte
(Demir, 1996).

Şekil 3.7. Antakya'daki Belli Başlı Yapıları Gösteren 1931 Tarihli Plan
(Demir, 1996).

Resi m3.1. Yüzyılın Başında Asi Kıyıları

Resi m3.2 Eski Köprü ve Meydan

Resi m3.3 Asi'den Taş Köprüye Bakış

Resi m3.4 Köprüden Gündüz Sine ması m n Gör ünüş ü

3.3 Bölüm Sonuçları

Antakya kentinde bu derece kozmopolit bir yapı oluşumuna rastlanmasının sebebi şüphesiz kentin tarihi boyunca birçok devlet tarafından yerleşim merkezi olarak kullanılmasıdır. Şehircilik ilkelerinin ilk kez uygulandığı dönemde, şehri boydan boya kesen tarihi Kolonadlı Caddesi'nin günümüzde Kurtuluş Caddesi adı ile hala var olması, caddenin ne kadar önemli bir aks teşkil ettiğinin göstergesidir. O dönemde oluşturulmuş ızgara plan şeması, iklim açısından çok önemli bir etki sağlamakla kalmamış aynı zamanda kentin kuruluşu içinde çok başarılı bir plan şeması oluşturmuştur. Ne yazık ki bu ızgara plan, günümüzde çok fazla korunabilmiş durumda değildir.

Kentin bir zamanlar başkent olması, kentin kıymetini açısından çok önemlidir. Bu sayede kent görkemli yapılarla donatılmış, birçok devletin ele geçirmek istediği bir kent haline gelmiştir. Ticaret yolunun üzerinde olması ile çarşı olgusunun daha o zamanlarda oldukça geliştiği kent, günümüzde hala bu özelliğini korumaktadır.

Kente Romalılar'ın gelmesi; kentin bugünkü kıymetinin oluşumunda şüphesiz çok önemli bir faktördür. Kentin birçok yerinde Roma imzalarına rastlanmaktadır. Eşsiz güzellikteki mozaikler, bunların örneklerinden biridir ve bu mozaiğin sergilendiği Antakya Mozai Müzesi; dünyanın 3. büyük mozai müzesi olma ünvanına sahip olmuştur. Resim olgusunun başlangıcı sayılan bu eserler, dönem hakkında fazlaca bilgiler vermekte ve günümüze ışık tutmaktadır.

Dini açıdan da çok önemli bir yere sahip olan Antakya Kenti, Hristiyanlık isminin ilk kez geçtiği kent olma özelliğini taşımaktadır.

Ne yazık ki Antakya'nın Antik Çağ'daki yoğun yerleşiminden, görkemli tarihinden günümüze pek fazla bir yapı kalmamış, depremler ve sonrasında çıkan yangınlar, Doğu-Batı arasında ticari ve askeri üs olarak dönemin güçlü imparatorluklarının gözdesi olmasından dolayı devamlı akınlara uğraması yüzünden bir çok değerli yapı yok olmuştur. Günümüze dek gelebilen yapılar, St. Pierre Kilisesi, Charonion Anıtı, Antakya Kalesi, Trajan Su Kemeri, Demir Kapı, Günahkarlar Hamamı'dır. Harbiye ya da Antik Çağ'daki adı ile Daphne de hala var olmakla birlikte, kazılardan ortaya çıkan eserlerle ve pek az yapıyla geçmişi ışıktutabilmektedir. Antakya Eski Evleri yok olmaya yüz tutmaktadır.

4. BÖLÜM ANTAKYA' NIN MİMARİ BİÇİMLENİŞİ

Antakya mîmarisini biçimlendiren etmenlerin başında yerleşim alanının topoğrafik yapısı, iklim ve yaşama biçimi gelmektedir. Sıcaklık, yağış rejimi, rüzgar gibi iklim koşulları yanında bölge halkının gelenek ve görenekleri, Arap ülkelerine yakınlıktan etkilenen yaşama biçimi, konut mîmarisini belirleyici özelliklerdir. Bu ortak özellikler, eski kentte yer alan tüm konutların mîmarilerinde görülmektedir.

4.1. Doğal Verilerin Bina Biçimine Etkisi

Mîmarinin oluşumunda topoğrafyanın ve iklim koşullarının çok önemli bir rolü vardır. Bu faktörlerin değerlendirilerek oluşturulduğu kent mîmarisi, geçmiş ve günümüz koşullarında incelenecektir.

4.1.1. Topoğrafya

Antik çağ Antakya kentinin yerleşim planında sokaklar ve sokaklarda bulunan yapılar; Asi Nehri boyunca, özellikle akşam üzerleri esen rüzgâra yön verecek şekilde yerleştirilmiştir. Yapılar %10-15 eğimli arazide konumlandırılmış; yapılara su dağıtım ise, eğimi %20'nin üzerinde olan arazide kurulmuş su deposundan sağlanmıştır. Antik çağ Antakya kentinin planlarına bakıldığında, konut yerleşimlerinde eğimli arazilerin kullanıldığı görülmektedir.

Tarım alanları, bahçeler, spor alanları daha az eğimli alanlara, topoğrafyada fazla değişiklik yapmadan alanın izin verdiği şekilde uygulandığı görülmektedir. Mezarlık, kışla, konut alanlarından uzak ve daha eğimli arazide konumlandırılmıştır. Aristokratların villaları, kente hakim olabilecek şekilde %15-20 eğimli alanlardadır. Asi Nehri yatağı boyunca bahçe ve tarım alanları konumlandırılmıştır (Sahillioğlu, 1999).

Bugün Kurtuluş Caddesi adıyla bilinen Antik Çağ'ın Kolonadlı Caddesi; ticaretin yapıldığı alanları barındırmakta, caddeyi dik kesen sokaklar arasında kalan adalarda evler, meydanlar, çeşmeler bulunmaktadır.

Kanalizasyon ve atık su problemleri, en baştan eğimin sağladığı kolaylıkla çözümlenmiştir. Bu suları kentten bir an önce uzaklaştırmak için inşa edilmiş olan su kemerleri, sokakta bulunan arıklar ve su toplanan havuzlar, halkın sağlığına tehlike arz edecek bir durum yaratmadan sağlıklı bir alt yapı kurulumunu sağlamıştır.

Derinliği 10-15cm arasında olan arıklar, çok fonksiyoneldir ve sokak temizliğini başarılı bir biçimde sağlamıştır. Konutlarda içme suyu ve kanalizasyon problemleri en baştan çözümlenmiştir.

Halkın toplu olarak kullanabilecekleri yerlerden agora, olimpik oyun alanının düzenlediği alanlar, anfi tiyatro, mabetler ve forum %10-15 eğime sahip araziye konumlandırılmıştır.

4.1.1.1. Günümüzde Topoğrafyanın Bina Biçimlenişine Etkileri

Günümüz Antakya'sında Güneybatıdan esen hakim rüzgar, yerleşimde baz alınmamış ve yapılar, yüksek binalar şeklinde alana yerleştirilmiştir. Eğimli alanlar daha çok geçekondur yerleşim bölgesi olarak kullanılmıştır. Kontrolsüz tarımsal faaliyetlerin çoğu da eğimli alanlarda yapılmaktadır. Konut alanları Asi Nehri boyunca ve düz alanlarda yayılım göstermektedir. Ticaret ve sanayi alanları, şehir dışında ve genelde verimli tarım alanlarında konumlanmıştır. Kanalizasyon, içme suyu, elektrik gibi alt yapı hizmetleri kentin her köşesine ulaşmış, bugün için yeterli olsa da, ilerisi için yeni projeler gerekte olduğu tespit edilmiştir. Yeni yapı alanları, site tipi yerleşimler genelde, tarımsal potansiyeli yüksek alanlarda gelişim göstermektedir. Özellikle Antakya-Harbiye yolu üzerinde yapılan binalar, eğimli arazi üzerinde alt yapısı olmayan yerlerde konumlanmaktadır. Ticaret, sanayi, konut, sosyal hizmet binaları ve şehir dışında yeni oluşturulan toplu yerleşim alanları için tarımsal elverişli araziler imara açılmıştır.

Antik çağda kentin %40'ı konut, %20'si ticaret alanları iken günümüzde bu oranlar sırasıyla %62 ve %25'tir. Açık ve yeşil alanlarda antik çağa göre büyük bir gerileme söz konusudur. Antik çağda daha çok eğimli alanlar kullanılırken, bugün düz ve düze yakın alanlar kullanılmaktadır (Sahillioğlu, 1999).

4.1.1.2 Yeni Kent Merkezi'nin Mimari Biçimlenişi

Antakya kenti bugün, eski kent merkezi ve yeni kent merkezi olarak ikili bir yapı göstermektedir. Yeni kent, yeni yapılaşma ile biçimlenirken, geleneksel doku hızla tahribatı uğramaktadır. Yeni ekonomik işlevlerin oluşması, sosyal kesim ve meslek gruplarının farklılaşması ile merkezdeki yapılar bu harekete dirense de, yeni yapılaşma ile özgün yapısını kaybetmekte ve yozlaşmaktadır. Kent merkezi, alanın dar gelmesi ve işlevlerin yoğunlaşması sonucu, yeni merkeze doğru kaymaktadır. Yapılaşma, yeni işlevlere ve bu işlevlerin oluşturduğu sosyal kesimlere cevap verecek yüksek katlı bloklar halinde oluşmaktadır.

Tarihi Kolonadlı Cadde'nin yerine Fransızlar döneminde açılan Kuzeydoğu-Güneybatı yönünde uzanan Kurtuluş Caddesi ve bu caddeyi dik olarak kesen Kemal Paşa Caddesi, lineer bir aks oluşturmaktadır; Kemal Paşa Caddesi'nin Kuzey bölümünde Osmanlı Dönemi sivil yapıları bulunmaktadır. Kentin kuruluşunda uygulanmış olan "ızgara plan" örneği; eski merkez alanında kaybolmuş, organik doku ege men hale gelmiştir.

Eski kent merkezi'nin mimari sınırları; Asi Nehri'nin Doğusunda kalan Uucamii ve çevresi, Uucamii ile sonlanan Hürriyet Caddesi, Asi Nehri'ni dik kesen Kemal Paşa Caddesi ve bu caddeden Kuzeye doğru uzanan Çıkrıkçı ve Uzunçarşı Sokakları etrafında gelişen geleneksel Antakya Çarşısı, tarihsel süreç içerisinde Kolonadlı Caddenin değişmesiyle oluşan Kurtuluş Caddesi, nihayetinde Uucamii, Kemal Paşa ve Hürriyet Caddeleri arasında kalan alanı içerir.

Asi Nehri'nin Batı yakasında kalan ve 1930'lu yıllarda oluşmaya başlayan yeni merkez ise (Resim 4.1); Belediye Meydanı etrafında bulunan P.T.T., Ziraat Bankası, başlangıçta meclis olarak inşa edilse de günümüzde Gündüz Sineması (Resim 4.2) olarak bilinen yapı ve Mize ile idari merkez niteliğini taşımaktadır.

Eski Kent Merkezinde konut ve ticaret alanları, merkezi Doğu-Batı istikametinde birbirinden ayıran Kemal Paşa Caddesi üzerinde bulunur. Asi Nehri'nin Batı kıyısında yer alan Yeni Merkez alandaki yapıların yoğunluğunu ise idari yapılar oluşturur. Cumhuriyet Caddesi üzerinde ve P.T.T. binası aksında oluşturulan yüksek katlı yapıların zemin katlarını ticari yapılar, üst katlarını ise, konutlar işgal eder. Belediye Binasının batısında, Adnan Menderes, Karaoğluoğlu ve Cumhuriyet Caddeleri arasında kalan büyük bir parsel üzerinde, yapıyı belediye

tarafından yürütülen iş merkezi yer alır. Eski Merkez ticaret ve konutun birlikteliğini korur. Uzun Çarşı, Çıkırcı Sokakları ve Uu Camii önündeki ticari mekanlar, üst katlarını büro mekanları oluşturur. Hürriyet Caddesi üzerinde otel ve vergi dairesi yapıları bulunur.

Resim 4.1. Meydanın Eski görünüşü

Resim 4.2. Gündüz Sine ması

4.1.2 Sokak, Parsel ve Yapı İlişkisi

Uu Camii Meydanı etrafında 1940'lı yıllara kadar gelişimini sürdüren eski merkez, Osmanlı Dönemi'nin izlerini taşımaktaydı. Bu yıllardan sonra, Asi Nehri'nin diğer kenarında kalan Belediye Meydanı etrafında inşa edilen idari binalar, taşınmazların kullanılmasıyla, merkez alanın silüetini fazlaca bozmuştur.

Eski Merkezdeki binaların eski yapılaşmaları, kentin homojen silüetini pek bozmuştur. Genelde insani boyutlar varlığını sürdürmektedir. Ancak bu silüet, Eski Merkezde; yer yer Kemal Paşa, Hürriyet Caddeleri ve Uu Camii Meydanı'nda, Yeni Merkezde ise; Cumhuriyet Caddesi üzerine inşa edilen yüksek katlı yapılar tarafından bozulmaktadır. Tek katlı yapılar, Eski Merkezde Kemal Paşa Caddesi'nin Habib Neccar Camii ve Çankaya Sokakları arasında kalan alan ve Çıkırcı Sokak başlangıcında yer almaktadır (Kılıçoğlu, 1998).

Yeni merkezde bulunan idari yapılar, Uu Camii duvarına bitişik inşa edilen ticari mekanlar, Uu Camii ve Kemal Paşa Caddelerinin arka bölümünde kalan konutlar, Kemal Paşa Caddesi üzerinde bulunan birkaç yapı ve Osmanlı Dönemi'ndeki ticari mekanlar, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Vali Konağı, Yeni Merkezde bulunan SSK; Uu Camii Meydanı, Kemal Paşa ve Kurtuluş Caddeleri üzerinde bulunan bazı yapılar üç katlı olarak inşa edilmiştir. Ancak Kemal Paşa ve Hürriyet Caddeleri üzerinde bulunan yapıların çoğu 4-5 katlı olup, 6 ve daha yüksek

katlı olan yapılara yeni merkezde rastlanmaktadır. En yüksek yapılar, Yeni merkezde Atatürk Caddesi üzerinde bulunmakta olup bunlar; 8 katlı olan Büyük Antakya Oeli ve 9 katlı olan Belediye Binası'nın arkasındaki iş mekezi yapılarıdır. Eski dokuda kat adedi insani boyutlarda olmakla birlikte, oluşan boşlukların yeri ne yazık ki yüksek yapılaşmaya maruz kalmaktadır.

Asi Nehri'nin Doğu kıyısında kalan eski merkez alandaki yapı nizamı, Osmanlı Dönemi şehircilik anlayışını yansıtmayı sürdürür. Kemal Paşa, Hürriyet ve Kurtuluş Caddeleri arasında kalan alanda konut yapıları vardır. Bunlar 150-200 m² arasındaki parsel büyüklüklerine sahip arsalar üzerindedir. Organik bir dokuya sahip olan bu alandaki yapılar, bitişik nizamdır. Dar veya çıkmaz sokaklardan girilen ve çoğunluğu konut olan bu yapılar, avlulu ve bahçelidir (Kılıçoğlu, 1998).

Perakende ticaretin egeyen olduğu hizmet yapılarının bulunduğu eski merkezde, ticari mekanlar Osmanlı Dönemi miraslerini sürdürmektedir.

Asi Nehri, Uzun Çarşı ve Kemal Paşa caddeleri arasında kalan, Osmanlı Dönemi'ne ait olan ve ticaret mekanı olarak kullanılan hanlar ve bedestenlerin oluşturduğu sokaklar da birbirini dik kesmektedir. Bu yapıların çevre duvarları üzerine, büyüklükleri 10-30 m² arasında değişen dükkanlar, bitişik nizamda inşa edilmiştir.

Kent merkezinin dörtte birini kaplayan Arasta, muntazam olmayan bir dokudur ve bazı yerlerde 1 metreyi bulmayan sokakları ile merkezin Kuzeydoğusuna doğru yayılır. Arastada dükkanlar, Köşker Sokak ile Uzun Çarşı Sokağında yoğunlaşarak, sokakların iki tarafına dizilmiştir. Genelde 2-4 metre genişlikte ve 5-8 metre derinlikte olan dükkanlar bitişik nizamdır. Dükkanları kesen sokaklar arasında kalan alanlar, 8-16 metre uzunluğunda küçük bloklar oluşturmaktadır (Kılıçoğlu, 1998).

Eski kent merkezi denilen; Kurtuluş, Kemal Paşa ve Uzun Çarşı caddeleri arasında kalan ve aralarda konut yapılarına rastlansa da çoğunluğu ticari yapılardan oluşan alan; farklı parsel büyüklüklerine sahip bir alandır. Konut alanlarında olduğu gibi bu alanda da organik bir doku göze çarpar. Yapıların bitişik nizamda yapılmıştır. Kemal Paşa Caddesi üzerinde bulunan yapılar da aynı şekilde bitişik nizamda, büyük parseller üzerinde bulunmaktadır.

Asi Nehri'nin Batı kıyısında yer alan yeni merkez alandaki yapıların çoğunluğu taştır. Bu alan üzerindeki P. T. T., Belediye, Mize ve Ziraat Bankası yapıları, büyük parseller üzerinde ve ayrı k nizamdadır. Atatürk Caddesi ve Asi Nehri arasında kalan alandaki bugün Gündüz Sineması olan Esli Parlamento Binası ve Sabahattin Adalı Evi ayrı nizamda ve büyük parseller üzerinde oluşturulmuştur. Hürriyet Caddesi üzerinde bulunan otel ve vergi dairesi yapıları da geniş parseller üzerinde, bitişik nizamdadır (Kılıçoğlu, 1998).

Asi Nehri'ni dik kesen Kemal Paşa Caddesi üzerinde bulunan yapıların çoğu betonarme olsa da, bu dokunun Çankaya Sokak ve Kurtuluş Caddesi arasında kalan bölümde bulunan ve Osmanlı Dönemi'ne ait olan bir dizi ticari yapılar sa yığma olarak yapılmıştır.

Ke mal Paşa, Hürriyet ve Kurtuluş Caddesi arasında kalan alanda ve Kurtuluş Caddesi üzerinde bulunan binalarda; zemin katlar taştan kagir, birinci katlar ise ahşaptan yapılmıştır. Taştan kagir olan yapının harç malzemesi kum ve kireçtir. Ahşap katın iskeleti de ahşap çat kılı, çat k araları tuğla ile örül mek suretiyle üzerleri sıvalıdır.

Hanların ve bedestenin bulunduğu alandaki yapıların tümü taştan ve kagirdir. Bu alanla Kurtuluş Caddesi arasında kalan alanda üç binamın haricinde tüm binalar yığmadır. Hürriyet Caddesi ve Uu Camii Meydanı üzerindeki yapıların tamamı betonarmedir. Yeni kent merkezi nde Belediye Meydanı etrafında bulunan belediye, P. T. T., Ziraat Bankası, Gündüz Sineması ve Adalı Evi'nin yapı gereci taştır. Bu binaların dışında kalan tüm binalar betonarmedir (Kılıçoğlu, 1998).

Kurtuluş, Ke mal Paşa ve Uzun Çarşı caddeleri arasında kalan merkez alan; çoğunluğunu ticari yapıların oluşturduğu, yer yer aralarında konut yapılarının da bulunduğu farklı parsel büyüklüklerine sahip bir alandır. Konut alanlarındaki gibi burada da organik bir yapının olduğu, yapıların bitişik nizamda inşa edildiği görülür. Ke mal Paşa Caddesi üzerinde bulunan, yapılar büyük parseller üzerinde, bitişik nizamdadır (Kılıçoğlu, 1998). Sıt alanını ve çalışma alanını gösteren harita, Şekil 4.1 ve 4.2'de verilmiştir.

4.2 Sosyal Verilerin Bina Biçimlenişine Etkileri

Kentlerin biçimlenişlerini etkileyen birçok faktör vardır. Bu faktörler yalnızca kentin sosyo-ekonomik yapısını değil, mimari yapılaşmasını da etkilemektedir. Kentin mimari biçimlenişini etkileyen en önemli faktör, şüphesiz sosyo-ekonomik faktördür.

Mimariyi belirleyen başlıca unsurlar, ekonomik değişiklik, teknoloji, malzeme, sosyal yapıdaki değişiklik olarak özetlenebilir. Mimari, sosyo-ekonomik yapıdaki değişimin ortaya çıkardığı sayısız sorun ve yeni teknik imkanlardan yararlanmak suretiyle toplum refahına yönelik zorundadır. Bunun neticesinde kent merkezinde oluşan değişiklikleri beraberinde getirir. Her ekonomik işlev, bir sosyal grup, bir meslek kesimi oluşturur. Bu işlevin ve kesimin mekan gereksinimi, estetik anlayışı kendine özgüdür (Kılıçoğlu, 1998).

Ortaçağda kent merkezleri, doğal kentsel mimariden farklı olarak, şatafatlı dekorlar, serbest meydanların teşkil ettiği sınırlı kompozisyonlar şeklinde kendini gösterir. Mimarlık sanatının en güzel motiflerinden olan, merdivenler, küçük düzenli ve etrafı kapalı arkatlı meydanlar, barok kentsel estetiğin özelliği sayılan heykelsi köprüler, kent merkezi mimaride korunun tamlayıcı unsurları olarak klasik devirde bol bol kullanılmıştır. Antik dönemde kurulan kent merkezlerindeki, kilometrelerce devam eden portikli sokaklar, bir aksa bağlı simetrik düzeni olan sınırlı perspektifler, teras tanzimleri, merdivenler, dini dekorların her biri insancıl öğeler olarak kent merkezi mimarlığının asıl karakteristiğini ortaya koyarlar (Kılıçoğlu, 1998).

Ekonomik yapıya bağlı olarak kentin sosyal yapısı biçimlenmiştir. Antakya'nın 1939 yılında Türkiye'ye katılmasıyla değişen statüsü, nüfus artışını olumsuz etkiledi. 1940-1950 arası nüfus artış hızı bu nedenle düşüktür. 1950'li yıllardaki kırdan kente göç hareketi sonucu, 1960-1965 yılları arasında nüfus artış hızı en yüksek değere ulaşan kent, 1995 yılı itibarı ile 151.700 kişilik nüfusuyla küçük bir kent olma özelliğini sürdürür (Mersinli, 1996).

Dış pazarlara açılma politikası sonucu Antakya nüfus kaybına başladı. Üretimde fabrikalaşmanın artması, sosyal yapıda değişimlere yol açtı. Gerek yerleşimlerin işlevsel ve yönetimsel kademelenmesinde de değişimler ortaya çıktı. Fabrika üretimi, kent merkezinde yer alan zanaatkarlar kesimini olumsuz etkiledi. Yeni kültürün paralelinde batının fabrika ürünleri kente girerken, zanaatkar kesimi bu ürünlere rekabet edemez duruma düştüler. Bir kısım merkezdeki dükkanını terk etmek zorunda kaldı (Kılıçoğlu 1998).

Ekonomik yapıda oluşan her değişim, sosyal yaşantıyı da etkilemektedir. Antakya Kenti'ni bu bağlamda ele alacak olursak, kentin geleneksel yapısının haki miyetinin devam etmediğini görmek zor değildir.

Antakya'da geleneksel aile tipi ataerkil ve geniş aile tipidir. Aileler nüfus kontrolünün yaygınlaşması ve tüketimde değişimler sonucunda giderek çekirdek aile tipine yönelme eğilimi içindedir. Antakya kentinin sosyal yapısı, kentin geçmişi, büyümesinde etken olan özellikler, tarihsel gerçekler, kentin bölgesel konumu, sosyal-ekonomik değişkenler nedeniyle temelde heterojen bir sosyal yapı gösterir.

Bu çeşitlilik sosyal ve ekonomik ilişkilere ve bağlantılı olarak mekana yansır. Antakya'nın coğrafi konumu, tarihi geçmişi, büyümesinde dış özellikleri, göçlerin kısmen etkili olması, kentin sosyal yapısında kültür çeşitlenmesine yol açar. Kentte bölgenin yüzyıllardır içinde bulunduğu sosyal ilişkilerin fonksiyonu şeklinde kontrol grupları vardır (Kılıçoğlu 1998).

Diğer bir mozaiğe sahip olan Antakya Kenti'nde, her ne kadar mahalleler bir bakıma ayrılmış olsa da, çeşitli dinsel yaklaşımlar benimsyen halk, kardeşçe yaşamakta ve konut alanlarında kendi içinde bir homojenlik görülmektedir.

Sosyo-ekonomik etkenlerin sonucu olarak, zaman içinde değişen kullanım biçimlerine ve ihtiyaçlara uyabilmek amacıyla; eski konutlara müdahalelerde bulunulmuş, dolayısıyla konutlar yıpranmış, plan şemalarında birtakım değişimlere maruz kalmıştır. Eski konutların, orijinal plan tipleri bozulmuştur.

Kent içinde inşa edilen yeni konutlar, eski dokudan bağımsız ve duyarsız bir plan şeması içinde, kişisiz bir biçimde oluşmaktadır. Cephe mimarisi, kent dokusunu bozar nitelikte, eskiye sadık kalmak bir yana, tamamen zıt cepheler meydana getirmektedir. Tamamı tek ya da iki katlı olan bu tarihi dokunun aksine,

yeni yapılar yüksek ve çok katlı inşa edilmekte; büyük cam yüzeylerse cephe mi marisine ege men olmaktadır.

Tarihi dokuya verilen önem o derece düşüktür ki, konutların sıvalarının döküldüğü, ahşap olan yapı gereçlerinin korunmaya alınmadığı, var olan birtakım mi mari özelliklerin değiştirildiği, oturulamaz hale gelen bazı konutlarını ise çürümeye terk edildiği dikkat çekmektedir.

Adeta çift kimlikli olan ve iki ayrı mi mari üslubu barındıran Antakya Kenti, geleneksel konut ve günümüz konutları arasındaki kıyaslamayı gözler önüne sermekte ve yozlaşmayı bizlere sunmaktadır.

4.3. Antakya'da Mi mari

Eski kent özelliklerini kısmen de olsa koruyabilmiş ilginç yerlerden biri olan Antakya kenti, Habib Neccar Dağı-Asi Nehri arasında gelişmiş, eski kent ve yeni kent olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Antik Roma Caddesi ya da günümüzdeki adı ile Kurtuluş Caddesi ile Habib Neccar Dağı arasında kalan yaklaşık 1x1.5 km'lik alanı kaplayan eski kent, Osmanlı sivil mi marisinin özgün örneklerini barındırmakta ve Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'na korunmaya alınmış bulunmaktadır. Asi Nehri'nin diğer tarafı ise yeni kenti oluşturmaktadır.

2200 yıllık uzun bir zaman dilimi içinde oluşmuş mi mari doku, tahribata uğradıysa da; hiç değişmeden günümüze ulaşan bazı özellikleri hala barındırmaktadır.

Romalı yazarlar, kentin kuruluşuyla ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Bu kaynaklara göre İ.Ö. 333'te İssos'ta Daralos'u (Dara) yenen Büyük İskender, Suriye'ye giderken, bir düzlükteki pınar suyunu beğenmiş, buraya bir çeşme, tapınak ve kale yapılımasını istemiştir. Bunlar, geleceğin Antakya'sının ilk yapılarıdır. Büyük İskender'in ölümünden sonra Seleukos I, İ.Ö. 300'de kenti kurmuştur. Kentin mi mari Yenari'us'un planında Hippodamus'un ilkeleri egemendir. Buna göre kent, uzun bir ana eksenin iki yanında, birbirini dik açılarla kesen yapı adalarından oluşmaktadır. Helenistik Dönemin bu tipik yapılarına ızgara planı denilmektedir (Anon, 1983).

Kent İ.Ö. 64'te Roma egemenliğine girmiş ve gelişimini de bu dönemde sürdürerek Roma ve İskenderiye'den sonra üçüncü büyük metropol olma özelliğine

kavuşmuştur. Kenti boydan boya ortadan kesen Roma Caddesi, diğer adıyla Kolonadlı Cadde, sütunlu revaklar, anıt ve heykeller, resmi yapılar ve dükkanlarla, Antik çağ kentlerinin süsleme unsurlarını taşımıştır. Bizans'lı tarihçi Procopius'un yazdığına göre Antiochia, büyüklüğü, zenginliği ve anıtlarıyla, doğudaki Roma kentlerinin başında yer almıştır. Kentin oluşumunda, kenti korumak ve sınırlamak adına uzun ve sağlam surlar, kent etrafını çevrelemiştir. Harbiye, tarihi adı ile Daphne yöresi, Roma İmparatorluğunun sayfiye yeri olmuş, buraya saray, tiyatro, mozaiik döşemeli avlulu villalar yapılmıştır.

Antik kaynaklar bu dönemde nüfusun 500.000'e ulaştığını yazmaktadır.

900 yıl süren bu parlak dönemin ardından kent, İ. Ö I.-X. yy'lar arasında Ermeniler, Romalılar, Persler, Bizanslılar ve Araplar arasında el değiştirmiş, sürekli yakılıp yıkılmıştır. Tarihi boyunca geçirdiği deprem yangın ve seller neticesinde de kentin tarihsel yapısı yok olmuştur.

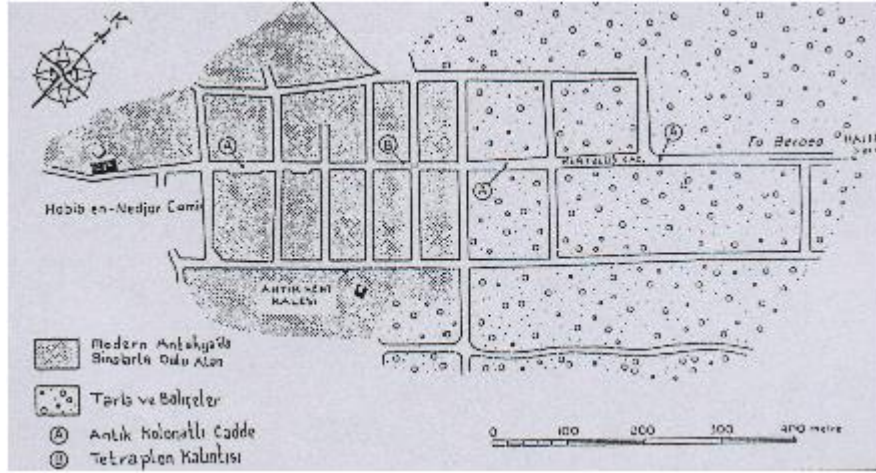
638'de Arap egemenliğine geçen Antakya ticari önemini korumuş ve bundan sonra bir İslamkenti niteliğine bürünmüştür. 250 yıl Memlûklular'ın egemenliğinde kalmış, sonra Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. Bu sürede tümüyle Doğu kentlerine özgü bir görünüm kazanmıştır (Anon, 1974).

XVI, XVII. ve XIX yy'larda kenti gezen yerli ve yabancılar, Antakya'nın küçük, önemsiz ancak özgün bir İslamkenti olduğundan bahsederler.

Antakya çeşitli kültürlerin etkilerini taşımaktadır. Kentin yapısı, sokak dokusu ve konutlar bunu en belirgin örnekleridir.

Sokaklar Eski Yunan'da Kuzeydoğu- Güneybatı yönünden esen rüzgarı kent içine dağıtacak biçimde düzenlenmişse de (Şekil 4.3), bu bakışla düzenlenmiş olarak yok olmuştur. Bu özellik kentin kuruluş dönemi izlerini taşıyan Kuzeydoğu ucundaki kimlik yapı adalarında görülebilir.

Roma Dönemi'nin sayfiyesi olan Daphne'de (Harbiye) evler yeşil ve serin avlular çevresinde mozaiik döşemeli odalardan oluşmaktaydı. Osmanlı Dönemi özgün yapılarının korunduğu eski kent kesiminde de konutlar, büyük taş döşeli avlu çevresinde dizili oda planındadır.

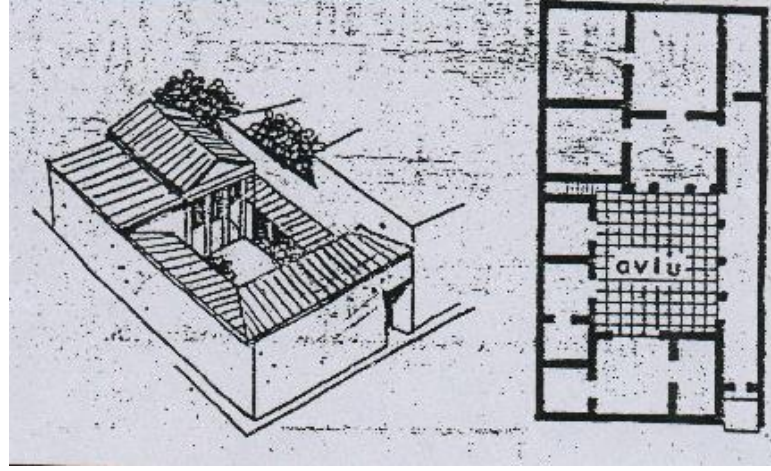
Şekil 4.3. Yeni Antakya'da Yaşamaya Devam Eden Antik Yollar (Asarcıklı, 1989).

Evlerdeki yüksek duvarların aynısının Mısır Firavunlarının Saraylarının bahçelerini sınırlandırma da kullanıldığı görülmektedir. Daha sonra Yunan, Roma ve Pers'lerde uygulanan bu bahçe tipleri daha çok, zengin aristokrat kesimin villa, saray gibi yapı etrafında veya içiçe oluşturulan bahçelerdir. Büyük İskender zamanında ilk kez halkın da kullanabileceği kent içinde geniş yeşil alanlar oluşturulmuştur. Ancak o dönemdeki kentlerin sık sık başka devletlerin tehdidi altında olması halkı daha güvenli olan kendi konutunda bir bahçe oluşturmaya itmiştir (Dikolcay, 1992).

Çok yağışlı bir bölgede bulunan kentte, taş döşeli yolların ortası kanal biçiminde yapılmıştır. Böylelikle sular, kanallar aracılığı ile Asi Irmağı'na taşınmakta ve seller önlenilmektedir.

İklimin çok sıcak oluşu nedeniyle çok dar olan sokaklar, kentte karışık bir doku oluşturur. Konutlar; sokaklar boyunca dizilmiş, savunma amacıyla ortak duvarlı, aralarında sokaklar dışında boşluk bırakmayan kümelere biçimde oluşturulmuştur. Kendi içinde bağımsız olan yapıların tümü bahçelidir. Tümyle bağımsız yapılaşma görülmektedir. Sokak yönü sağır avlu duvarı biçimindeki cephe, iç mekandaki yaşamın gizlenmesi için düşünülmüştür. Bu duvardaki tek boşluk, keşerli kapıdır. Pencereler, üst katta bulunur. İki katlı yapıların ki minde çıkmalara da rastlanılmaktadır. Günlük yaşantının büyük bir bölümünün geçtiği avluya, sokaktan açılan kapıyla ulaşılır ve burası taş döşelidir. Birbirine benzeyen evlerin tümü avlulu planlıdır (Şekil 4.4) ve sıcaklığın etkisini azaltmak için turuncgillerle gölgelendirilmiştir. İç mekânın en önemli yeri olan avlular sofa işlevindedir. Odalar,

avlunun bir, iki ya da üç yanına yerleştirilmiştir ve oda kapıları avluya kenarlı pencere ve kapılarla açılmaktadır. Antakya Evleri plan tipleri Ek 1’de verilmiştir.

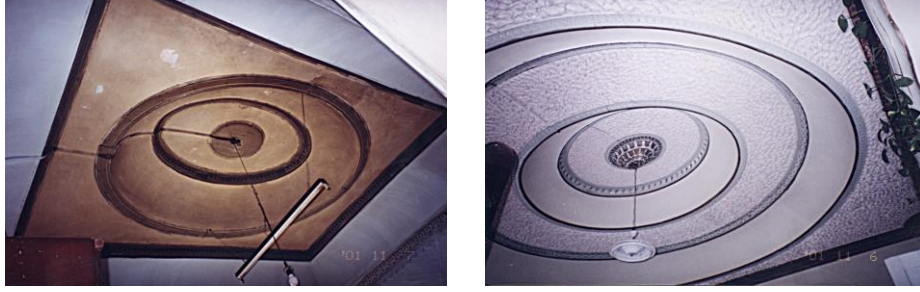
Şekil 4.4 Antik Çağ Avlulu Ev Plan Şeması (Sahilli oğlu, 1999).

Resim 4.3 Sağır Avlu Duvarının Sokaktan Görünüşü

Dış duvarın yalınlığına karşın iç duvarın çok süslenmeli oluşu, tüm eski konutlarda rastlanan ortak özelliktir. Ana pencerelerin üstündeki küçük pencere dizisi taş işçiliğinin özgün örneklerini oluşturmaktadır. Pencere araları da rozet motifleriyle bezenmiştir. Ayrıca pencere ve kapı aralarına yerleştirilen özgün biçim ve süslenmeli sebiller taş oyma sanatının güzel örnekleridir. Konutlarda yaygın yapı gereci taştır. Taş temel üstünde avlu katı bulunmaktadır. Üst kat, ahşap taş karışımıdır. Günlük işlere ayrılan bölümler, konuk odası ve mutfak altta, yatak odaları üst kattadır. Ayrıca, çatı boşlukları kiler olarak değerlendirilmiştir. Oda duvarları çeşitli gereksinimleri karşılayan gömme dolaplar, yüklükler, raflarla

kaplıdır. Bunlar ağaç işçiliğinin güzel örneklerini oluşturmaktadır. Tavanlar göbekli, arabesk motiflidir (Resim 4.3). Ayrıca yağlı boya süslenmeli evler de vardır (Anon, 1974).

Resim 4.4 Göbekli Tavan Örnekleri

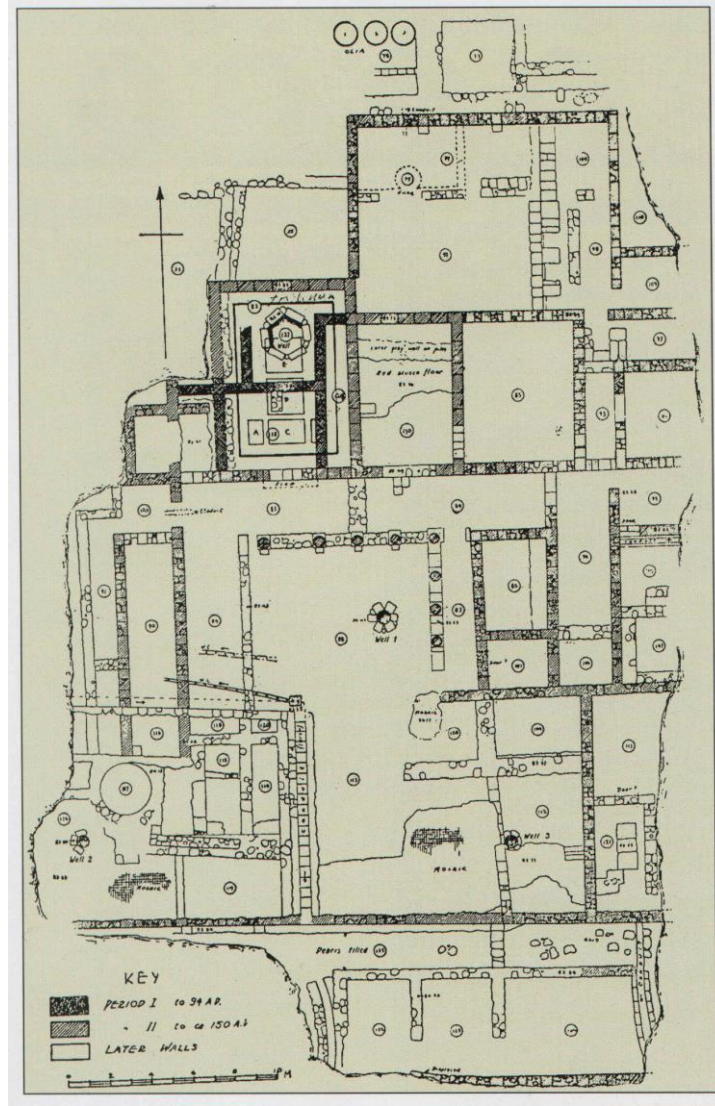
Eski kent, Osmanlı-Arap üslubunun karşılıklı etkileşimiyle oluşmuş yöreye özgü mimari dokuyu, taş döşeli, ortası kanallı dar sokakları, evleri ağaçları ve yaşama biçimiyle korumaktadır (Anon, 1974).

Yeni kentse, çağdaş yaşama biçimi ve teknolojiye uygun yapılardan oluşmaktadır. Ancak bu yapılar doğa koşulları ve iklimin doğurduğu sakinleri gi derecek nitelikte olmaktadır (Anon, 1974).

4.4 Antakya Evleri ve Plan Tipolojisi

1932-1939 yılları arasında Antakya, Harbiye ve yakınlarında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ev kalıntıları Roma Dönemi II. ve IV. yy.lar arasına tarihlenmiştir. Tüm bu kazılarda elde edilen buluntular, Antik Çağ Antakya'sının evleri hakkında bilgi vermektedir (Şekil 4.5). Antik Çağ Yunan evi plan şemasının bir gelişimi olan ve onun etkilerini taşıyan Roma Çağı evlerinin tipik örnekleridir (Özkan, 1968). Bu şema mekanların planiçiinde bir boşluktan (atrium), ışık ve hava aldığı genel karakteriyle dışa kapalı, içe dönük bir mimari yapıdır. Avludaiına planın esasını oluşturmaktadır. Odalar eviçiinde bulunan avluya yönelir, oradan ışık ve hava alırlar (Sahillioglu, 1999).

Antakya Evleri planları incelendiğinde avludaiına merkez durumundadır. Odalar avlunun bir, iki, ya da üç tarafına yerleşmiştir (Şekil 4.6).

Şekil 45. Alulu Ev (Demir, 1996).

ODALAR AVLUNUN BİR TARAFINDA	ODALAR AVLUNUN İKİ TARAFINDA	ODALAR AVLUNUN ÜÇ TARAFINDA

Şekil 46 Antakya Evi Plan Tipolojisi

Çoğunlukla Doğu Akdeniz Bölgesi kentlerinde ve Kuzey Suriye’de bulunan avlulu evlerle aynı karakteristik özellikleri taşıyan Antakya eski evleri, genel olarak iki katlı, taş ve kerpiçten yapılmıştır. Zemin kattaki kalın beden duvarları genelde ince yonu taş kaplı, üst katlarda çoğunlukla bağdadî teknikle yapılmış hafif bir inşaattır. Bazen alt kattaki kaplanmanın üst katlarda devam ettiği de görülür. Cepheler genellikle Güney ve Batıya baksa da Kuzey ve Doğuya bakan cephelere nadiren rastlanabilmektedir.

Sokak cephelerinde yalnızca cunbalarda rastlanan pencereler, dörtlü, üçlü ya da ikili biçimde bulunmaktadır. Genellikle sık, birbirine yakın biçimde oluşmuştur ancak cephede her zaman simetrik etki yaratır vaziyette değildir. Bazen sağa, bazen sola yaklaştırılmış olsa da cepheyi ortalar biçimde olanlara rastlanabilmektedir. Avlu cephesindeki pencereler ise, sokak cephelerinde bulunanlardan biraz daha büyük boyutlarda bulunmaktadır. Avluda bulunan oda kapılarının biçimini uygun olarak kemerli yahut dikdörtgen şekillerdedir. Avlunun büyüklüğüne ve dolayısıyla avlu cephesinin uzunluğuna göre ikili, üçlü ya da dörtlü olarak oluşmuştur. Plan itibarı ile avlunun bir yanında yan yana bulunan oda kapıları arasında çoğunlukla fanus takaları bulunmakta ve böylelikle cephede simetri ortaya çıkmaktadır. Bazen de kapı ve pencere birbirini tamamlar vaziyette; yan yana, bitişik ya da ayrı olarak yer alır. Antakya Evleri cephe analizleri Ek 2’de verilmiştir.

Antakya eski evlerinde avlu ve peyzaj mimarisi yönünden değerlendirilmesi planlanmanın esası, fonksiyonel, huzur verici, sade bir tertip anlayışına uyumaktadır. Gölge ve serinlik yaratan peyzaj unsurları önemlidir. Geometri bilgilerinin henüz olmadığı bir dönemde, kendi içindeki tarihsel ve değişken ölçek kavramıyla ve içten duygularla yapılmış, yalın sanat eseri dir (Sahilliğlu, 1999).

Antakya evlerinin mimari yapısına baktığımızda, her çizgi de Antakyalı’nın kültürel ve sosyal yaşantısının izlerini görürüz. Evlerin en tipik ve belirgin özelliği, dışarıya kapalı tutulmuş olmalarıdır. Sokakları gezerken evlerin algılanması, dış cephede fazla pencereye rastlanmaması, Antakyalı’nın aslında oldukça muhafazakar ve içe dönük olduğunu, yaşantısını içinde özümsemediğini farketmemizi sağlar. Zira dışarıyla ilişkiyi sağlayan en önemli öğelerden biri olan pencereler genellikle avluya bakmakta, dışarıya bakan pencerelerse kullanıldığı takdirde üst katta ve koruyucu bir eleman olan panjurlarla, ya da; kepenklerle oluşmuş vaziyettedir

(Resim 4.5, 4.6 ve 4.7). Sokağa bakan cephe, avlu duvarı ya da sağır bir duvardan oluşmaktadır.

Resim 4.5 Ahşap Kepenk ve Panjurlar (Demir, 1996).

Resim 4.6. Panjurlar Görünüşleri (Demir, 1996)

Evler çoğunlukla 2, nadiren tek katlıdır. Fazla yüksek yapıların yapılması nın nedeni, Antakya'nın tarihi boyunca maruz kaldığı şiddetli depremlerdir.

Resim 4.7. Ahşap Kafes Görünüşü

4.4.1. Kapılar

Eve çoğu zaman ince bir sokak izlenimi veren dar bir boğazla girilir (Resim 4.8). Bu da mahremiyetin bir parçasıdır. Mahalli dilde bu tür sokaklara “zokmak” denir. Eğer böyle bir boğazla girilmiyorsa bile sokak kapısı direk avluya açılmaz. Avluya bir eşikle ikinci bir kapıdan giriş verilmiştir. Şimdi rastlanmasa da eski den bu ara boşlukta, duvar kalınlığının içine gizlenmiş olan, silindirik şeklinde bir mil etrafında dönen ve ahşap raflardan oluşan dolaplar bulunurdu. Bu dolaplar; evin hanımının veya hizmetlinin, dışarıdan bir şey getirildiğinde yabancıyı görmeden onu alması için kullanılırdı. Sokak kapısı olarak kullanılan asıl kapı en dıştaki ve kilitlenen de odur. Evlere giriş sokak kotundan değildir. Antakya’nın meşhur yağmurları pek sık yağdığından evleri sel olasılığından korumak için su basman görevini yapan 40-50cm’lik basamaklarla giriş sağlanmaktadır.

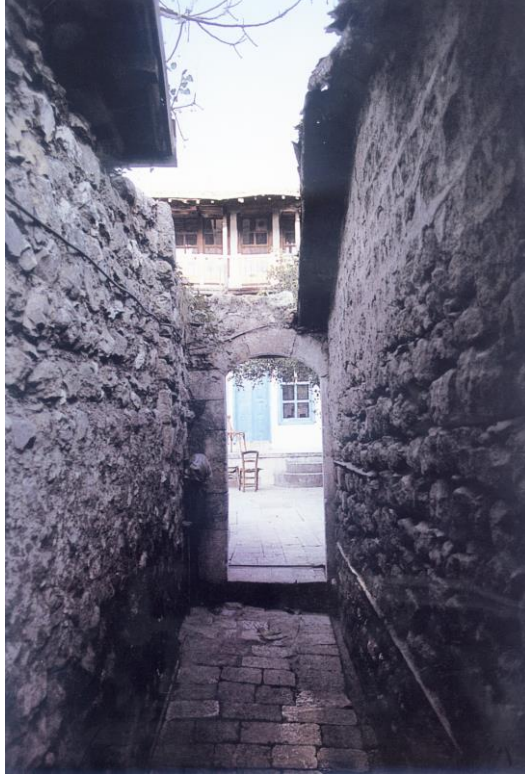

Resim 4.8 40 Asırlık Türk Yurdu Caddesi'nden Zokmak Görünüşleri

Griş kapıları geniş ancak fazla uzun değil, üzerleri basık bir kemerle geçilmiştir (Resim 4.10). Genellikle dövme demirden yapılmış, iri başlı çivilerle takviye edilen bu kapılar, bazen de ferforje süslemelerle oluşmuştur. Bu tip kapıların üzerlerinde kimi zaman bir boşluk bırakılmış, boşluk yine demirlerle süslenmiş, aslen havalandırma sağlamak için düşünülmüştür. Kapının oluşturduğu taş duvarın tepe kısmının, bazen de tepe kısmıyla beraber yanlarının kabartmalı olanlarına rastlanılmaktadır. Ahşap olan sokak kapıları genellikle çift kanatlı ve sokak kotundan bir iki basamak yukardadır. Griş kapıları çizimi ve fotoğrafları Ek 3'de verilmiştir.

İçteki 2. kapı dışarıdaki ne nazaran daha ince kesitlidir. Amacı sadece sokakla olan görsel ilişkiyi kesmektir.

Özellikle, oda sayısı çok ve avlusu büyük olan evlerin ve sabunhanelerin dış kapılarında, büyük olan kapı kanadının içinde, bir insanın ancak geçebileceği genişlik ve yükseklikte, ikinci bir kanat daha yer alır. Böyle, iç içe iki kanattan oluşan kapılara *enikli kapı* denir (Demir, 1996).

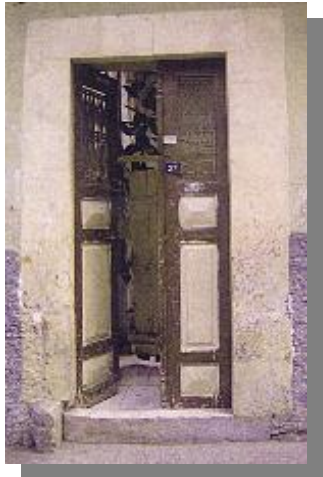
Resim 4.9. Zokmak Görünüşü (Demir, 1996) **Resim 4.10.** Griş Kapısı (Yüksel, 1995)

Dış kapıların madeni aksamını oluşturan parçalar; yörede kapı şakşığı olarak tabir edilen, içinde küre tutan bir elden ibaret, dökme demirden yapılmış kapı tokmakları, kapı bastırağı olarak bilinen kapı sürgüleri ile iri anahtarlı kilitlerdir.

Hal kın *kapı arası* olarak tabir ettiği bir bölümün adıdır ki bu bölüm her evde olmalarıyla birlikte, dış kapının üzerinde bulunan sokağa bakan pencereler ile evin erkeğinin oturup misafirleri kabul ettiği selamlığın altında, dış kapı ile iç kapı arasında kalan boşluktur.

Avluda bulunan oda kapıları, giriş katının yüksek olması nedeni ile oldukça uzun ve dar, böylelikle de cephede düşey etki yaratır vaziyettedir. Çoğunlukla iki kanatlı olsa da tek kanattan oluşanlara da rastlanır. Kapıda kullanılan malzeme dağ ahşaptır. Çoğu kapının üzerinde sabit, açılmayan cam bir parça bulunur. Kapı yüzeyleri, ahşap kabartmalarla bölüntülenmiş durumdadır. Kemirli olanların yanı sıra düz hatlı olanlara da rastlanır. Ortalama kapı yüksekliği 2.5m, genişliği ise 1m'dir. Avlu kapılarından çeşitli örneklerin yer aldığı çizimler, Şekil 4.6'da verilmiştir.

Antakya Evleri'nin tipik kemirli, düz dövme demirden ve çevreleri taş işçiliğinin çok güzel örneklerini teşkil eden ferforje süslemelerle oluşturulmuş ahşap giriş kapılarından örnekler Resim 4.11'de verilmiştir.

Resi m4 10. ANTAKYA EVLERİ KAPILARINDAN ÖRNEKLER

4.4.2 Pencere ler

Antakya konut mîmarisinde, sokak cephesinde, özellikle zemin katlarda pencereye rastlanmaz. Bu, mahremiyetin bir parçasıdır. Pencerele rle oluşmuş bir sokak cephesi yerine; sağır, uzun avlu duvarından ibaret bir cephe bulunmaktadır. Sokağa bakan pencereler, göz seviyesinin üstünde, birinci katlarda kullanılmaktadır. Göz seviyesinde olan pencerelere nadiren rastlansa da bunlar, sonradan yapılan müdahalelerle sokak cephele ri de ğişikli ğe uğramış olan evlerdedir.

Üst katlardaki pencereler de ço ğu kez ev erke ğinin sokaktan geleni görmek için kullandığı pencerelerdir ve bu pencereler muhakkak panjur, kafes ya da kepenkle rle sokaktan ve yabancı gözle rden korunmaktadır. Pencerele r genellikle sürgülü bir sistemde, alt parça üstündeki ne sürül nek kaydıyla ya da çift kanatlı olarak açılır. Üstte genellikle sabit açıl mayan bir parça olsa da bazen bu parçanın da açıldığı örnekle re rastlanır. Pencere kesitlerine bakacak olursak ahşap, ço ğunlukla kutu kutu oluşturulmuş şematik bir yapı gösterir (Resim 4.12). Düz hatlı olanların yanı sıra üstü basık bir kemerle meydana getirilmiş olanları da vardır (Resim 4.13). Doğrama malzemesi ahşaptır. Pencerele rin ortalama yükseklikleri 1.85 m, genişlikleri ise 1 m'dir. Pencerele r analizle ri Şekil 4.8 ve 4.9'de verilmiştir.

Resim 4.12 Düz Pencerele r

Resim 4.13 Kemerli Pencerele r

Antakya'da pencerelere *taka* denir. Üstle ri basık kemerle geçilen pencerelerde, duvar kalınlığı içine açılan iki kanatlı pencere doğramaları, boşluğun avlu tarafında yer alır. Oda tarafında ise, yine duvar kalınlığı içine, yine iki kanat halinde açılan tahta kapaklar vardır. Doğrama ile kapaklar arasında kalan ve duvar kalınlığından ibaret olan bu boşluk *taka arası* olarak tabir edilir (Demir, 1996).

Bazı evlerin ara duvarlarında, tavana yakın bir yükseklikte pencere boşlukları bırakılmıştır. Kuş takalarını andırır nitelikteki bu duvar boşlukları, hava akımının dolaşmasına imkan vererek, evi havalandırmaya ve sıcak yaz günlerinde serinletmeye yönelik olarak düşünülmüştür (Resim 4. 14).

Resim 4. 14 Zenginler Mahallesi'ndeki Bir Evden Havalandırma Pencereleri

Ev içerisinde hemen hemen her şey düşünülmüştür. Tüm evler aynı plan şeması ve karakter içinde inşa edilmişse de ev halkının ekonomik gücüne göre değişen unsurlara rastlamak mümkündür. Bunun en belirgin özellikleri işçilik, büyüklük ve süslemelerdir.

4.4.3. Avlular

Evlerde görülen en önemli ve mutlak yer avlular, mahalli dilde ise havuşlardır. Eski Antakya evlerinde avlu, uzun süren yaz mevsiminde günlük hayatın büyük bir kısmının geçtiği, evin sokak ile ilişkisini kuran, hacimleri birbirine bağlayan bir toplanma ve dağıtım mekanı olarak “sofa” görevini yapar. Bu üstü açık mekan, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki eski evlerin üst katında yer alan ve aynı fonksiyonları yüklenen sofa ile özdeştir. Bu nedenle eski Antakya evinde, ne avlu katında, ne de üst katında, avludaki sofa görevini yapan bir başka elemana rastlanmaz. Ancak, bazı evlerde, avlunun bir genişlemesi veya odalar arasında bir genişlik mahiyetinde olan eyvanlar yer alabilir. Bu nedenle evlerin üst katındaki odalar, genellikle avluya bakan ve taş konsollar üzerine ahşap kirişlerle oturan bir koridor niteliğindeki balkonun arkasında yan yana sıralanırlar (Demir, 1996) (Resim 4. 15).

Kentin asırlar öncesi yerleşim alanları üzerinde yer alan eski evler iç avlularında bahçe düzenlemelerine sahiptir. Bahçelerin biçimlenmesinde iklim faktörü, sosyal gelenekler etken olmuştur.

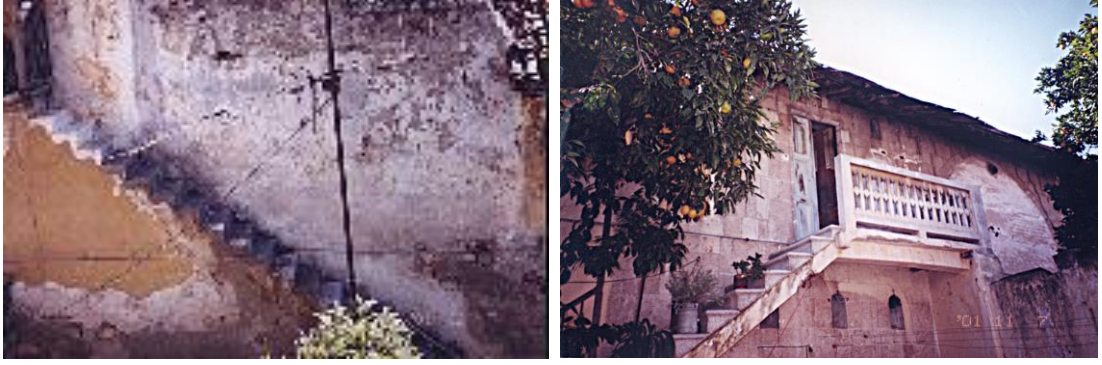
Resim 4.15. Zenginler Mahallesi'ndeki Bir Evin Avlusundan Görünüşler

Avluda rastalanan en tipik ve mutlak elemanlar fanus takaları ve kuş takalarıdır.

Cephe süsleme sanatının vazgeçilmez parçaları olan bu duvar boşlukları, tipolojik analiz bölümünde incelenecektir.

Zemin katında genellikle salon ve oturma odaları yer almakta, yatak odalarına ise yine avludan çıkılan merdiven ve yine avluya bakan taş konsollar üzerine ahşap kirişlerle oturan bir koridorla ulaşılmaktadır. Odalar bu koridor üzerinde sıralı dizilmiştir. Merdivense genellikle duvara ankastre masif taş basamaklardan oluşmaktadır (Resim 4.16). Merdivenin altındaki bir niş içinde musluk yer alır (Demir, 1996).

Mutfak ve tuvaletler ya da halk tabiriyle mat mahise yine zemin katta yer almaktadır (Resim 4.17). Bu bölümler, salondan bağımsızdır. Avlu koridor niteliğinde, tüm birimleri birbirine bağlayan eleman olmaktadır.

Resim 4.16. Avludan Konsol Merdiven Görünüşleri

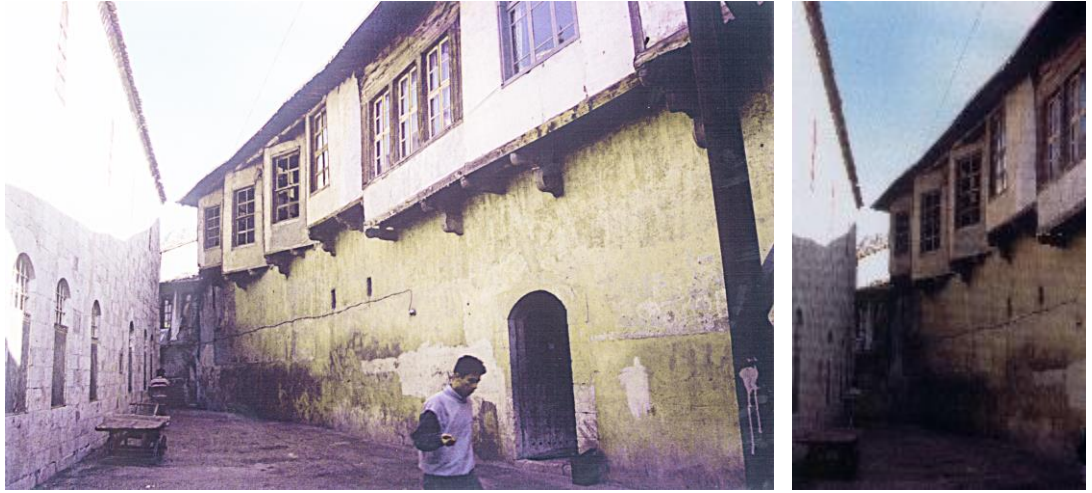
Resim 4.17. Avludan Mutfak ve Tuvalet Bölümlerine Bakış

4.4.4. Cumbalar

Dar sokaklar ancak küçük alanlara imkan verdiğinden, evlerin taban alanlarını biraz olsun genişletmek ve üst mekanlarda daha büyük hacimler sağlamak amacıyla üst katlar, sokakların imkan verdiği ölçüde cumbalar meydana getirilmektedir (Resim 4.18). İki katlı olan evlerin çoğunluğunda bir çıkma rastlanır. Düzgün çıkmaların yanı sıra özellikle çok dar olan sokaklarda zigzaglı bir biçimde olmuş çıkmalara da rastlamak mümkündür (Resim 4.19).

Resi m4 18. Çeşitli Cumba Görünüşleri

Resi m4 19. Zıgzıglı Cumba Görünüşleri (Yüksel, 1995)

4.4.5 Çatılar

Antakya çok yağışlı olduğundan çatılar dik ve eğimli değildir. Tüm alaturka kiremit ile kaplı beşik çatılardır (Resi m4. 20). Saçak altları sokağa taşkınadır. Bu hem

gölge sağlayıcı hem de duvarları yağışlardan koruyucudur. Yağmur olukları bulunmadığından ötürü yağmur suları sokağa ve avluya akmaktadır.

Resim 4.20. Habib Neccar Dağı'ndan Antakya'ya Bakış (Demir, 1996)

4.5 Bölüm Sonuçları

Kentin topoğrafik yapısına göre uygulanmış ve rüzgar yönü baz alınarak oluşturulmuş ızgara planlı sokaklardan meydana gelen eski kentin mimari yapısı da iklim ve yaşam koşullarına göre biçimlenmiştir. Sıcaklığın etkisini azaltmak üzere düşünülmüş gölgeyi yaratan dar sokaklarda yanyana dizilen konutlar, dış dünyadan kopuk, mahrem bir yapı sergilemektedir. Bunun sonucu olarak evlerin dışarıyla ilişkisini kuran pencereler de sokak cephesinde sadece üst katlarda kullanılmış, evin en önemli cephesi, avlu cephesi olmuştur. Pencerelerin yoğun olarak kullanılması da bu cephededir. İklimin sıcak olması dolayısıyla pencereler oldukça büyük tutulmuştur. Kat yükseklikleri fazla olan konutlarda, pencereler ince ve uzun olmaları nedeniyle cephede dikey etki yaratmaktadır. Büyük olmalarının sonucunda çok bölünmüşlerdir. Kemirli yahut düz hatlarla biçimlenmiştir. Genellikle sürgülü sitemde, bazen de kanatlı olarak açılmaktadır.

Sokakların çok dar olmaları sonucu, kullanım alanının genişletmek üzere, çoğu evde üst katlarda çıkmaya rastlanıldığı görülmektedir. Çatılar, yörenin çok yağışlı olması nedeniyle oldukça eğimlidir.

İç içe oluşan sokak kapıları, bu kapıların açıldığı geniş avlular, büyük pencereler, dar sokaklardan uzayan cumbalar, eğimli çatılar, Antakya konut

mi marisini belirleyen unsurları oluşturmaktadır; yeni kentte biçimlenen mi mari, eski dokudan oldukça uzak bir oluşumsergilemektedir. Eski kentteki girift dokudan en ufak bir eser kalmamış, sokaklar düzensiz bir şekilde oluşturulmuştur. Eski kentin deprem faktörünü göz ardı etmeksizin oluşturduğu tek yahut iki katlı yapı düzeni yeni kentte bozularak, kat adetleri çoğaltılmıştır. Sosyal yaşantının değişmesi ile, eski konutlar fonksiyonel eskiye uğramış, müstakil ev olgusu tamamen yok olmuş, apartman konseptine dönüşmüştür.

Kent mi marisini doğal ve sosyal etmenler altında inceledikten sonra, bundan sonraki bölümde konut ölçeğine inilerek tipolojik analiz yapılacaktır.

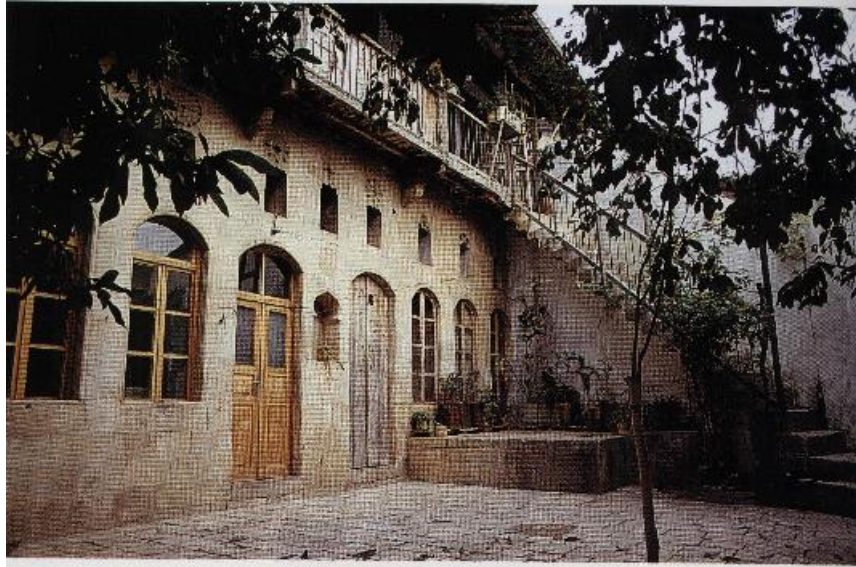
5. BÖLÜM ANTAKYA EVLERİ' NDE TİPOLOJİK ANALİZ

Antakya eski evleri tipolojik analiz açısından irdelendiğinde, birçok yöresel elemana rastlanmaktadır. Konut içinde ve konut dışında bulunan ve halkın ihtiyacına göre belirlenmiş bu öğeler; iklimi yaşama şekli gibi etkenlerin doğrultusunda, daha iyi ve rahat bir yaşama sağlamak ve kolaylaştırmak amacıyla düşünülmüş olup, her eski evde bulunan elemanlardır.

5.1. Konut Dışı Mimari Öğeler

Eski Antakya evleri, mimari açıdan çok yöresel olan bir takım özellikler gösterir. İklimin etkisiyle yaşam yerinin dışarıda da olması ile birlikte gelişen bir takım mimari öğeler, avlu denen ve evin en önemli noktası olan yerde de gelişmiştir.

Eski Antakya evlerinin tümü avlulu evlerdir. Halk dilinde “hayat” ya da “havuş” diye adlandırılan avlular iklimin vazgeçilmez bir getirisi dir.

Resim 5.1. Fevzi paşa Mahallesi'ndeki Bir Evin Avlusundan Görünüş
(Demir, 1996)

sıcak yaz günlerinde avlular yaşam yeri haline dönüşür. Halk o dönemlerde (bazı ailelerde halen) yörede çok yetişen kırmızı biberi avlulara sererek kurutur, sonrasında da toz biber ve biber salçası yapardı. Aynı şekilde Akdeniz ikliminin vazgeçilmez bitkisi zeytin ağaçlarından toplanan zeytinler de burada ayıklanır ve kullanılmaya hazır hale getirilerek için bu mekanda hazırlanırdı. Avlularda güneşin sıcak etkisini azaltarak gölgelikler meydana getiren narenciye ağaçları vazgeçilmezdir. Genellikle portakal, mandalina, greyfurt, limon, turunc, nar, yeni dünya, musmula, hurma, muz, zeytin, asma, dut ve erik gibi meyve ağaçları dikilir.

Ev halkının doğal ortama olan ihtiyacı, avlu içinde oluşturulan mevsimlik veya çok yıllık sebze-meyve bitkileriyle düzenlenen bahçe ile karşılanmaya çalışılmıştır (Anon, 1976).

Avlular çoğunlukla düzgün dikdörtgen kesme taş kaplıdır. Nadiren de olsa karo veya dökmö mozaik, yahut mermer kaplı olanlarına da rastlamak mümkündür. Bu taşlar yazın sık sık yıkanma ihtiyacı sağlayan dolayısıyla serinleten bir etkiye sahiptir. Avlular evin tam olarak ortasında yer alır. Evin diğer bölümleri planşeması olarak avlunun etrafına dizilmiş şeklindedir.

5.1.1. Seki

Odaların birinin önünde ve köşede bulunan, yerden 40-50cm yükseklikteki geniş alana verilen ad “seki”dir. Üzeri, mermer, kesme taş ya da desenli karo mozaik kaplıdır. Günlük hayatta yemek yeme ve oturma yeri olarak kullanılırken düğünlerde yahut özel günlerde gelin ve damadın ya da çalgıcıların yahut mevlit okuyanların oturdukları yer olmuştur (Demir, 1996).

Resim 5.2 Kabaltı Sokak'taki Bir Evden Sekinin Görünüşü

5.1.2 Soku

Avlunun bir köşesinde buğday, biber dövmek için bir taştan bir havan bulunurdu. Bu havanın mahalli dildeki adı ise “soku” idi.

5.1.3 Bellaa

Avlu yıkandığında suyun dışarıya akması için düşünülmüş, sokak tarafına bakan duvarın altında bulunan kanala “bellaa” adı verilirdi.

5.1.4 Hazi n

Avludan taş bir merdivenle inilen, bir odanın altında bulunan, her yanı kapalı sığınak biçimindeki yerin adı ise “hazi n” olarak tabir edilirdi.

5.1.5 Li van

Avluda 3 yanı kapalı, 2 basamak çıkılarak ulaşılan “li van” adındaki mekan, yazın dinlenme ve oturma yeri olarak kullanılmaktaydı. Kenarları dolaşan sedirliğin yahut kerevitin üzerine minder konularak oturulurdu.

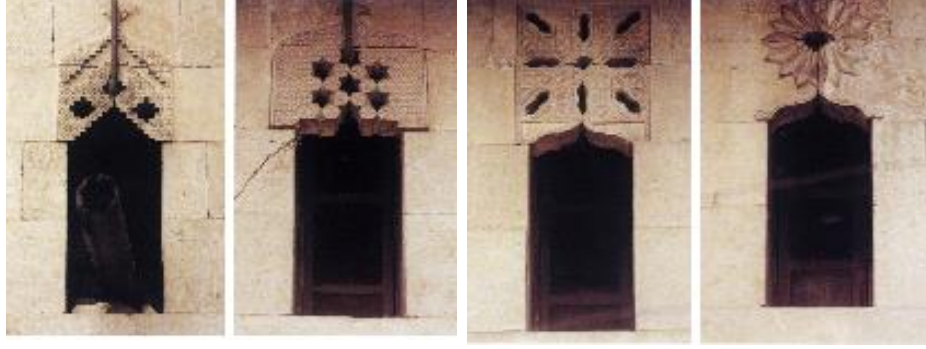

Resim 5.3 Katolik Kilisesi’nden Li van Görünüşü

5.1.6 Kuş Takaları

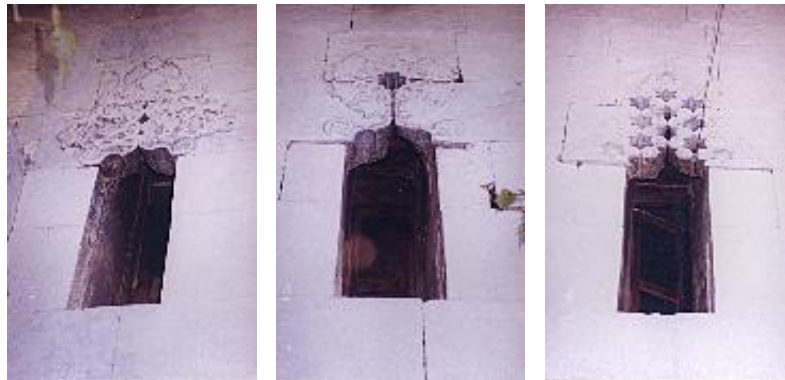
Kuş takaları Türk konut mimarisinde “kafa penceresi” ya da “tepe penceresi” olarak da bilinir (Resim 5.4).

Pencereler üzerinde yer alan ve her biri diğ erinden farklı motifler içeren, taş oyma iş çiliğ inin özgün örnekleriyle süslenmiş kafa pencereleri (Kuş takası) ve rozaslar, yanında beden duvarı içinde yer alan sanat eseri niteliğindeki sebiller, avlu cephesindeki süsleyici unsurlardır (Asarcıklı, 1989).

Resim 5.4 Kuş Takalarından Örnekler (Demir, 1996)

Antakya evlerinde muhakkak görülen ve oldukça diğ kkat çeken kuş takaları, avluya bakan duvarlarda, kapı ve pencerelerin üzerlerinde bulunur. Bazıları havalandırma amaçlı odanın içine açılırken bazıları niş türünde olup kapalıdır. Oda nın içine açılan türleri aynı zamanda sabahın ilk ışığının çabucak alınması amacıyla da taşınmaktadır. Güvercin ve benzeri kuşların barınmaları ve yazları odanın içindeki tarafın camı açılarak hava sirkülasyonunu sağlamak amacıyla düşünülmüş olan bu takalar yerden 3-4 metre yukarıda bulunur ve çevre taşları rölyef desenlerle bezelidir. Kuş takaları çizimleri Şekil 5.3’de verilmiştir.

Resim 5.5 Zenginler Mahallesi’ndeki Bir Evin Avlusundan Görülen Kuş Takaları

5.1.7. Sebil(Fanus) Takal arı

Hal k arası nda aydı nlat m a takası olarak da bilinen “sebil takası” ve “cefe”ler bul unur. Aydı nlat m a takal arı nı n duvar da ol uşturduğu boşluk, kuş takal arı ndan daha büyüktür. Sebil duvar da taşla yapı l m ř ol up kuyudan çekil en suyun konul duğu küçük bir depodur (Li vanda da bir sebil takası vardır). Duvar da bir niş görü ntü sü veren sebill erin alt kısı mnda, dol durulan suyun akması için de bir musluk yeri bul unur (Sahilli ođ u, 1999).

Cefe’ler ise biri ot ur m a odasında di ğeri de havuşta ol m a k üzere en az i ki tane ol an ve aydı nlat m a da kullanı lan l a mbaların konduğu çevresi oymalı niş türünde kapaksız taş dol aplardır (Al i baba, 1990). Avl uya bakan odaların kapıları arasında, göz hi zası ndan biraz yukarı da ol an aydı nlat m a takası, yaşa m odasında da bul unur. Ancak yaşa m odasında bul unan taka, niş türünde ve kenarları işle m eli değildir (Sahilli ođ u, 1999).

Avl u da en di kkat çeken ve ailenin belki de ki mi ği nın en önemli göstergelerinden biri ol an bu ele m a nların başlı kları deği çi k şekillerdeki profiller ve taş oym a larla her evde farklı bir süsle m e ol uştur m a ktadır. Bazı evlerde çok sade ol m a kla birlikte bazılarında ise oldukça abartılı süslen mi ştir. Bu oyuklar, Hristiyanların ot urduğu evlerde aynı za m anda bir ibadet köşesi görevini yapar. Müslü m a n evlerinde ise, benzer anla m da, bir adak yeri olarak da kullanılır (De m ir, 1996). Aydı nlat m a takası nı n yerel adı “Fanus Takası”dır (Al i baba, 1990). Fanus takal arı fotoğrafları ve çizi m leri şekil 5.4 ve Resi m 5.8’de veril mi ştir.

Resi m 5.6 Fanus takası (De m ir, 1996)

Resi m 5.7 Fanus Takal arı

5.1.8 Havuz

Avlularda bulunan bir diğ er ele mansa fıski yeli havuzlardır (Resi m 5.9). Havuzun adı “bürke”dir. Genellikle mer mer bazen de taştan yapılmıştır. Sıcak yaz günleri ni n geçti ğ i avluda, serinlet me et kisi taşıyan bu havuzlar avlunun vazgeçil me z ögesi dir.

Resi m5.9 Cazi paşa Mahallesi ndeki Evlerden Fıski yeli Havuz Görünüşleri

5.1.9 Kuyu

Mutfak ve tuvalet gi bi servis birimleri ne yakı n olan bir kuyu, avluda bulunan mutlak ele manlardan bir diğ eridir. Ev halkı nı n su ihtiyacı nı karşılayan kuyular, avlunu yıkanması için de kullanılırken, eski zamanlarda, buzdolapları yokken, yiyecekleri nsaklanması için de kullanılırdı. Kuyu, yontulmuş i ki ayak üzerine oturan ahşap ç kır kt an i baret ve ol dukça sadedir.

Ş ekil 5.5 Kuyu Planı ve Görünüşü (De mir, 1996) **Resi m5.10** Kat dık Kİlisesi'nden Kuyu Görünüşü

5.2 Konut İçi Mimari Öğeler

Antakya eski evlerinde, konut dışında olduğu gibi konut içinde de bulunan tipik bir takım bölümler mevcuttur. Her ne kadar bu bölümlere diğer yörelerde farklı şekillerde rastlansa da, yöresel isimlendirmeler farklı olmuştur. Ev sahibinin ihtiyaçları içinen baştan düşünülmüş olan ve odaların vazgeçilmez unsurları olan bu elemanlar, son derece fonksiyondur.

5.2.1 Mutfak

Antakya’da mutfakın adı “Mutfak”dır.

Mutfaklarda bulunan küllükler, yalnızca yemeklerin pişirilmesi için değil aynı zamanda fırınlardan yahut külhanlardan getirilen külün üzerine su ilave edilerek suretiyle, süzül en kül suyuyla çamaşırların yıkanması için de kullanılırdı.

Geleneksel Türk evinde, bir odak noktası olarak, odanın en önemli elemanlarından birini teşkil eden ocak, bölgeye egemen iklim koşullarının bir gereği olarak, Antakya’daki evlerde odanın sabit bir elemanı olarak yer almaz (Demir, 1996).

Antakya evlerinde mutfak ve tuvalet, evin oturma kısmından ayrı bir çatı altında bulunur, bu mekanlara avludan ulaşıldı.

Resim 5.11. Gazi paşa Mahallesi’ndeki Bir Mutfaktan Görünüş

5.2.2 Eşiklik

Salona avludan girilerekle beraber öncelikle eşiklik denilen bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölüm ayakkabıların çıkarıldığı ve salonu avludan ayırmak için kullanılan bölümdür. Kapının önünde “atabe” denilen, yerden yüksekliği 15-20cm olan bir taş bulunur. Eşiklikten salona 30-40cmlik bir basamakla çıkılır. Yerler genellikle karo mozaiktir.

Resim 5.12 Eşiklik (Demir, 1996)

Resim 5.13 Eşiklik

5.2.3 Kıtabe

Eşikliğin bir yanında, duvar içine gizlenmiş, ahşaptan kapaklı bir dolap bulunur. Bu dolaba verilen ad, *kitabe*'dir. Avluya çıkarken gerekli olan öteberinin yahut çanak bardak türündeki eşyaların saklanması için düşünülmüş olan bu dolaplara kimi zaman ayakkabılar da konmaktadır. Eşiklik aynı zamanda yıkanmak içinde kullanılırdı. Banyo, her evde olamamakla birlikte, olan evlerde de avludan ulaşıldığından kışın soğuk günlerinde özellikle çocukların ısıtması için çocuklar eşiklikte yıkanırdı. Yerde bulunan su gideri, suyun avluya akmasına imkan verirdi.

Resim 5.14 Eşiklikteki Kıtabe Görünüşü

5.2.4 Mahmel

Duvarlarda, *mahmel* denilen ve içine yer yatağı, yastık, yorgan gibi eşyaların konduğu, sadece raflardan ibaret, önü perde ile örtülü, yüklük gibi kullanılan büyük gözler ile kapalı *bohça dolapları* bulunur. Bu dolaplar ya çıplak ağaçtan ince işleneli, oymalı ya da üzeri kahve rengi, kırmızı, açık yeşil, sarı ve pembenînt onları ile renklendirilmiş, bitki motiflerini içeren nakışlı süslemeler ile tezyin edilmiş, kalemişî yüzeyler olarak, bazen bütün duvarları kaplayacak şekilde, boydan boya devam eder (Demir, 1996).

Resim 5.15. Mahmeller

Livanda da mahmel bulunabilir. Bazı odalarda 2-3 m yükseklikte çepeçevre bir raf bulunur ki bu rafa, eve gelen gelin, çeyizlerinden sını, tencere, tabak ve çanaklarını koyardı.

5.2.5 Kerevit

Oda içerisinde mutlaka bulunan bu eleman, aslen divandır. Bazen taştan olma ile birlikte genellikle tahtadan yapılmış olan bu divanlar 2-3 m'dir ve üzerlerine minder konularak oturulur.

Odayı çevreleyen sedirle ile pencerelerin üst hizasını takip eden “terek” şeklindeki raflar, odanın mimarisini tamamlayan diğer sabit elemanlardır (Demir, 1996).

Resim 5.16. Kerevit Görünüşleri

5.2.6 Mabeyn

Her evde olma makla birlikte bazı evlerde odada bulunan dolaplardan bir tanesi dolap olarak değil, üst kata ya da oda üstünde *tah*t diye tabir edilen bölüme çıkmak için bulunan ahşap bir merdiven olan aralığa açılırdı. Bu aralığa halk dilinde verilen ad *mabeyn*'dir. Mabeynin de kapakları yine diğerleriyle aynı büyüklükte ve aynı süslemeleri taşımaktadır. Bitişik iki oda arasında, gizlenmiş bir geçit görevini yapan bu bölümün alt kısmı odunluk olarak kullanılırken taht kısmı da yatak odası olarak kullanılırdı.

Resim 5.17. Kuseyr Ailesi Evindeki Mabeyn Kapağı Görünüşü (Demir, 1996)

5.3 Bölüm Sonucu

Yalnızca Antakya eski evlerinde rastlanan bu ögeler, yeni evlerin hiçbirinde bulunmamasıyla birlikte, eski evlerin de tahribata uğraması ve bakımsız kalması yüzünden yok olmaya yüz tutmaktadır. Yaşam koşullarının değişmesi ile birlikte ihtiyaçların da farklılaşması ile, geleneksel olan bu ögelere, ne yazık ki eski rağbet gösterilmemektedir. Avluda bulunan doğal taş kaplamaların bazı evlerde seramiikle kaplanmış olduğu farkedilmiştir. Avluların, son derece çirkin şekillerde tuğla duvar örnek kaydıyla bölüntülendiği, böylelikle avlunun, avluda bulunan havuzun tüm orijinalliğini yitirerek kaybolduğu görülen evler vardır. Soku, hazine, bellaa gibi bölünler günümüzde bulunmamaktadır. Bazı evlerde mahmel kapakları yağlı boyalarla boyanmış, dolapların orijinallikleri tamamen kaybolmuştur. Tavanlarda yapılan değişikliklerle, tavanlar da özelliklerini kaybetmiştir. Çok az evde gerçekten tarihi olan bu ögelerin kaynağı bilinmekte ve korunmaktadır.

6. BÖLÜM ANTAKYA EVLERİ' NDE GÖRÜLEN SÜSLEMELER

Sokaktan bakıldığında sadeliğin ege men olduğu Antakya eski evlerinde, sanılanın aksine, iç mekanda dışardaki sadeliğe inat, yoğun süsleme teknikleri kullanılmıştır. Özellikle, evin asıl cephesi durumundaki avlu cephesinin kesme taş duvarlarında, taş oyma işçiliğinin en güzel örneklerine rastlanılmaktadır. İç mekana girildiğinde ise, oda duvarlarındaki dolaplar da ve tavanlarda ahşap ve boyama işçiliği yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Yer karoları, halı aratmayacak bir şekilde çeşitli renk ve desenlerle oluşmuş durumdadır (Resim 6.3). Antakya eski evlerinde görülen süsleme teknikleri aşağıda incelenmektedir:

6.1. Taş İşçiliği

Anadol u' ya Türkl er' in gel mesiyle taşın kullanılması nda, çevrede bol ve çeşitli taş bulunması, bu malzemenin çok kullanılmış olması önemli rol oynadı. Yunan, Frik, Roma ve Bizans devri Anadolu' sunda geniş çapta ve kaliteli bir taş inşaat ve süsleme geleneği sür müşt ü ve devirlere ait eserler henüz göz önündeydi. Bu hazır malzeme çok defa, inşaatta ve süslemede devşirme (toplama) olarak değiştirilmeden kullanıldığı gibi, el altında bulunan büyük çapta yapılar, taş ocağı gibi işe yarıyordu. Birçok taşçı ustasının bulunuşu ise her halde teknik bazı güçlükleri ortadan kaldırmıştır. Ancak, bu ustaların süslemeyi, motifler, tertip ve zevk bakımından pek de etkilemediği, günümüze gelen eserlerden anlaşılabılır. Türkl er' in Doğudan getirdikleri motif repertuarını ve stuko veya tuğla süsleme karakterini, Anadolu' daki ilk eserlerin bazılarında müşahade etmek mümkündür (Demiriz, 1979).

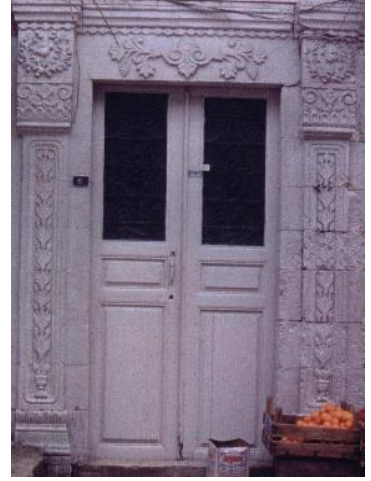
Taş; Antakya çevresinde çok bulunan bir malzeme olduğundan, konut mimarisinde sıkça kullanılmıştır. Yer döşemeleri, kemerli boşluk teşkilleri, duvar yapımı ve kaplanması gibi. Özellikle duvar kaplamalarında taş oyma işçiliğinin özgün örneklerine rastlanır.

Avluların, odaların, avludaki sekilerin ve oda girişlerindeki eşiklerin döşemelerinde çoğunlukla kesme taş, bazılarında mermer kullanıldığı görülmektedir. (Asarcıoğlu, 1989).

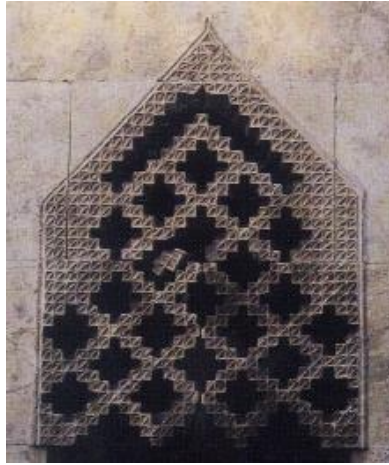
Kapı, pencere, kuş ve fanus takaları gibi boşluklar; taş kemerlerle geçilmiştir. Giriş kapılarının üstleri, taş işçiliğinin özgün örneklerini sergilemektedir (Resim 6.1).

Kuş ve Fanus Takalarının üzerlerindeki taş işçilikleri de görülmeye değerdir (Resim 6.2).

Oda içlerinde; dolap, yüklük(mahmel) boşlukları 0.50-1.00 m kalınlıktaki taş duvarda ankastre(gömmre) olarak elde edilmiştir.

Resim 6.1. Kapı Üstleri Taş İşçiliklerinden Bazı Örnekler

Resim 6.2 Kuş ve Fanus Takası Taş İşçiliği (Demir, 1996) **Resim 6.3** Yer Karosu

6.2 Ahşap İşçiliği

Ahşap işçiliğinin Anadolu Türk sanatında önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Antakya kenti konut mimarisinde ahşap işçiliğinin çeşitli biçimlerdeki uygulamalarını, kentte bir süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ahşabın konutlardaki kullanımı, tavan kirişi ve lento gibi taşıyıcı eleman olarak görülürken; pencere, kapı doğraması yahut tavan kaplaması olarak da görülmektedir. Ahşap süsleme teknikleri; kesme oyma, kabartma (röl yef) ve markiteri (kakma) biçimlerinde göze çarpar.

Ahşap o derece önemli bir malzeme olmuştur ki, kalın duvarların içine tanıdığı iç hacimde bulunan gömme dolaplar ve bunların iç yüzeyleri, mahmel dediğimiz yüklük, vitrinler, bazen tüm duvar yüzeyleri yahut kuş pencerelerinin yüzeyleri ve kuş penceresi altına kadar olan yükseklik ahşapla kaplanmış ve ahşap süsleme tekniklerinin en güzel örneklerinin sergilendiğine inanılmaktadır.

Ahşap süsleme tekniklerini irdelenmek yerinde olacaktır:

6.2.1. Kesme Oyma

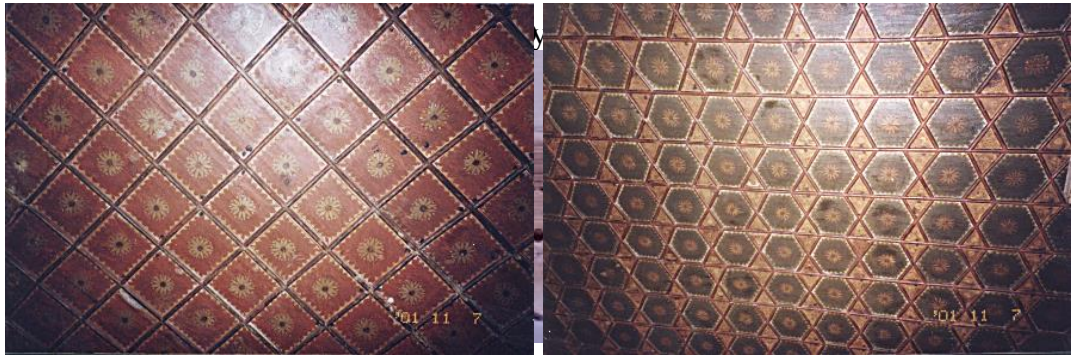
İnce ahşap levhalar (4-10 mm kalınlıkta) üzerine çizilen motifin gereksiz kısımlarının, kıl testeresi, fare kuyruğu testere veya dekapaj testeresi ile kesilerek atılması sonunda elde edilen ürüne “kesme oyma” denilmektedir (Resim 6.4.). Vitrin şeklinde kullanılan kitabelerde, tavan göbeklerinde ve köşe süslemelerinde kullanıldığı görülmektedir (Asarcıklı, 1989).

6.2.2. Alike Oyma

Ahşap levhalardan, kesme oyma veya röl yef oyma ile elde edilen parçaların ahşap kaplı yüzeye ya da duvar üzerine monte edilmesiyle elde edilen ürüne “alike oyma” denilmektedir (Asarcıklı, 1989).

Bu yöntem ahşap duvar ve tavan kiriş kaplamalarının ve dolapların üst kenarlarındaki bantların süslenmelerinde kullanılmıştır.

Tavanlarda rastladığımız ince çıtalarla yaratılan düzgün geometrik şekiller de alike uygulamanın bir örneğidir ve çıtalar arası kalınlaşması ile süslenmiş, görülmeye değer bir teknik oluşturmaktadır (Resim 6.5 ve Resim 6.6).

Resim 6.5. Tavanlarda İnce Çıtılarla Yaratılan Aplike Uygulama Örnekleri

Resim 6.6. Tavan Köşe Detayından Aplike Oyma Örneği

6.2.3. Rilyef (Kabartma)

Ahşap yüzey üzerine çizilen motiflerdeki gereksiz yahut istenmeyen kısımları, özel kesici aletlerle boşaltmak suretiyle uygulanan tekniktir. Odalardaki sabit veya hareketli mobilyalarda, konsollarda ya da ayna çevrelerinde bu tekniğin

uygulamalarına rastlamak mümkündür.

6.2.4. Ahşap Doğrama

Ahşap doğrama, pencere ve kapılarda yoğun olarak kullanılmış; avlu cephesindeki keşerli form, ahşapla sağlanmıştır. Aynı zamanda iç hacimlerde de çok kullanılan malzeme, pencerelerin üzerleri bantla geçilerek ve kepenk oluşturmak suretiyle, çift pencere olarak, kepenkler kapandığında odaya giren ışığın engellenmesi için de kullanılabilir.

6.3. Baskı, Kalem işi ve Vitray Süslemeler

Antakya eski evlerinde sıkça karşımıza çıkan süsleme unsurları, iç yüzey kaplamalarında baskı ya da kalem işi kullanılarak oluşturulmuş, emekten

kaçınılmamış ve özgün motifler ortaya çıkarılmıştır. Cam yüzeylerde kullanılan vitray tekniği ile, cephede de hareket sağlanmıştır.

6.3.1. Kalıpla Baskı

Badanalı oda duvarları; ahşap kalıpla yapılan baskı tekniğiyle, bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ağaç baskı kalıp örneklerinin Antakya Arkeoloji Müzesi Arşivlerinde bulunduğu belirlenmiştir (Asarcıoğlu, 1989).

6.3.2. Kalemîşi

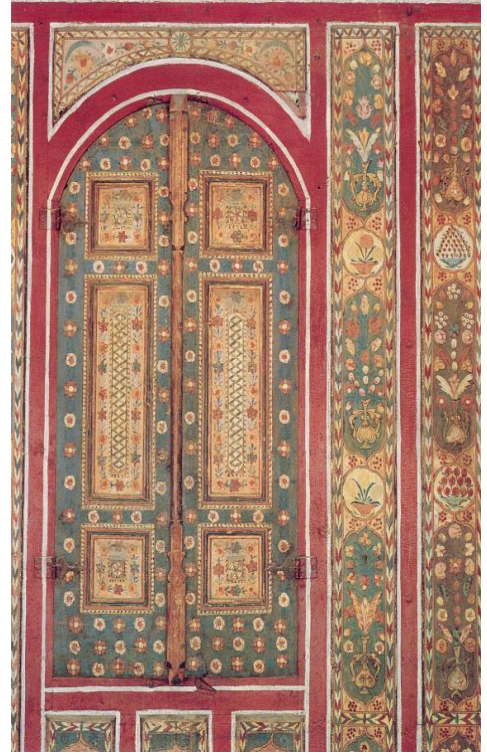
Geniş anlamıyla kalemîşi veya kalenkari adı altında genellikle fırça ile, tezhip tekniğini andıran bir teknikle meydana getirilen renkli desenlere denilmektedir. Çoğunlukla sıva bazen de taş üzerinde görülür. Ahşabın geniş ölçüde kullanıldığı yerlerde çok kullanılmaktadır (Demiriz, 1979).

Antakya konut mimarisinde süsleme unsuru olarak sıkça karşımıza çıkan kalemîşi, tavan yüzeylerinde ve göbeklerinde, ahşap kaplı duvar kaplamalarında, dolap yüzeylerinde, tavan kaplamalarında ve giriş üzerlerinde görülmektedir (Resim 6.7 ve Resim 6.8).

Resim 6.7. Kabaltı Sokak'tan Kalemîşinin Uygulandığı Bir Tavan Örneği

Resim 6.8 Kurtuluş Caddesi'ndeki Bir Evden Kalemişinin ve Aplik Çita Tekniğinin Uygulandığı Bir Tavan Örneği

Resim 6.9 Kuseyr Ailesi Evi'nden Kalemişine Örnek Tavan ve Dolap Kapağı Örneği (Denir, 1996)

Resim 6.10 Kuseyr Ailesi Evi'nden Tüm Süsleme Tekniklerinin Uygulandığı Bir Tavan Örneği

6.3.3 Vitray

Pencereleri süslemek için kesilmiş renkli camları ince kurşun ve ağaç çubuklarla ya da alçı ile birbirine bağlayarak yapılan resme “vitray” denilmektedir (Hasel, 1975).

Antakya’daki konutlarda, li vanlardaki gömmere dolap kapaklarının camlarında, zemin yahut birinci katta, avluya bakan cephedeki üst camlarda (Resim 6.11) renkli cam kullanılarak vitray etkisi sağlanmaya çalışılmıştır.

Resim 6.11. Zenginler Mahallesi’ndeki Bir Evin Avluya Bakan Cephesindeki Vitray

6.3.4 Demir İşçiliği

Demir işçiliğinin en güzel örnekleri, avluda bulunan merdivenlerin korkuluklarında ve giriş kapılarının süslemelerinde, kapı ve tokmaklarında görülmektedir. Bazı evlerin zemin katında bulunan pencerelerde, güvenliği sağlamak için düşünülmüş demirlerde ve balkon demirlerinde de demir işinin çok güzel örneklerine rastlanır.

Resim 6.12 Avluda Bulunan Koruluklardan Örnekler

Antakya eski evlerinin sokak kapılarının birçoğu, ferforjete tekniği kullanılarak yapılmıştır. Bu tekniğin uygulandığı kapı çizimleri, Ek 3’de verilmiştir.

Resim 6.13 Balkon Demiri Örneği
(Demir, 1996).

Resim 6.14 Avlu Merdiveni Koruluk
Örneği

6.4 Bölüm Sonucu

Antakya evlerinde görülen süslemeler, bölümde verilmiş; uygulanan işçilikler ve süsleme çeşitleri irdelenmiştir. Bu süsleme tekniklerinin hepsi olmasa bile bir ya da birkaçını tüm Antakya Eski Evlerinde görmek mümkündür. İçe dönük yaşantının getirisiyle iç mekana verilen önemin algılanmasını sağlayan bu süslemeler, iç mekânın zenginleşmesini sağlamakta; ev halkının kimliğini yansıtmaktadır. Mimaride hiçbir zaman basite kaçılmamış, tüm ayrıntılar özenle oluşturulmuştur. Taş işçiliğinin özgün örnekleriyle başlayan cephe mimarisinin ardından içeriye girilmesiyle karşılaşılan ahşap işçilikleri ve boyama teknikleri, zeminde oluşturulan

taş ya da karo kaplamaların değişik örnekleri, görül meye değerdir. Griş kapıları ve avludaki merdiven korkuluklarında uygulanmış olan ferforje teknikleri, iç mekanda olduğu kadar dış hacimlerde de itinasız bir işçilik yapılmadığının kanıtlarıdır.

7. BÖLÜM SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Antik Çağ'da “Doğunun Kraliçesi” olarak anılan Antakya Kenti, çevresinde yapılan kazı çalışmalarında, yerleşiminin Orta Paleolitik Dönem kadar uzandığı anlaşılmış, buluntular da bu döneme ait ihtişamlı geçmişinin ve kültür düzeyinin göstergesi olmuştur.

MÖ 300-64 yılları arasında tarihlenen Seleukos Krallığı döneminde, Antioch, Hippodamus Sistemi'ne (Izgara Sistemi) göre düzenlenmiştir.

Antakya Kenti'nin fiziksel yapısı; İmparator Tiberius döneminden sonra değişmiş ve kent, Helenistik yapıdan “Greko-Roman” yapıya geçmiştir. Kentin, Roma İmparatorluğu döneminde geçirdiği yangınlar ve depremler nedeniyle; eski kentte bu döneme ait yapıların çoğu yok olmuştur. Kent, Doğu Roma İmparatorluğu Döneminde Constantinopolis, Ostia ve İskenderiye'den sonra en büyük kent olma özelliğine sahip olmuştur.

Orta Çağ'da Bizans İmparatorluğu'nun sınır kenti olan Antakya, Müslümanların etkisi altına girmiş; 11. yy. da Emevi ve Abbasi egemenliğinden sonra Türkleşmeye başlamış, Hippodamus sisteminli kent planı Arap hakimiyetine kadar korunabilmişse de yeni anlayış, bu planda bir takım zorlamalar ve değişiklikler meydana getirmiştir. Antik Çağ'ın ünlü Kolonatlı Caddesi günümüzde Kurtuluş Caddesi olarak yer almaktadır. Bu caddeyi dik olarak kesen sokaklar ve sokakların arasında kalan ve Eski Kenti oluşturan yapı adaları incelendiğinde, bu bölgede bulunan ve 1975 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunca tescillenerek, eklemeye ve düzeltmelerle 1982 ve 1989 yıllarında alınan kararlarla koruma altına alınmış olan yapılara yeterince sahip çıkılmadığı anlaşılmıştır. Bu yapılarda yoğun insan yerleşimlerinin olması öngörülmesine rağmen; bu evlerin birçoğunda, kırsal kesimden kente göç eden bir kesim yaşamakta, evlerin değerini bilmemekte ve kullanımı konusunda yeterli hassasiyeti göstermemektedir.

Eski Kente olan ilginin azalmış olduğu, Asi Nehri'nin Batı yakasında ve Harbiye'ye doğru gelişen Yeni Kentin, merkez haline dönüştüğü fark edilmiştir.

Günümüzün sosyo-ekonomik yapısı gereği içe dönük bir hayatın aksine dışa dönük bir yaşam sürdürdüğünden; eski dokudaki mekân anlayışının, günümüz koşullarında sürdürülmesi zor olmaktadır.

Kentin Kuzey Anadolu fay hattının üzerinde yer alması ve tarihi boyunca geçirmiş olduğu şiddetli depremler nedeni ile kentte, hiçbir zaman yüksek katlı yapılara rağbet edilmemiş, aksine tek yahut iki katlı yapılar inşa edilmiş olsa da, günümüzde depreme karşı yeterli önlemler alınmaksızın çok katlı binaların inşa edildiği tespit edilmiştir.

Konutların zemin katında kullanılan yapı gereci taştır. Üst katlarda ise taş ve ahşap karışık olarak kullanılmaktadır.

İklimin sıcak etkisinden etkilenmemek için düşünülmüş olan daracık sokaklar, kent içinde girift bir doku oluşturur. Evin dışarıdan algılanması ve mahremiyeti sağlamak amacıyla yapılan yüksek, sağır, taş beden duvarları ve kapılar sokak cephesini oluştururken; avlu cephesindeki kesme taş duvarlarda bulunan dar ve uzun oranlardaki pencere ve kapı boşlukları, üzerlerinde bulunan taş işçiliğinin örneklerini teşkil eden kuş ve fanus takaları, iç mekanda ise dolap ve tavanlarda rastlanan ahşap işçilikleri dikkat çeker. Sokak cephesindeki sadeliğin aksine iç mekanda böylesine süsleme ile son derece zengin bir görünüm kazanan konutlardaki bu tekniklerin dış cephede de kullanıldığı düşünüldüğünde, son derece süslü bir kent ortaya çıkacağı şüphe götürmezdir.

Sokak cephelerinde fazla pencereye rastlanmaması hatta zemin katlarda neredeyse hiç pencere bulunmaması, pencerelerin genellikle üst katlarda ve koruyucu elemanlar olan ahşap kepenk, panjur ya da kafeslerle örtülü olması da yine mahremiyetin sonuçlarındandır. Pencereler, iklimin etkisiyle büyük tutulmuş, cephedeki boşluk doluluk oranını dengeler vaziyettedir. Çoğunlukla kemerli, bazen de düz çizgilerle oluşmuş pencereler, dar ve uzun olmaları nedeni ile cephede daimi düşey bir etki yaratmaktadırlar. Pencerelerin bu derece büyük olmasının sonucu olarak, cam fazlaca bölüntülenmiştir. Bu bölüntü sayısı iki den dörde kadar çıkmaktadır. Sürgülü sistemle ya da kanatla açılan pencerelerin, genellikle üst parçaları sabittir.

Sokaktan evlere giriş alışlagelmiş şekilde tek kapıdan ibaret değildir. Sokak kapısı, öncelikle zokmak denilen koridor niteliğindeki bir boşluğa açılmakta, avlu ya

ise ikinci bir kapıdan ulaşılmaktadır. Griş kapıları dövme demirden yahut ahşaptan yapılmıştır. Kapılar da pencereler gibi kemerli ya da düzdür. Ahşap olan kapıların çok azı sade ahşaptan oluşmaktadır. Genellikle kapı, demir işçiliğinin özgün örneklerini oluşturmakta ve göze son derece hitap eder vaziyettedir. Çoğu kapının üzerinde havalandırma amaçlı bir boşluk göze çarpar. Bu boşluk da demir işiyle süslüdür.

Avlu, konutun en önemli mekanı durumundadır ve hayatın büyük kısmının burada geçmesi sonucu, bu mekana çok önem verilmiştir. Plan şeması olarak avlu, konutun merkezi durumunda, tüm birimleri birbirine bağlar vaziyettedir. Odalar avlunun bir, iki ya da üç tarafına yerleşmiş durumdadır. Zemin katta salon, mutfak ve banyo birimleri, üst katta ise yatak odaları birimleri bulunmaktadır.

Avluda rastlanan ve her evde muhakkak bulunan en tipik elemanlar kuş ve fanus takalarıdır. Kuş takaları göz seviyesinden oldukça yukarda, fanus takaları ise daha aşağıdadır. Taş oyma işçiliğinin en güzel örneklerini teşkil ederler.

Yapının duvar gerisine gizlenmesi şeklinde ortaya çıkan cephe mimarisi; Güney Doğu Anadolu Bölgesine özgü bir mimaridir ve Anadolu'nun diğer yörelerinde, yapının sokak antümü ile algılanmasına imkan veren cephe mimarisi ile tezat oluşturmaktadır. Sokak cephelerindeki pencereler yalnızca çıkmalarda bulunanlardan ibarettir. Evin esas ve önemli olan cephesi avlu cephesidir. Pencereler çoğunlukla bu cephede görülmemektedir. İklimin etkisiyle büyük boşluklar yaratan pencereler, cephede dörtlü üçlü yahut ikili şekilde bulunur ve çoğunlukla birbirine yakındırlar.

Avlu kapıları pencerelere uyar vaziyette daima ahşaptan yapılmıştır. Pencerenin niteliğine göre kemerli ya da düz hatlıdır. Kapı ve pencere üst bitişleri aynı hizadadır.

Eski kente ait özellikleri kısmen de olsa koruyabilmiş bir kent olan Antakya'nın, yeni kentleşen kısmında da aynı mimari özellikleri devam ettiren yapı bütünü oluşturulması gereği düşünülse de, günümüzdeki sosyal yapı değişikliği çerçevesinde, değişen koşullar göz önüne alınırsa; içe dönük yaşamın dışa dönük hale dönüşmesi ile eski mekan ve doku anlayışının günümüzde sürdürülemeyeceği farkedilmektedir.

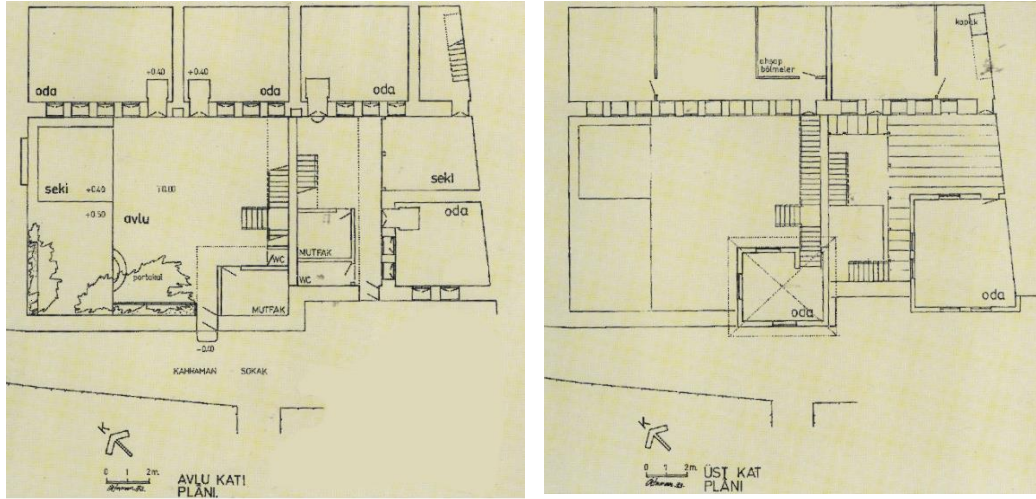
Sit alanı içinde kalan bu eski konut dokusu, bakımsızlıktan ve ihmalkarlıktan yok olmaya yüz tutar vaziyettedir. Konutların süregelen sahiplerinin, yaşam koşullarının değişmesi ile Yeni Kente göçleri ile bu evler sahipsiz kalmış, bunun sonucu olarak kırsal kesimden kente göç eden insanlara kiralanarak konutlar haline gelmiştir. Bu kesimin bilinçsiz tavırları ve konutlara tarihi eser olmaları nedeni ile hiçbir müdahale yapılamamasından ötürü, yapılar yavaş yavaş dökülmetedir.

Sivil toplum örgütleri ve yöredeki toprak sahipleri bu konularda bilgilendirilerek, devlet desteği beklenmeksizin özendirilerek, Anıtlar Yüksek Kurulunun onayına sunularak mimarlar odasının da yardımı alınarak kültürel varlıklarımıza sahip çıkılması hedeflenmelidir. Bir konutun ayakta kalması ancak içinde yaşanması ile mümkün olabilir. Bu bağlamda konutlar, otel, pansiyon, restaurant ya da cafe olarak yeniden işlevlendirilmelidir. Mustafa Kemal Üniversitesi'nin varlığı ile şehir dışından gelen birçok öğrenciyi yerleştirmek üzere öğrenci evleri olarak yeniden hizmete açılabilir. Konutlar; senede bir kez yapılan St. Pierre Kilisesi ayinlerinde şehir hatta yurt dışından gelen misafirlerin konaklaması için oteller haline getirilebilir. Bu aynı zamanda son zamanlarda artan Antakya turları için şehre gelen yerli turistler için de faydalı olacaktır.

Bu konutların kurtarılması ancak böyle bir süreç içinde yeni bir işlev kazandırılarak restore edilmeleri ile mümkün olabilir. Aksi takdirde yapılar, zamanın ve yanlış kullanımların aşındırıcı etkilerine daha fazla direnemeyecek ve birer birer yok olarak tarihi kimlik ve sürekliliği kaybedeceklerdir.

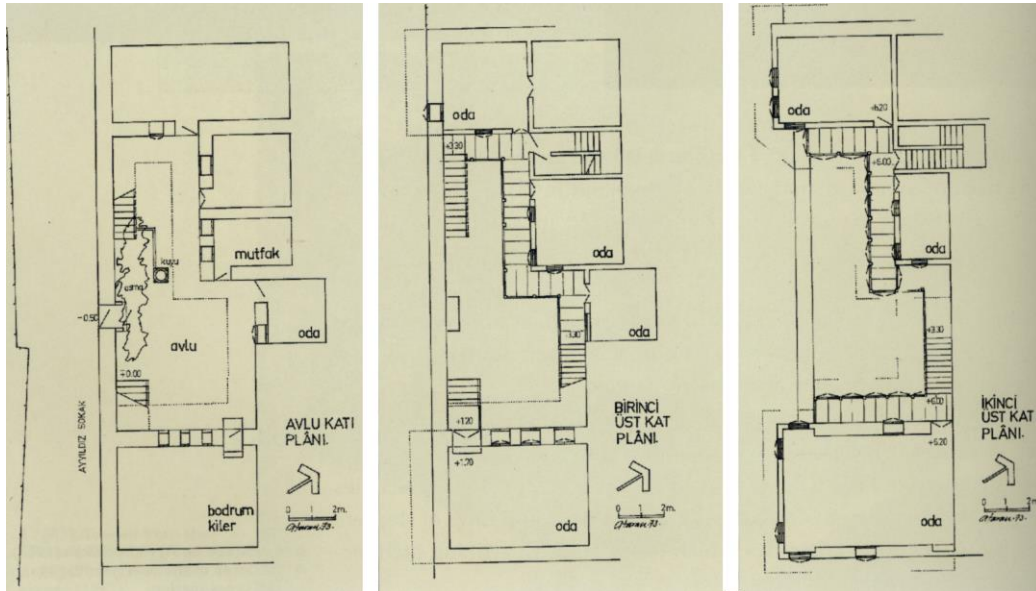
EK 1

ANTAKYA EVLERİ PLAN ŞEMALARI

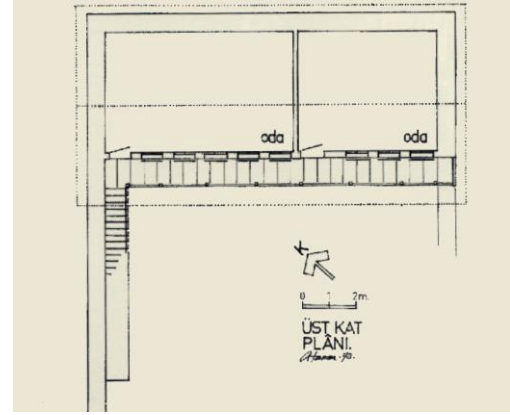
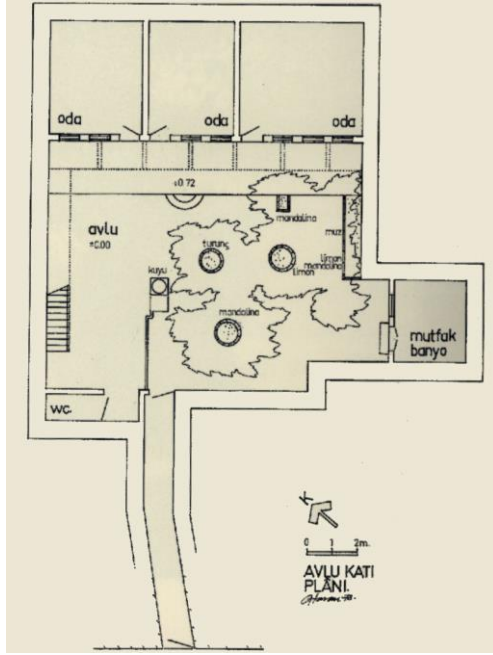
Şekil D1. Zenginler Mahallesi Kahraman Sokak No: 39-41

Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun Bir Tarafında (Demir, 1996).

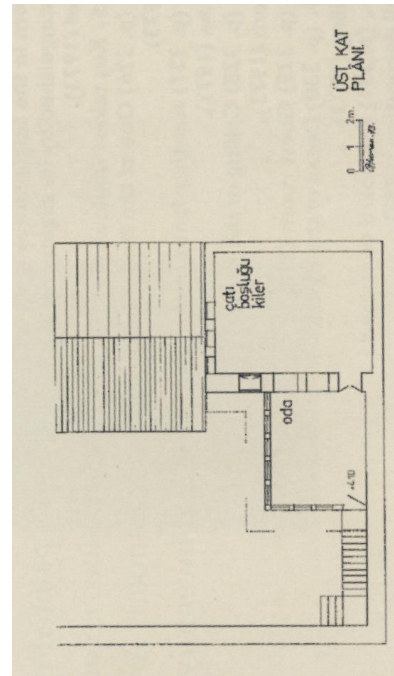
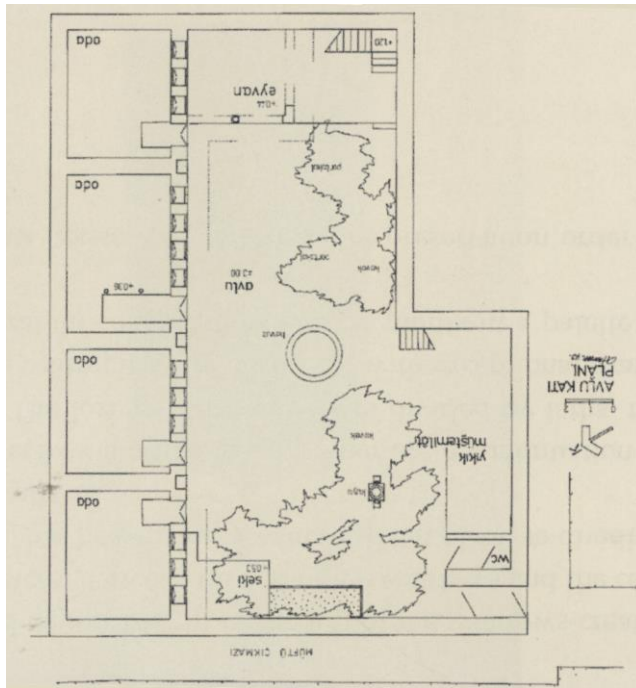
Şekil D2 Şehitler Mahallesi Ayyıldız Caddesi No: 31

Zemin Kat, 1. Kat ve 2. Kat Planları, Odalar Avlunun Bir Tarafında (Demir, 1996)

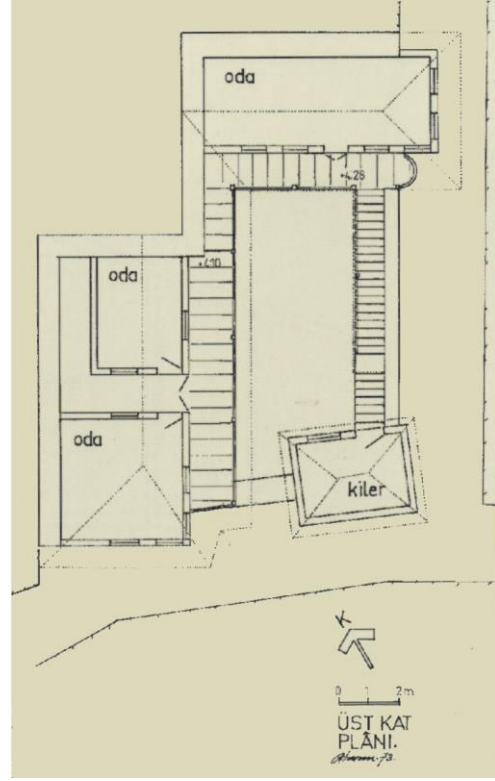
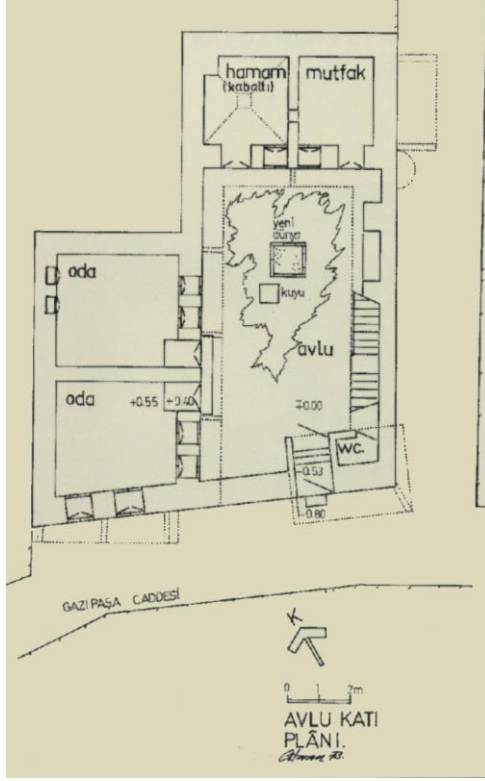
Şekil D3. U uca mi Mahallesi Yıldız Sokak No: 41

Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun Bir Tarafında (Demir, 1996).

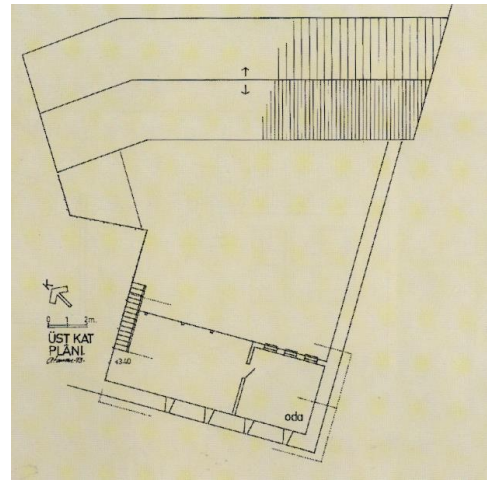
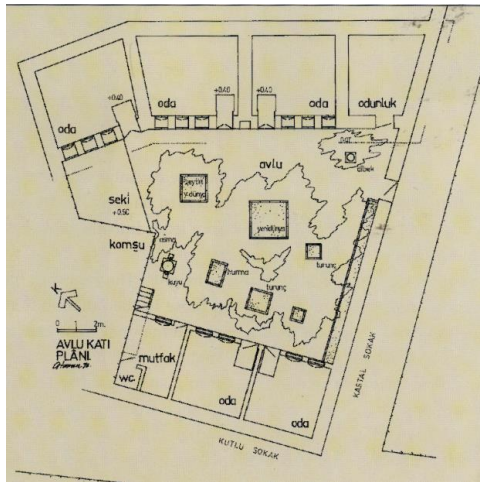

Şekil D4. Kantara Mahallesi Kuseyrilerin Evi

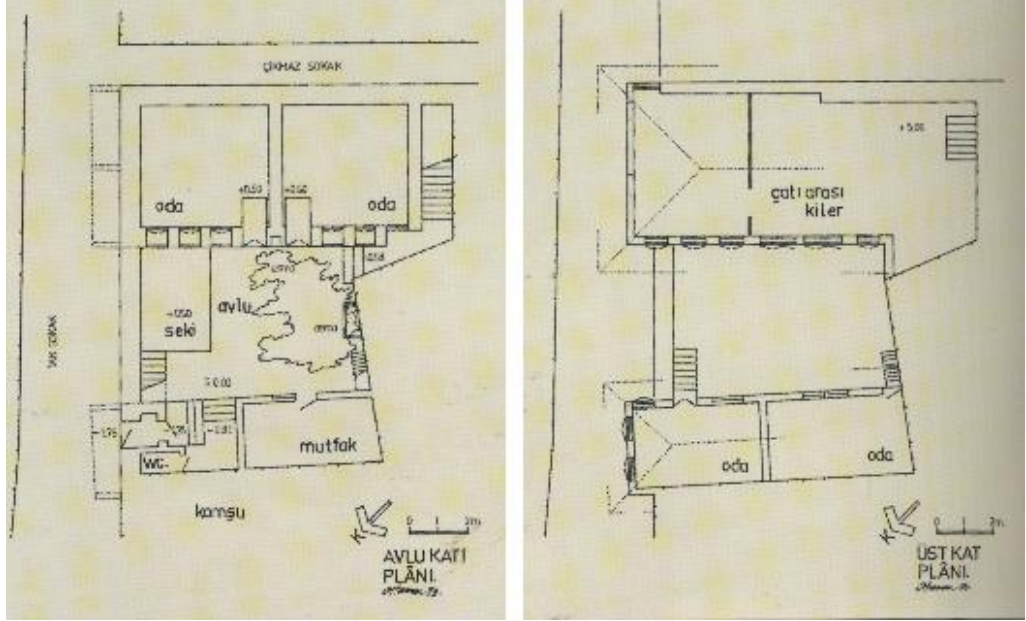
Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun Bir Tarafında (Demir, 1996).

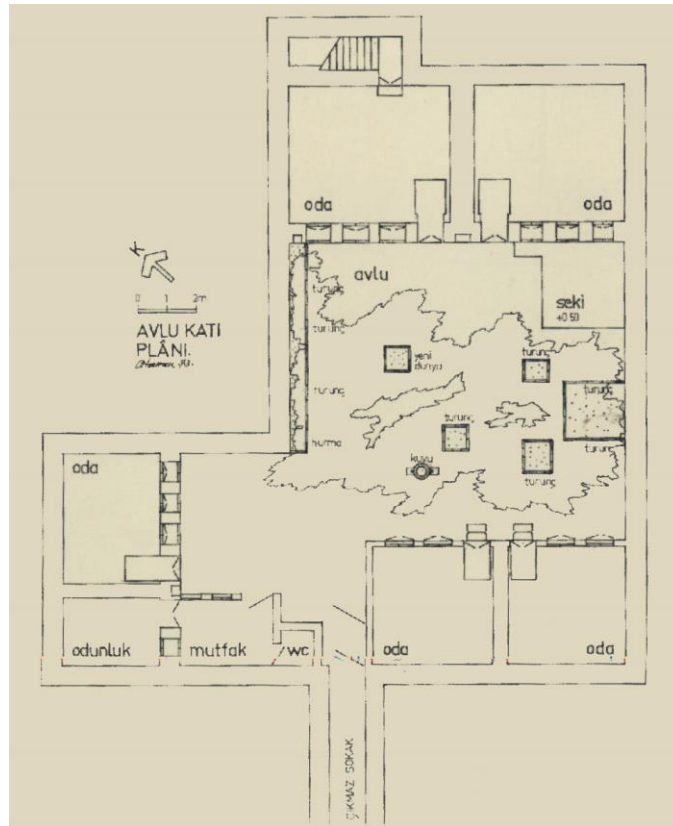
Şekil D5 Zenginler Mahallesi Gazipaşa Caddesi No: 29
Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Avlunun Bir Tarafında Odalar, Diğer Tarafında
Matah (Demir, 1996).

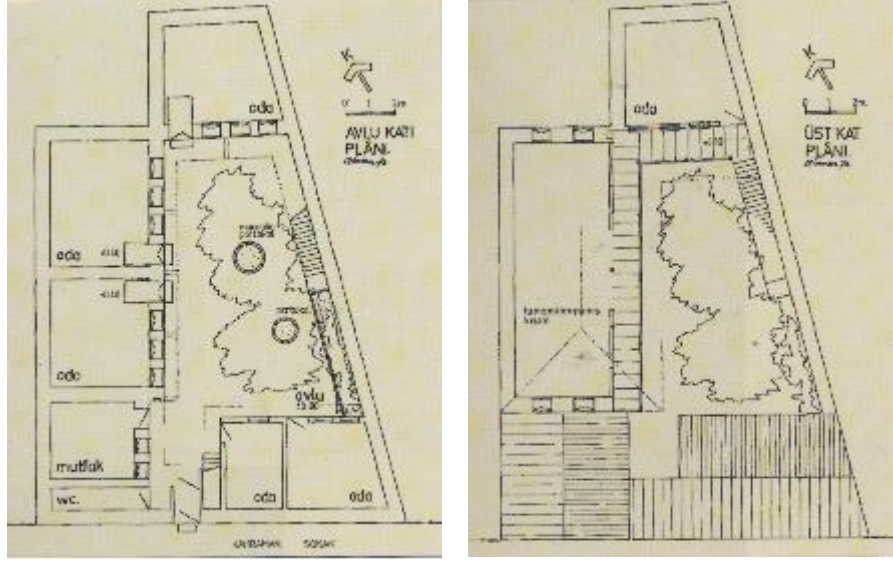
Şekil D6 Zenginler Mahallesi Kastal Sokak No: 8
Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun 2 Tarafında

Şekil D7. Briciler Mahallesi Tan Sokak No: 4
Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun 2 Tarafında (Demir, 1996).

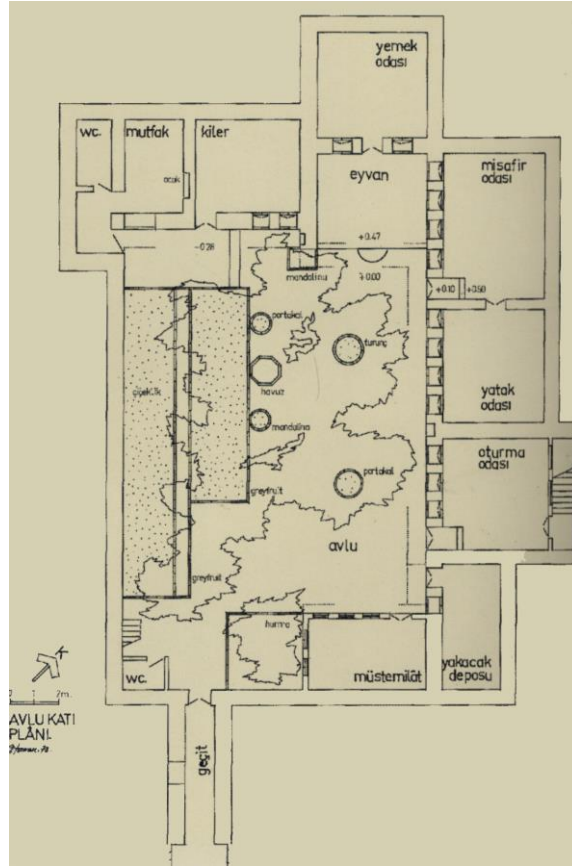

Şekil D8. Yıldız Sokak No: 89 Zemin Kat Planı, Odalar Dağılımı (Demir, 1996)

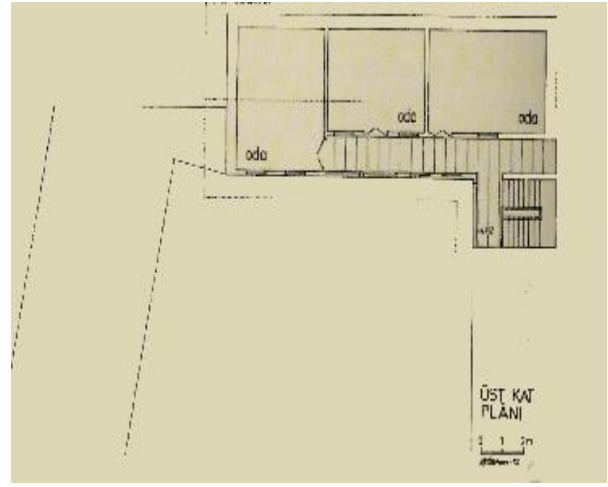
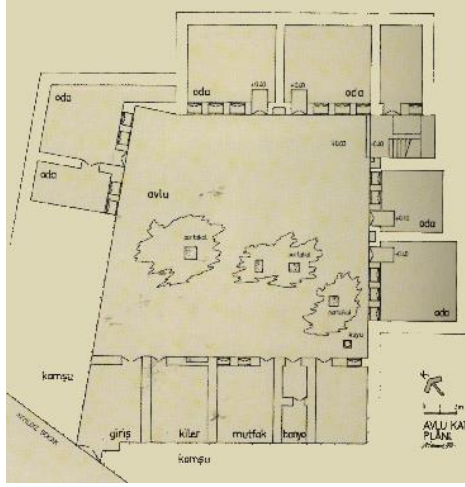

Şekil D9. Zenginler Mahallesi Kahraman Sokak No: 45

Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun 3 Tarafında (Demir, 1996).

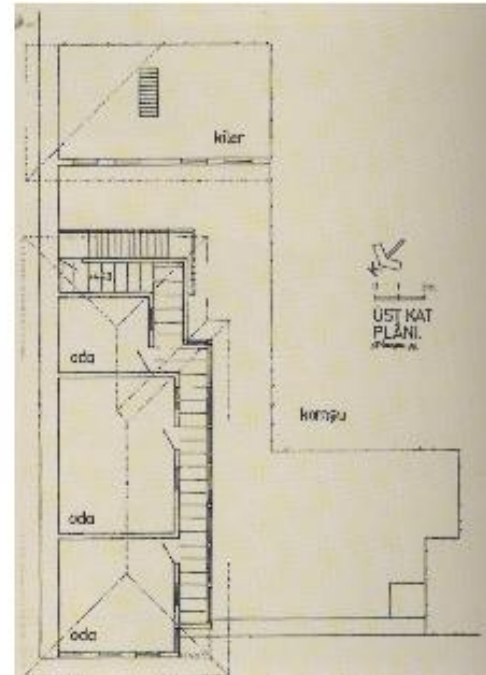
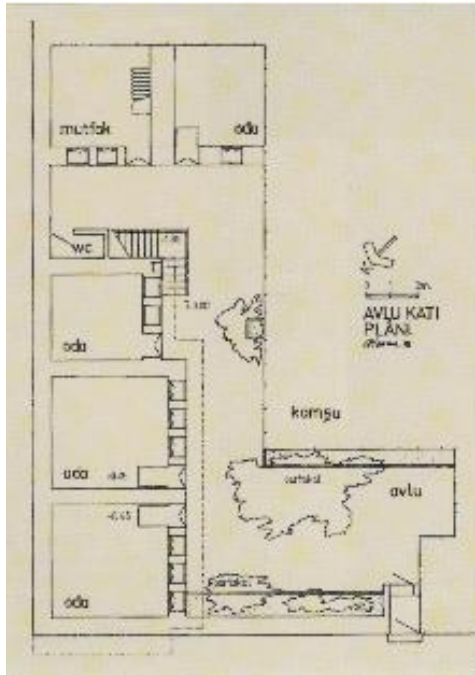

Şekil D10. Antakya Türk Katolik Kilisesi, Odalar Avlunun 3 Tarafında (Demir, 1996).

Şekil D11. Kurtuluş Caddesi Ayyıldız Sokak No: 11

Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Odalar Avlunun 4 Tarafında (Demir, 1996)

Şekil D12. Şeyh Ali Mahallesi Güngör Sokak No: 26

Zemin Kat ve 1. Kat Planları, Avlu LİBİÇİ minde (Demir, 1996).

ÖZGEÇMİŞ

08.09.1977 tarihinde Ankara’da doğdu. İlk öğrenimini Uubatlı Hasan İlkokulu’nda, orta öğrenimini de T.E.D Ankara Koleji’nde tamamladıktan sonra 1996 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi’ne başladı. 1997 ve 1998 yıllarında altışar hafta süre ile, inşaatı halen devam etmekte olan Metrocity Alışveriş Merkezi Kompleksi projesini sürdüren Yüksel Yapı Yatırım ve Aysel İnşaat’ta stajlarını tamamladı. 2000 yılında lisans eğitimini bitirdikten sonra aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Bina Bilgi Programı’nda lisansüstü eğitime başladı. Yabancı dili İngilizce’dir.